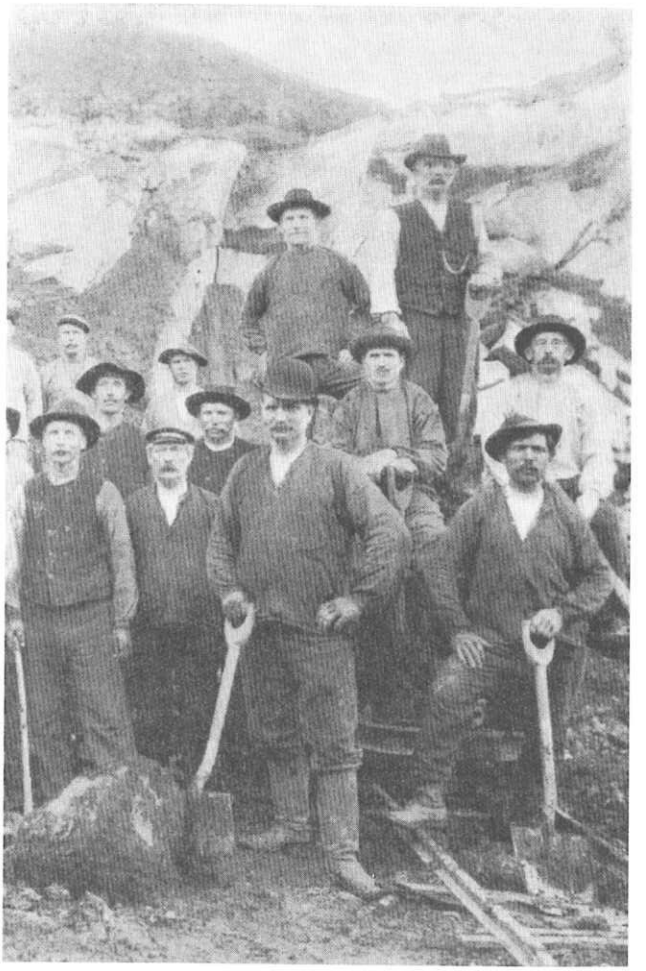
Typer, historier och anekdoter.

av Carl Frendberg.

"Borgmästarn" med del av sitt lag.

Bland de första rallarna i Trollhättan uppenbarade sig åtskilliga original. En del av dessa voro, förstås, oförbätterliga slarver, men flertalet voro i besittning av ansvarskänsla, självtukt och disciplin, åtminstone så mycket man kunde begära av viddernas folk i en tid, då den individuella friheten stod i högre kurs än nu och även hävdades till det yttersta.

Man behöver blott erinra om vissa av de smeknamn, som användes kamrater emellan, för att inse vilken blandad kår det var, som

rekryterade arbetslagen i de många och djupa ledningsgravarna inne i samhället och schakten längs Trollhättefallen.

Låt oss ta några stickprov: »Blekinge-Anders», »Bohus-Anders», »Stockholms-Anders», »Skånska Nisse», »Kongo-Nisse», »Tjusar-Pelle» (Negroid bastard), »Pelle Björn» (skojig brunögd typ med långt neddragna byxor och lutande gång), »Svarte Erland» (tattarpåbrå?), »Professorn» (studerad karl på dekis?), »Greven», m. f., för att ej tala om alla andra, som fått namn av lyten eller kroppsliga defekter, t. ex. »Långe Axel», »Tjocka Sven», »Krokiga Per», o. d. Hemortsbeteckningar voro även ganska vanliga för att man skulle kunna skilja mellan det otal Anderssöner och Petterssöner, som inrollerats i kåren. Om kompisen var tämligen ensam representant för sin födelsebygd kallades han rätt och slätt för »Kiruna», »Hälsingland», »Dalsland», o. s. v.

— Bland de första rallarna i Trollhättan minns undertecknad åtskilliga, vilka efter oroliga vandringsår blevo bofasta och synnerligen dugande samhällsmedborgare. Men flertalet packade, efter längre eller kortare tids gästspel, sina »maror» och gåvo sig iväg åt olika väderstreck. Vissa av dem styrde kosan till andra världsdelar, under det att andra sökte sitt uppehälle i det gamla landet, liksom förr.

Främst på minnets lista står Väg- och Vattens mångårige förtroendeman, N. E. Nilsson (»Skånska Nisse»).

— — —

Därnäst skulle jag vilja erinra om den väldige Gästriklänningen J. E. Borg (»Borgmästarn»), som vann allas sympati genom sitt rejäla, manliga uppträdande, sin gudabenådade humor och sitt goda hjärta. När »Borgmästarn» röt över sina mannar i laget eller, lika gärna, något arbetsbefäl, eller med tordönsstämma berättade om sina många äventyr, var det en fröjd att lyssna.

Den 1 augusti 1914 hade första världskriget brutit ut och kyrkklockorna klämtade. Landstormen i Trollhättan mobiliserades och bland dem, som kallats att försvara Svea Rikes kuster, var även J. E. Borg. Något låghalt efter en olyckshändelse drog denne jätte ut. Han hade en minimal ryggsäck kastad över ena axeln. Överallt i portar och prång stodo tårögda kvinnor och barn, som vinkade farväl åt män eller fäder.

På trappan till Lilla Hojumsgatan 9 satt en grupp fruntimmer och torkade sig i ögonen med förkläds snibbarna. När »Borgmästarn» hunnit mitt framför gruppen röt han till: »Sitt inte här och lipa, kärringar! Ser Ni inte, att nu drager 'Bårgmästarn' ut i kriget. — Sen kan tysken försöka håppa på — om han tårrs!»

— En annan gång infann sig Borg tidigt en söndagsmorgon på ett ställe, där det serverades öl i smyg. Där satt en liten ynklig figur och grät mellan ölklunkarna. Han hade bakrus och bondånger, men

var det oaktat himmelsblått förbannad över, att ödet hade beskärt honom en så'n dj-a käring, som han inte fick lov att röra sig för en gång.

»Borgmästarn» hörde med stort deltagande på den lilles jerimiader. Till slut ansåg han sig böra giva den hårt beträngde mannen ett gott råd: »Gå hem och kör ut kärringen».

— »Det går inte», gnällde den lille? »Om du visste en sån f—d ragata jag har fått, så skulle du inte komma med såna förslag».

— »Har du inget kurage, gåbbe» — sa »Borgmästarn» — »om jag vore i dina kläder skulle det bli annat utav. Så mycke respekt skall man väl i alla fall ha i sitt hus, att när man kommer in genom dårren ska kärringen håppa ut genom fånstret».

— Den, som skriver detta, hade en gång behov av sakkunnig hjälp för att sprätta bort en bergknalle inne på tomten, en liten, liten en, som låg så förargligt till, att snart sagt varje besökare ramlade omkull på den då mörker eller halka var rådande. — »Borgmästarn» åtog sig uppdraget? — »Jo vars!» — »Kan du bara slå på borr så....!»

Det kunde jag, om jag fick lov att använda smedslägga och det fick jag. När vi hade slagit ned 10 tum var borrnacken som en fullt utslagen »prästkrage» och plötsligt ramlade ena halvan bort. Slaget gled längs borret — det var fråga om en »liggare» — och stannade mot »Borgmästarns» överarm. Högra handen och underarmen hade »savat» en aning. »Borgmästarn» synade en stund sin uppsvällda jättenäve, varpå han dekreterade: »Nu ska du få hålla en stund, ty gåvor och gengåvor, dj-r i min själ».

— Med detta vare nog sagt om hedersmannen Borg. Hans kamrater i det dagliga slitet ha säkert så många historier om honom och så många glada minnen, att det skulle kunna fylla en skrift som denna.

Nu är J. E. Borg icke mer i livet. *Frid över hans minne!*

— — — —

En annan typ var »Greven», vars borgerliga namn var F. O. Hagberg. Det berättas om honom, att han erhöll sitt knog vid kraftverksbygget genom att spela döv. Han sökte hos dåvarande ingenjören, sedermera överingenjören, Axel Ekvall. Ingenjör E. svarade, att det f. n. icke fanns något arbete. »Jasså» — sa »Greven», »bergspräng-ning, det är just vad som passar mej».

Hör ni inte, sade ingenjören. Det finns inget arbete nu.

— »Jasså, ja det är ju lite med 45 öre i timmen men, det får ju gå tills vidare». Ingenjören blev en smula brydd och rådgjorde med schaktmästaren: »Är han döv, mån tro?»

— Jaha, kl. 7 — sa »Greven». Jag skall nog passa tiden.

På utsatt tid anmälde sig »Greven» i Frans Blomsterwalls lag och när ingenjör Ekvall fram på dagen såg honom i arbete tyckte han att det inte var något vidare att bråka med den där dövnicken om. »Greven» skötte sig bra och blev snart bas för ett lag.

Vid ett senare tillfälle fick »Greven» en tillsägelse av samma ingenjör att fördämma skotten bättre, så att man inte behövde riskera sönderskjutna fönster hos Nydqvist & Holm.

— Jaså, bjuder ingenjörn 3:50 kubiken för överberget, mja, det kanske kan gå ihop, svarade »Greven». — — —

— När kommunens vattenledningsarbeten tagit sin början 1906 jobbade ett lag i närheten av vattentornet. »Fyll-Olle», som var med, sändes att hämta en åkare, som i sin tur skulle transportera en lyftkran till arbetsplatsen. Olle blev borta och basen drog sina misstankar, varför han sände gängets stabilaste man, »Råkarn», till krogen för att hämta Olle. Det gick som man borde kunnat gissa. Nu var laget två man svagare än det skulle vara. Men fram emot kvällen inställde sig de båda saknade och utmanade hela laget på brottning. Just som en dubbelmatch pågick mellan stubbrötterna anlände självaste arbetschefen, ingenjör Fröman. Han nöjde sig dock med åskådarens roll och brottningsgalan fick inga konsekvenser.

— — — Det blev Trollhätte Marknad och enligt utfärdad kungörelse var det, vid risk av »svartkatt» förbjudet att »fira» den dagen. Likväl stannade rätt många hemma från arbetet och det skulle bli efterräkningar. När arbetschefen anlände möttes han av morska män, som hade något av gårdagens humör kvar i kroppen. Chefen fick sålunda ett samfällt besked om, att »sånt här dj-a bondknog kunde vem som helst hoppa upp och sk-a i». När det lät på det sättet togs inte svartkatten fram.

— — — På Björnbergs gård vid Storgatan hade en del bönder sitt tillhåll med hästar och kärror under sina stadsresor.

»Professorn» hade hunnit bli en smula livad och var iklädd en splitter ny damhatt av senaste mode, som han fått ett infall att äga, då han såg den i ett skyltfönster. Nu ämnade han sig till Grand Hotell, ty än fanns det klingande mynt i fickan.

Han ville emellertid komma så, som det ägnar och anstår en representant för den högre bildningen och därför måste han åka fint fram till stora trappan. Några av hans kamrater erbjödo sina tjänster. Ville han blott stiga upp i någon av de bättre bondkärrorna skulle han nog få skjuts. Det ville »Professorn» mer än gärna och så bar det i väg med tre rallare i skacklorna.

När man svängde fram till Grands huvudtrappa blåste hatten av »Professorns» kala hjässa och ett par polismän blandade sig i leken.

Slutligen kom man överens om att kärran borde ställas tillbaka på sin plats och att passageraren för dagen inte var fullt salongsfähig. Några efterräkningar blev det icke.

— — — Under den stora konflikten vid kommunens och statens arbeten år 1907, då en hel del av gatorna i samhället voro upprivna och omöjliga att trafikera, fingo kommunens representanter i den s. k. dräneringskommittén uppbära mycket klander för att någon lösning ej kunde uppnås. För att om möjligt irritera dessa herrar ytterligare skaffade sig större delen av de strejkande metspön och sutto dag efter dag längs kajkanten mitt för kommittéordförandens bostad. Man ville väl förmodligen därmed visa, att man icke saknade sysselsättning och följaktligen icke ämnade taga något initiativ till konfliktens lösning.

— — — Under denna tid fungerade en särskild strejkstyrelse, som även hade att svara för ordningen bland de strejkande. Bl. a. skulle styrelsen övervaka, att ingen av deltagarna visade sig överförfriskad på gatorna. Om någon blev beslagen med ett sådant brott drogs strejkunderstödet in. Detta var mötesbeslut.

Möjligen var det under samma tidsperiod som man försökte sig på med att boykotta »Glasskåpet», hotellets bakficka, där det ofta gick allt för livligt till. I detta fall bestod solidariteten icke provet, i varje fall icke under någon längre tid. Man hade utsett kraftiga gossar till att sköta vakthållningen vid »Skåpet», men när det gått ett par trista dagar kunde inte ens vakterna strida mot törstens kval. De läto sig sålunda serveras en bägare då och då av de mer eller mindre sköna nymferna bakom disken och så var gärdet upprivet.

— — — Bland synnerligen exemplariska typer från konflikttiden minns man bl. a. Karl Jakobson, »Parlamentariske Jakob», en reslig man i stora, ljusa knävelborrar, mångårig styrelsemedlem i organisationen. Till tecken på sin värdighet och sitt ordningssinne bar han städse en läderportfölj under armen på väg till och från mötena, vilket han var absolut ensam om bland den tidens fackföreningsfolk. Som kassör (och även som revisor) var J. ytterst noggrann. När han var med tog revisionen gärna inemot ett helt dygn i anspråk, hellre än man lämnade någon detalj, hur obetydlig som helst, utan granskning.

— Man minns många andra: De goda debattörerna Thulin, sedermera schaktmästare, Parnell, som omkom genom sprängningsolycka i stockholmstrakten, Zackrison med Kajser Wilhelms-mustascherna, samt Wiktor Öhrn och Hernström, vilka reste till Kongo. (Öhrn avled strax efter hemkomsten i någon tropiksjukdom.)

Man erinrar sig tre bröder Hylander, norrmännen Hofstad och Brunstad, samt finnarna Korvonen, Kangas och Hyrynkangas.

Nog erinrar man sig även den friska krabaten »Gardist-Nisse», den ståtlige, svartkrullhårige och mörkhyade »Tjusar-Pelle», produkt av korsning mellan neger och svenska och en farlig karl för det täcka könet. Minst lika farlig i detta hänseende var »Tjusar-Nisse», som till sist kände sig föranlåten »att röka», vilket rallaruttryck ju har en särdeles tragisk betydelse.

Man kommer nog även ihåg gubben Stark, som ofta drog upp sin gamla flöjt ur fickan och ackompagnerade »Arbetets söner» å mötena. Någon gång var gubben vrång och behöll pipan i säcken.

— — — Under sprängningsarbeten i Skolgatan var det en lagbas vid namn Hasselström, som lossade ett skott vilket fick en lindrig olycka till följd. En stenflisa gick nämligen in genom ett fönster och slog ihjäl en kanariefågel. Hasselström blev på stället utnämnd till lagets mästerskytt, medan Karlsson, som bestått dagens brännvin, fick heta »Olycksfågeln».

— — — Om vi så skulle sluta med en typisk episod från dräneringsarbetet i Trollhättan: En bonde hade råkat köra ned häst och kärra i ett schakt någonstans i närheten av »Schinklers smia».

Hela staden var ju som ett enda stort skyttegravssystem. Bonden blev ledsen, förstås, och lovade arbetsgänget 10 riksdaler om de kunde hjälpa upp hans häst ur gropen. Saken ordnades — och hade säkerligen ordnats utan »mutor» — men, när hästen och kärran åter befunno sig på vägen gjorde bonden min av att försvinna. Sådant svek kunde ju ej tolereras i renhåriga rallarekretsar och bonden fick välja: »Antingen fram med tian, bonde, eller ock slänger vi ned kraken igen — och dej med förresten!»

Då kröp pengarna fram. *C. Fbg.*

Faksimiltryck ur Väg och Vattens jubileumsskrift 1946.

Jubileumsvisa.

av Erik Adamson.

Melodi: *I Gällivare trakter.*

En visa vill vi sjunga om rallarna i stan.
Vi är ej mera unga var man är veteran.
Vi flackat och vi farit runt om i Sveriges land
Men var vi än har varit vårt hjärta stått i brand.

Vi har byggt kraftstationer och Inlandsbanan sträckt.
Och våldsamma passioner vi hos de sköna väckt.
När vi drog fram kanaler igenom berg och stup,
vi tömde nog pokaler med en och annan sup.

Vi jobbat här på Staten med kraftverk och kanal.
Men klev man i spenaten kom strax en landsfiskal.
Vi dansade på Svea med stadens flickor små
Och var vi lite snea vi tog båd' en och två.

Här fanns mång' trevlig prisse i vårat rallargäng.
Mest känd var Skånska Nisse, som var en glad gamäng.
Han in på Stadt sökt smita förutan krage på,
men fick så en på krita och kunde in sen gå.

Och Skånska Nisse valdes i stans fullmäktigkår
och där han sedan dvaldes i stadens första år.
Han hör ej till de svage, han seger vann i strid,
om än hans gamla krage var gjord av »celluid».

Vi var nog vilda sällar i våra unga dar
Och alla löningskvällar då var man stadder karl.
En del dom gick på krogen och söp där upp sin lön,
en del till Hojumsskogen och ställde sig i kön.

Ja, här fanns många gossar, som kunde ta en törn.
Men ingen numer låssar dom sprang med »Svarta Björn».
Vår B. O. Lidström röjde i jobbet med sin korp.
Och hemma fint han plöjde med korna på sitt torp.

Och »Borgmästarn», den store, till Kungälv ringde på
och sa jag tacksam vore om finkan städas å.
Vi kommer några gubbar och hälsar på er sta,
se till ni kurran skrubbar så den blir ren och bra.

Det fanns ej någon måtta på Tjusar-Pelles charm
I Lydias vackra grotta han smekt så mången barm.
Och Svarte-Erland lusti't fioler prova ut,
när alla strängar brustit sa Marbon nu d'ä slut.

Och »Råkarn» han höll reda på andra på kalas,
men brännvin kan förleda, han somna från sitt glas.
Då höll sig El-Sme'n framme och åt upp glaset kvickt
Glasbitar för densamme var något särskilt piggt.

Ni minns la gubben Kåta, en tandatlet av klass.
Och Tjusar-Nils som ståta i snobbig skräddar-stass.
Gardisten var en kille så stark som en orkan.
Och Kongo-Nils höll gille när Norskan kom till stan.

Lundén kan fornsak greja och skriva med beske',
men han kan inte säja oss stans grundläggare.
Sånt borde han väl veta den lärde herr Lundén.
Grundläggarn kan blott heta stenspräng arn Karl Rosén.

Uti vår svenska flotta där segla Oskar Börd,
han allting tog med måtta blev ej i land förförd.
Fast han ej tar nån nubbe är han en bra person
Det är en hedersgubbe, som skött vår revision.

Så har vi Berndtssons Hjalle, som klubbar stort och smått.
Han är vår glada Kalle och jämt han har så bråtт.
Energisk, pigg och vaken, fast högljudd lite grann.
Han helt går in för saken, som fackföreningsman.

Kamraterna vi minnas från kampens glada år.
En del ej längre finnas de i sin himmel går.
På alla pionjärer vi tänka denna stund.
Tack alla funktionärer i vårat fackförbund.

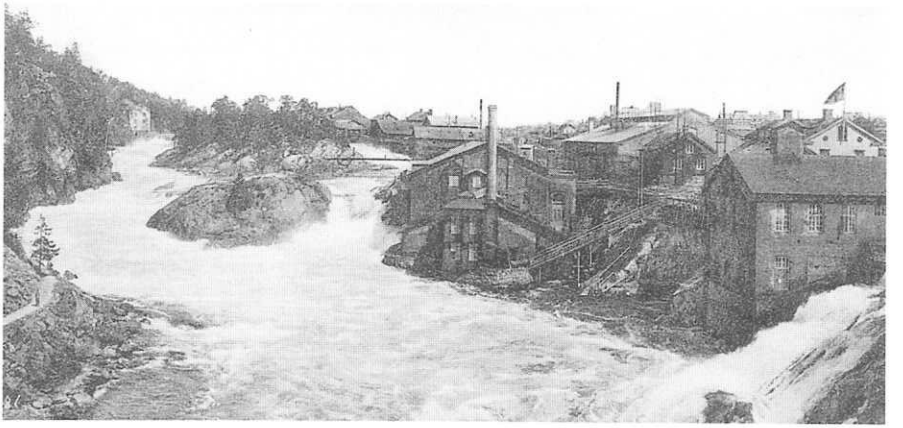
E. A.

Radiumfabriken på Önan

av Lars-Eric Hansson

Ett par tidningsnotiser i Tidningen Trollhättan från januari 1913 om en radiumfabrik i Trollhättan har gett anledning till ett närmare skärskådande av detta korta och relativt okända kapitel i Trollhättans industrihistoria. I notiserna heter det:
– Den nya radiumfabriken vid Önan håller som bäst på att installera sig. Försenad maskinleverans lär ha vållat dröjsmål med driftens igångsättande. Om allt går väl, lär man dock bli klar i februari. Någon kolmbrytning pågår ej för närvarande, då man anser sig tills vidare ha tillräckliga förråd kvar sedan brytningen på Billingen.
– Man minns, huru den metod, som lades till grund för fabrikationen ute vid Islingen visade sig opraktisk och att det en tid var frågan om att bägge skulle likvideras. Bolagets kemister, doktorerna Forssell och Hellsing, nämnes bakom en ny metod för framställning av radium ur kolm. –
Avsikten var alltså att framställa radium, ett grundämne som då var helt nytt, det hade upptäckts år 1898 av makarna Marie och Pierre Curie. Den innehållsrika veckotidningen Hvar 8 Dag skriver i ett nummer 1910 om den första radiumfabriken i Islinge på Lidingö, och börjar artikeln så här:
– "Ända sedan den stund då radium genom madame och professor Curies epokgörande undersökningar införlifvades med den medicinska vetenskapen, har den allmänna uppfattningen förbundit detta ord med några af naturens mest hemlighetsfulla och verksamma krafter. Det är ju ock obestridligt att radium genom sina underbara egenskaper måste utöfva en fascinerande inverkan på en hvar som närmare hör dem omtalas, så mycket mer som dess mystiska kraft emanerar ur kvantiteter som praktiskt taget är ovägbara men det oaktadt knappt förstörbara. En kvantitet på 5 centigram t.ex., det mesta hvarmed man utan risk kan handskas, bevarar genom årtusenden sin trolldomsmakt och intresset faller ej vid upplysningen att denna vikt betingar för närvarande ett pris af 20 tusen franc (=14.500 kr)".
Om råmaterialet kolm, varur radium utvanns, skriver Bonniers Lexikon:
– "En varietet av stenkol, uppträdande som linsformade partier av bl.a. Västergötlands kambriska alunskiffrar. Kolm ger vid förbränning ca 30% aska med hög halt av bl.a. uran och radium". –
År 1893 fann forskningsresanden och professorn A.E. Nordenskiöld uran i form av kolm vid Carlsro i Skövde. Carlsros ägare, överstelöjtnant Sven Ahlberg, kontaktade bland annat Pierre Curie i Paris och professor Cleve i Uppsala och fick år 1904 bekräftat att kolmen även var radiumhaltig. I april 1909 bildades så AB Kolm för exploatering av fyndigheterna. Som stiftare stod fil.dr Gustaf Hellsing, prof J.G. Andersson (geolog och chef för SGU), prof Svante Arrhenius, prof Hjalmar Söderberg och grosshandlare Ch. Waern med Sven Ahlberg som suppleant i den första styrelsen. Bearbetning av 3 ton kolm per dag skulle ge en inkomst av 5.130 kronor mot en kostnad av 670 kronor – även detta räknat per dag!
Brytningen skedde på fastigheten Lilla Stolan vid Nordbillingens spets. Bryt-

ningen upphörde snart och i dag återstår bara en byggnad och några mörka gruvgångar.
Förädlingen skedde först i Islinge på Lidingö i lokaler som hyrts av Islinge Kolförädlingsverk, vars ägare bergsingenjör C.G. Dahlérus tidigare utsetts till verkställande direktör i AB Kolm. Dahlérus avled hastigt i mars 1910 och senare samma år utsågs fil.dr och civilingenjören Jakob Forssell, verksam inom Höganäs-Billesholmsbolaget, till ny direktör.
Slutprodukten var radiumsulfat, som förpackades i poster om 5 centigram i tuber av platina-iridum och skickades till radiumbanken i Paris, som hade monopol på försäljningen. Några större leveranser blev det dock inte tal om. Driften vid Islingefabriken började på försommaren 1910, men redan samma sommar var det klart att den använda metoden var olämplig och aktiekapitalet ökades med 100.000 kronor för att möjliggöra fortsatta experiment. Bland de nya delägarna fanns flera kungliga personer samt skeppsredare Dan Boström, greve von Hallwyl och friherre Silfverschiöld på Koberg.
Resultatet var fortfarande dåligt så gruvdriften vid L. Stolan inställdes i mars 1911 och revisorerna föreslog likvidation. Verksamheten vid Islingefabriken avvecklades, men Hellsing och Forssell fortsatte med laboratorieförsök och lyckades få en extra bolagsstämma att inställa likvidationen. I stället tog bolaget upp ett nytt lån om 25.000 kronor för fullskaletest av en ny metod – Trollhätteförsöken!
I december 1911 fick Vattenfallsstyrelsens chef F. Vilh. Hansen besök av d:r Jakob Forssell från AB Kolm. Denne, "som är i färd med att återupprätta bolaget Kolm", som Hansen skriver till överingenjör Torsten Holmgren i Trollhättan, ville diskutera dels försök i fabriksmässig skala i Trollhättan, dels ett förläggande av hela fabrikationen dit, om försöken blev gynnsamma. Ett år senare, i december 1912, sedan det bestämts att försöksanläggningen skulle förläggas till Trollhättan men innan den kommit igång, säger d:r Forssell att vid ett positivt utfall planeras en fabrik på Stallbacka "för något tusental kilowatt".
För försöksanläggningen var kraven betydligt mindre. Det första kontraktet tecknades den 29 juni 1912 och gällde leverans av elkraft intill 75 kW enfas växelström vid 25 p/s och spänningen 10 kV under tre månader med början tidigast den 1 juli 1912 och längst till den 1 mars 1913. För försöken hyrde AB Kolm en av de byggnader på Önan som övertagits från de Laval, det s.k. malmupplagshuset.
Den första tidningsnotisen talar om förseningar, och så var också fallet. Korrespondensen överflödar av anhållanden om att få senarelägga starten av försöken och varje sådan anhållan skickades i god byråkratisk anda från Trollhättan till Vattenfallsstyrelsen i Stockholm för godkännande och kom sedan i retur för besvarande. Under tiden uppstod ett helt annat problem – malmupplagshuset skulle byggas om till "automobilstall". Detta löstes dock på så sätt att man i stället valde en annan lokal för detta ändamål, man tog det s.k. "lilla maskinrummet", som var en av de fyra kraftstationer på Önan som övertagits från de Laval.
Den 1 april 1913 anslöts anläggningen till nätet och provverksamheten kunde

Fallen och Önans industriområde.

börja med en till 40 kW reducerad effekt. Hyra plus elektrisk energi kostade 750 kronor per kvartal oavsett hur stor uttagningen var. Om utfallet av proven finns inget att utläsa i korrespondensen, men de avslutas den 7 september 1914. Efter denna datum betalas endast lokalhyra samt 3 kronor månad för att transformatorn fick vara inkopplad i tomgång – den var luftkyld och behövde skyddas mot att bli fuktig.

Projektets definitiva slut kom genom att en extra bolagsstämma den 18 dec 1914 beslutade om likvidation, vilken bekräftades av 1915 års ordinarie bolagsstämma. Likvidationen avslutades den 15 maj 1919. Orsakerna till misslyckandet var en serie felbedömningar, främst att radiumhalten var mycket lägre än vad som beräknats, bara 1,3 mg per ton mot beräknade 3 mg, vidare blev priset på kolm vid fullskaledrift 225 kronor per ton mot utlovade 10 kronor per ton! Inte heller blev det någon tillverkning av uran, vilket utlovats i stiftelseurkunden.

Innan det är dags att sätta punkt kan det vara värt att notera att även en skifferoljefabrik i Trollhättan var på tal. Västgötabergens alunskiffer innehåller ju olja, och vid ett besök i Trollhättan den 22 oktober 1913 vill d:r Forssell ha offert på elkraft för en försöksanläggning för framställning av skifferolja. Kraftbehovet var blygsamt, bara 5 kW,och han får ett erbjudande om 5 kW 50-periodig kraft för 50 kronor per månad i "gamla Stridsbergska verken", d.v.s. i Gullöfors Bruks lokaler på västra Malgön.

Nu blev det, som vi vet, varken någon radiumfabrik eller någon skifferoljeanläggning i Trollhättan och lika gott det, kanske. Alldeles spårlöst gick dock inte dessa projekt förbi, Jakob Forssell stannade i Trollhättan och blev chef för Skandinaviska Grafitindustri AB som år 1917 startade på Stallbacka.

Källor: Billingsbygden 1976, Bonniers Lexikon. En färd genom västgötarnas rike – till Sveriges vagga, 1988, Hvar 8 Dag, 31 juli 1910, Tidningen Trollhättan, januari 1913, Trollhätte Kraftverks korrespondens, pärm "Kolmbolaget"

Skatterna har alltid varit ett problem!
Visan "skattrövarna" skrev Erik Adamson år 1950. Wigforss och Sköld, som nämns i visan, var finansministrar (s).

Skattrövarna

av Erik Adamson
(Melodi: Röda rosor, blå violer).

Gamle Rurik segla österut
med stolta vikingskepp,
och grunda Rysslands stora stat
med djärva hövdinggrepp.

Stora kämpar fanns det då
farliga att stöta på.
Manfolket det var robust
färdiga att ta en dust,
härjade främmad kust.
Stora skatter, många slavar,
tog dom där och sen försvann.

Röde Orm och Toke där
kämpade i vikinghär.
En bulgarskatt fick dom fatt,
Lämna inte kvar ett skvatt,
färden hem gick så glatt.
Barder kvad och dom sad'.
Stora skatter, många slavar,
Viking tog varhelst han fann.

Wigforss nu en pensionär
var ej förr så populär.
Han som Röde Orm gick på
för att samla skatter då,
Sköld nu tar allt vi har,
snart vi har inget kvar.
Subvention, illusion.
Stora skatter, vi bli slavar.
Staten tar det som vi spar.

Skatt på skatt och skatt på allt,
så har Führer Sköld befallt.
Thorsons geddesyxa snart
borde grävas upp med fart.
Men bemärk ämbetsverk
fler och fler man oss ger.
Statspartit har aptit,
med sån kurs bli konkurs.
Stora skatter, vi bli slavar.
Staten tar allt som vi har!

OLOF Peter Anderson (1797–1876)
O.P. Anderson föddes i Trollhättan år 1797, men flyttade i unga år till Göteborg, där han 1825 startade en fabrik "O.P. Anderson & Son Spritfabrik och Destillerverk". Här tillverkades ett Specialbrännvin med etiketten "Gammal fin 1:ma Aquavit" och med monogrammet "OP". Vid 1800-talets slut levererades i runt tal 4 miljoner liter brännvin och annan starksprit per år.

Antonssonska Träbron

av Werner Johnsson

Sedan äldsta tider har Vänern med dess vattendrag spelat en betydande roll för samfärdseln i Västsverige, och då man började föra bergslagernas järn och trä till Västkusten för vidare export, var fraktfarten över Vänern den enda tillåtna. Järnet måste nämligen föras till Kristinehamn, Karlstad, Åmål eller Mariestad, där en viss avgift skulle betalas vid dessa städers järnvågar, och upptagandet av denna avgift ingick i städernas privilegier.

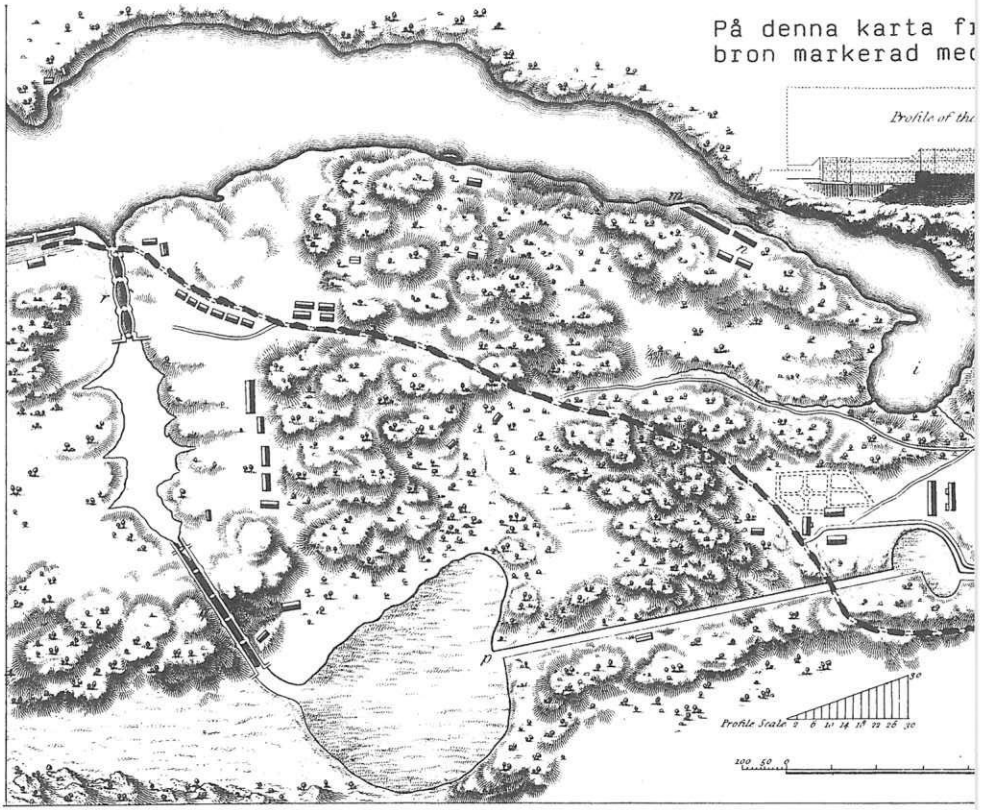
Från dessa hamnar fördes sedan allt järn och trä på skutor ned till Vänersborg. Längre kunde man inte komma per båt, ty fallen vid Rånnum, Trollhättan och Lilla Edet hindrade segelfarten. Man fick därför omlasta varorna i Vänersborg och föra dem landvägen till Lilla Edet, där de ånyo lastades på skutor, som förde dem vidare.

Redan tidigt kunde man konsten att bygga slussar och därigenom komma förbi forsar och fall, och i början av 1600-talet anlades en sluss vid Lilla Edet. De väldiga trollhättefallen var det dock lite svårare att komma till rätta med, och det dröjde närmare 200 år, innan man hade besegrat dem.

När Lilla Edets sluss var färdig, var älven segelbar ända upp till Åkerström. Från Korseberg, som var Vänersborgs lastageplats, och till Åkerström kördes varorna på den s.k. Edsvägen, och bönderna i Vassända-Naglum tjänstgjorde som forbönder. Den inkomst, som dessa skaffade sig härigenom, var visserligen god, men så hunno de ej heller med något annat. Linné säger i sin Västgötaresa, att allt åkerbruk låg nere, och befolkningen endast höll hästar för körslorna.

Tanken på slussar i Göta älv släppte man inte, hur omöjligt det än såg ut, och under 1700-talets senare hälft brottades man med problemet att genom slussar komma förbi Trollhättefallen. Medan arbetet på slussarna vid Trollhättan delvis låg nere, arbetade man dock på 1770-talet med byggandet av slussar vid Brinkebergskulle och Åkerström. När dessa senare blevo färdiga, var den enda landfart, som behövdes, vägstycket från fallens början vid den s.k. Kafledammen ned till Åkersvass, en sträcka på ungefär 2 km. För att göra transporten lättare, ålade regeringen år 1772 "Directionen för Trollhätte slusswärck" att anlägga en väg mellan dessa platser. För detta ändamål uppköptes för slussverkets räkning genom förmedling av borgmästare Ekman i Åmål 2.000 furumaster av en lagman Reinhold Antonsson för 130.000 Dlr Smt. Man fann emellertid, att det skulle bli rätt så dyrt att anlägga en väg. När därför nämnda Antonsson och några till erbjödo sig att bygga en träbro och sköta om varutransporterna på den, antogs detta anbud.

Entreprenörerna förbundo sig att ha träbron klar vid 1774 års slut, då man beräknade ha slussarna färdiga. De erhöllo ett räntefritt lån på 20.000 Dlr Smt, som skulle utbetalas, allteftersom byggandet av träbron fortskred. Dessutom fick man låna de 2.000 furumasterna, som Antonsson sålt, med skyldighet visserligen att betala dem jämte lånet, alltså 150.000 Dlr Smt på 15 år med 1/15 pr år. Betalningen skulle dock börja först, när slussarna vid Brinkebergskulle och Åkerström voro färdiga. Dessa skulle då överlämnas på arrende till broägarna.

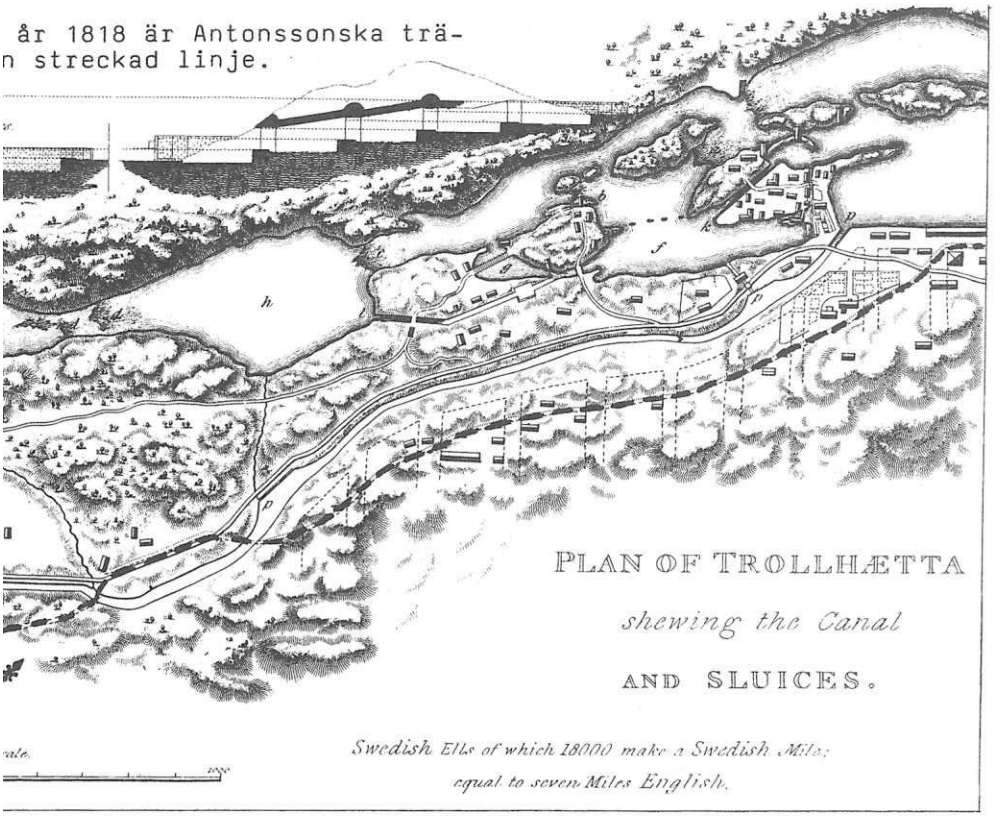

The Letters a.b.c.d.d.e. mark the different cataracts,
f.g.h.i. pools of still water;
k.l.m.n. sluices which have not answered;

Published by T. Ca

Den så beryktade Antonssonska träbron sträckte sig från nuvarande Klaffbron, ungefär utefter nuvarande trafikkanalen till Olidan, där den gjorde en krök och gick över Åkersberg och Åker ned till älven vid Åkersvass.
Slussbyggnaderna vid Brinkebergskulle och Åkerström drogo emellertid längre tid än beräknat. Gustafs slussar vid Brinkebergskulle avlämnades till arrendatorerna först på hösten 1777, och slussen vid Åkerström blev ej färdig förrän två år senare. På våren 1778, alltså innan Åkerströmsslussen var färdig, beslöt man dock börja fraktfarten genom Gustafs slussar och över träbron. Men det visade sig mycket svårt att få någon att använda den nya vägen, som möttes med missnöje från alla håll.

år 1818 är Antonssonska trä-
n streckad linje.

p p p p. the new Canal

q. five sluices with a fall of 36 Swedish Ells

r. three sluices with a fall of 20 Swedish Ells.

Variar. Strand, May 1.1816.

Edsbönderna voro givetvis förbittrade över att man berövade dem deras levebröd. De gjorde allt för att fraktfarten skulle fortgå som förut på Edsvägen. För att konkurrera med den nya farleden sänkte de priset för frakterna med 4 öre Smt pr skeppund järn och tunna spannmål.

Vänersborgarna voro också missnöjda. De ansågo sig ha privilegium på fraktfarten mellan Vänersborg och Åkerström och motsatte sig varje intrång häri. Rivaliteten mellan Vänersborg och Trollhättan är av gammalt datum. De kände sig dessutom förbigångna vid brobyggnaden. Magistraten hade nämligen inlämnat ett anbud att bygga bron, som var billigare än Antonssons, men direktionen, av vilken regeringen begärde yttrande

härom, förklarade, att Vänersborgs stad icke ägde nog vederhäftighet att uppfylla förbindelserna.
Göteborgs handlande, som voro de förnämsta varuköparna, voro ej heller belåtna med de nya förhållandena. Dels hade de satsat pengar till Edsvägens underhåll, och dels hade de ej blivit hörda angående den nya vägens byggande. Man får ju också medge, att det nu blev besvärligare än förut med transporterna på grund av de många omlastningarna. Gustafs slussar voro så små, att vänerskutorna ej kunde gå genom dem. Järnet måste omlastas ovanför slussarna på mindre skutor, som förde det till Trollhättan. Här lastades järnet på vagnar, som förde det över träbron till Åkersvass, där det ånyo lastades på skutor. Dessa förde det till Åkerström, där det urlastades och fördes över land förbi forsarna, varpå det för tredje gången lastades på skutor, som förde det till Göteborg. Alltså icke mindre än fem omlastningar på den några mil långa vägen. När nu Edsbönderna sänkte taxan, fortsatte Göteborgs handlande att begagna Edsvägen som förut.
Där stod nu Antonsson et consortes med sina slussar och sin träbro, och ingen fraktfart tycktes bli av. Landshövdingen i Vänersborg von Törne sökte hjälpa dem genom att helt enkelt förbjuda all transport på Edsvägen, men då klagade Göteborgs handlande hos konungen, och i väntan på utslag fortsatte de trafiken på Edsvägen.
Detta missnöje på alla håll och kanter får även sitt urtryck i den dåtida pressen. I Vänersborgs Veckotidning börjar nu en polemik, som varade nästan ett helt år och ur vilken jag skall be att få anföra valda bitar. Den visar, att man redan på 1770-talet kunde konsten att utnyttja pressen för att propagera för sina egna åsikter och misstänkliggöra andras.
Den 12 maj 1778 var införd en notis, som såg helt oskyldig ut, men som tydligen var den tändande gnistan. Där stod: "I dag ankommo tvenne stycken med järn lastade skutor från Mariestad, vilka genast blevo mottagna och behörigen expedierade, så att de innan aftonen voro lediga och åter seglade, samt järnet i skutor lastat och genom Gustafs slussar genast till Trollhättan försänt".
Denna tydligen av broägarna inspirerade reklamnotis väckte genast opposition. I nästa nummer, den 19 maj, är det ej mindre än tre insändare. "Jag och alla, som vistas och bo i Trollhättan, vet förvisso, att t.o.m. i går eller den 11 maj var ännu intet alla 828 skeppund järn på långt när hitkomna från Brinkebergskulle. Huru kan min herre nu bevisa, det järnet redan den 2 maj lyckeligen och utan minsta hinder anlänt till Trollhättan". Från Göteborg kom brev. "Annonsen i den sista Vänersborgs tidning från Brinkebergskulle borde som osannfärdig röstas. Ty den ferma expedition för varuägarna kan icke medgivas och publicen bör ej duperas". Och från Åkerström ljöd det på följande sätt: "Min herre täckes låta införa i Vänersborgs Veckoblad att tills dato ej mer än 330 skeppund hunnit hit ankomma. Åkerström den 8 maj 1778".
I nästa nummer är polemiken i full gång. – En insändare för träbron: " Ett par hästar på träbron uträtta så mycket om dagen som 24 på Edsvägen. Landshövding von Törne haver varit på bron vid körningen och funnit den ske bekvämligen". Från Trollhättan kom en ironisk skrivelse, daterad 22 maj, " Allt går nog väl, helst sedan två par dragoxar hitkommit, och annat hinder vet man ej av än vad som bliver, när stundom oxarna falla utföre bron och draga vagnen med sig, och stundom, när vagnen går själv utföre bron, då varken folk eller dragare kan hålla den tillbaka. Oxarna föllo en gång av

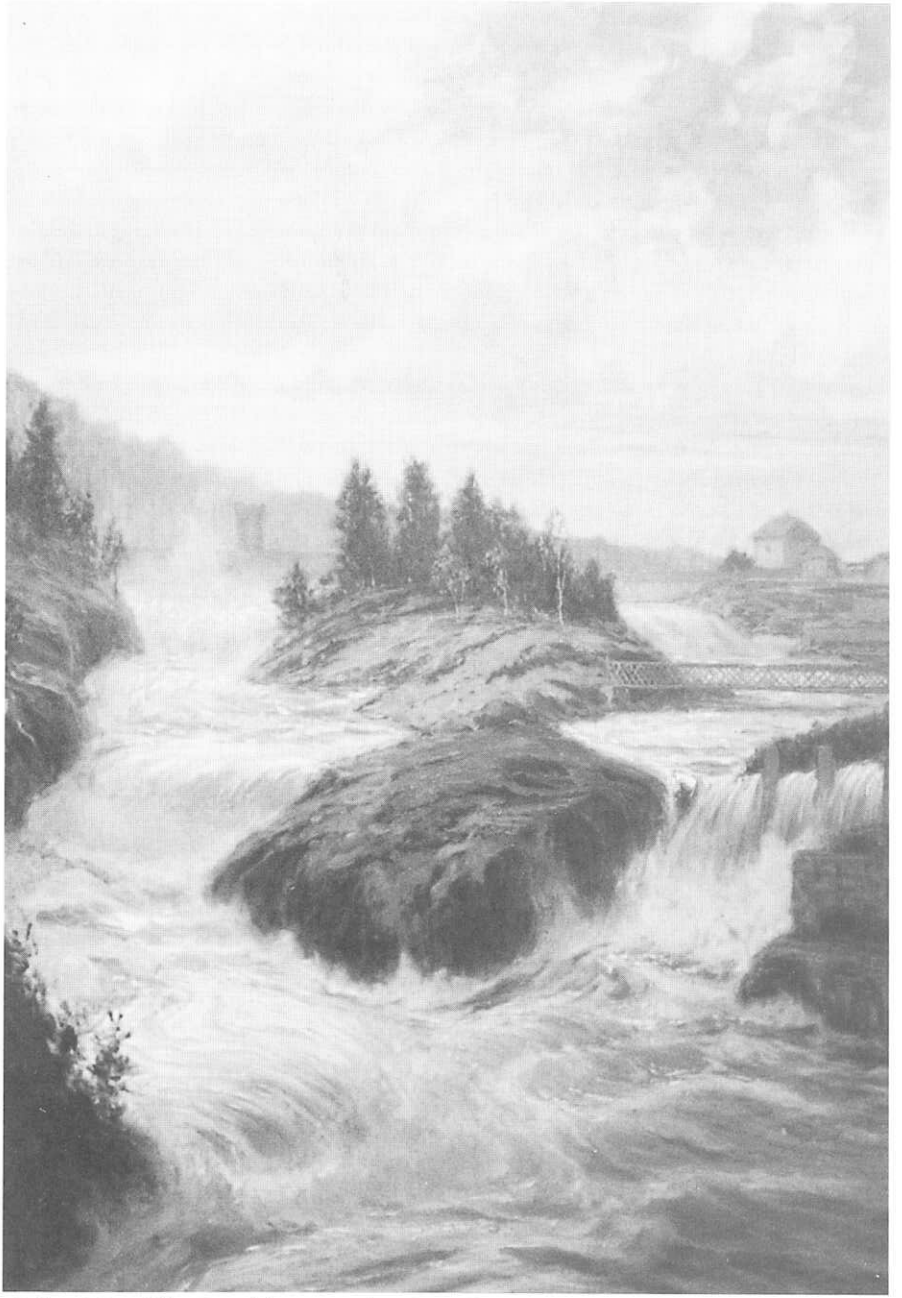
bron utan att skada sig, och en annan gång gick vagnen utföre, då om inte järnstängerna varit så långa, att de stött emot, och vagnen blev stående med bakhjulen i backen och framhjulen på bron, dragarna säkert blivit fördärvade". Från Göteborg kom följande: "Vad kan vara orsaken till att av det järn, som 2 maj ankommit till Brinkebergskulle och samma dag passerat Gustafs slussar samt lyckligt anlänt till Trollhättan, ännu ej någon stång anlänt hit, medan av järn, som senare ankom till Vänersborgs lastageplats Korseberg och därifrån över Edsvägen blivit kört till Åkerström, vi fått en båt lastad med järn. Lämna mig benäget edra tankar, huru man bör anse denna nya transporten, om den icke är mera skadelig än gagnelig, då den sannskyldiga nyttan att få sina varor skyndsammast sig tillhanda, icke vinnes".
De närmaste numren upptagas helt och hållet av inlägg i striden. "Borgmästare Ekmans fartyg med 200 skeppund järn roddes samt hjälptes med stakning emot vinden, så att det på två timmar av fyra man fördes från Gustafs slussar till Trollhättan. Med hr borgmästare Ekmans lilla fartyg är bevist, att fyra man i motvind med 200 skeppund järn kan göra farten mellan Gustafs slussar och Trollhättan". Brev från Trollhättan den 28 maj: "Här förljudes, att landshövding v. Törne nästkommande fredag sänder till körning på brovägen några par egna oxar för att befordra Kungl. Maj:ts och Kronans intresse och därjämte landsorternas och herrar handlande och för att bevisa, att farten är säker och snäll. Angående hovsekr. Eklunds oxar, att de fallit av bron, var idel osanning, men den ena snubblade och steg utom bron med två fötter på jämna bron, där den ligger vid backen". Vänersborg den 28 maj: "Med denna nordanvind har på 8 dagars tid ankommit 60 skutor, varav en med plankor och en med järn gått till Brinkebergskulle att transporteras nya vägen, alla de andra ha lossat på vanliga ställen. Man skall göra beräkning, hur fort dessa fartyg skulle varit vid Åkerström, om de gått nya vägen".
Den 9 juni finnes en insändare av "sanningsälskare", vilken omtyckta pseudonym som synes är nästan lika gammal som pressen. Denne skriver: "Det bestrides, att herr hovsekr. Eklunds oxar fallit utför bron, men i stället anföres, att den ena stigit utom bron. Det får därvid bliva tillsvidare. Jag anser det lika farligt, om kreatur falla utföre eller stiga utom en bro, och samma tanke lärer även ägaren haft, som därför genast hämtat hem sina dragare: han ville icke äventyra dem. Men hästkreatur hava ock stigit utföre och det berättas, att en häst steg så utom bron med två fötter, att det ena benet bröts av". Härefter blir det ett avbrott på en månad i polemiken. Den 31 juli finnes en artikel om svenskarnas skaplynne att fasthålla vid inrotade vanor med anledning av handelstransporterna till Göteborg. Man tar det mycket grundligt, ty man börjar med förhållandena under Sten Sture, och kommer till den slutsatsen att "inrotade vanor, egennytta, dumheter och okunnighet ha härskat i alla tider".
Den 21 aug. blandar sig borgmästare Ekman i Åmål i debatten. Han föreslår en verklig undersökning på stället och tillägger: "De som mest tjänat på allt, är Göteborgs handlande, ty då Edsbönderna sänkt frakterna, göra handlandena en vinst på 4 à 5.000 Rdr Specie."
Nu börjar man även riva upp gamla saker. Edsbönderna äro icke värda någon medömkan. "Trots avslutade kontrakt satte Edsallmogen 1772 om hösten upp priset till 4 Dlr Smt. tunnan. 1771–72 var hungersnöd i Värmland. Edsallmogen vägrade köra, och många dogo av svält där. Detta var Edsallmogens fel". Om det aktuella problemet anföres: "Om bägge vägarna nyttjas kan ej arrende för slussarna betalas, ej heller brobyggnaden underhållas, ty Kgl. Majestäts reveny är uträknad efter hela varutransporten".

Men oxen, som påstods ha brutit benet, var tydligen ett mycket obehagligt bevis för brons dålighet, och i polemiken försvinner den inte så lätt. Så här låter det den 4 sept.: "Angående oxen, som brutit benet och hästen, som fallit av bron, är det förtal. Det var underligt, min herre icke sagt sig ätit stek av denne oxe och sett stövlar, som varit gjorda av skinnet. Bron fann herr generalmajor Ehrensvärd så fullkomlig, att man kunde frakta kanoner på den". En Trollhättebo framträder nu öppet för att försvara bron. Insändaren lyder: "Som undertecknad med mina flera par dragare, alltsedan körning begyntes förlidne vår över nya brobyggnaden vid Trollhättan, varit tillstädes varje dag, så kan jag på min heder intyga, att varken folk eller dragare där under hela körseln tagit den minsta skada, än mindre brutit hals och ben av sig; utan den som sådan berättelse fört, haver talat snörrätt mot sanningen till sin egen vanära. Likaledes intygas, att de 929 skeppund stångjärn blevo förda från Trollhättan över brovägen till Åkersvass och vidare till Åkerström med båtar på tvenne dygn då allenast 14 arbetsvagnar därtill fordrades med trenne dragare för spann vid varje vagn. Sådant intygas av Trollhättan och Olidan med mitt namn och sigill den 18 aug. 1778. Rutger Belfrage".

Borgmästare Ekmans angrepp på Göteborgs handlande blev icke oemotsagt. Nu är det han, som kommer i skottlinjen samtidigt som polemiken börjar ta en mera hetsig ton. Den 15 sept. kommer första salvan. "Borgmästaren är medlem av direktionen och talar därför i egen sak. Om brointressenterna ägde rättighet att tvinga alla gods- och varuägare gå den vägen, gjorde de dem helt och hållet till sina skattedragare och ändå satte dem i det tillstånd, att de ej till viss tid kommendera sin egendom, utan måste avbida herrar broägares gracei den delen, som vore detsamma som att döda all handelsrörelse". Vidare efterlyses den undersökning, Vänersborgs magistrat skulle göra, att slussvägen vore mångfaldigt bättre än Edsvägen.

Men borgmästare Ekman blev icke svaret skyldig. Den 25 sept. biter han ifrån sig. "Göteborgarna ha tillgripit det gamla vapnet av injurier, när skäl tryta. Varken hemligen eller uppenbarligen är jag intresserad i bron. Men om jag äger en lott eller aktie är det lovligt. Det är en löjlig uppgift herrar handlande i Göteborg giva, då de säga edsbönderna i år slagit av 4 öre Smt på varje skeppund järn för att därmed ersätta dem den utgift, herrar göteborgare gjort på sin sluss vid Edet, två mil nedanför Edsvägen; det kallar jag på gott manér låta en fattig allmoge draga lasset och förstå konsten att binda sinhäst vid annans krubba.

Polemiken blir nu allt hetsigare. Redan i nästa nummer får borgmästaren svar på tal. Artikeln är hållen i form av brev till någon bekant. "Du vet, att visst folk kan förledas till de största ytterligheter av girighet och egennytta. Du har sett av tidningen, att borgmästare Ekman är hemlig deltagare i broarrendekontraktet. Vad är då under, att han blivit förledd till att så uppenbarligen smäda hederligt folk, mer underligt, att det ej skedde i lönndom; avsikterna hade sådant förtjänt. Göteborgs handlande ha sökt slussfartens förverkligande för att slippa Edsvägen och dess så högt överklagade besvärligheter. Men de ha inte lovat övergiva edsbönderna, vars hjälp de som oftast vid nya vägens reparering torde behöva. Handlandena klaga över att en del varor förfaras genom väta, då magasiner och bodar ej äro uppbyggda. Man vill taga den vinst, som fött över 1.000 personer förut. I stället för de 4 gånger 24 timmar, som skall vara tillräckliga att

Gullö- och Toppöfallen. Reproduktion av en oljemålning i format 78x112 cm, målad av Alex Kirchner år 1928.

frakta de grövsta kanoner från Göteborg till Eda skans, äro nu cirka 40 gånger 24 timmar tillräckliga att transportera ett litet parti spannmål mellan Åkerström och Vänersborg, ungefär 1 mils väg". (!)
I följande nummer får herr borgmästaren åter en duvning. "Intet kan Gustafs slussar klandras, fast de nu på någon tid varit felaktiga och under reparation. Här måste fattas något från entreprenörernas sida, ty det kan ej förenas med herrar göteborgares ädelmodiga tänkesätt och deras alltid visade nit för riket. Menar herr borgmästare Ekman med slussfarten och slussfartsvägen även Antonssonska träbron vid Trollhättan, så talar han tvärtemot sanningen, då han säger, att den är fullkomlig, om han ej menar till att promenera på, då har jag intet att säga, förrän herr borgmästaren trampar igenom; men ho vet, om han ej skaffar sig några människors attester, att det ej är sanning, fast hans ben visade prov därpå".
Därmed får herr borgmästaren vara i fred. I stället börjar man syna lagman Antonssons transaktioner en smula i sömmarna. "Bron har varit byggd sedan 1772 och förliden vinter blivit färdig, men ingen mast har kommit dit utan i stället säger ryktet, att Kungl. Amiralitetet för kronans räkning köpt dem tillbaka för 1.500 Dlr Smt för vissa trän, och bron har i stället blivit byggd av odugligt vrak-vrak kallat. Bron skulle efter plan vara jämn och horisontal men är nu byggd som bergen gå upp och ned och således på sina ställen mycket docerande". Vidare klagas över att de äro tvungna att anlita Antonssons träbro utan att själva ha velat det och ej kunna ackordera om priset".
Den 29 dec. avslutas polemiken i tidningen med följande slutkläm: "Den store konungen i Preussen Fredrik II älskar rättvisan och straffar ondskan, så att bedragare, vinglare och äreskändare finna i dess rike ingen frid, utan då de ertappas, bliva de avstraffade. Slikt öde önskar jag dem i alla länder". Undertecknat Oblyg.
Var denna strid skarp i pressen, kan man ta för givet att den var ännu skarpare mellan parterna ute på de båda fraktvägarna. Och naturligtvis höll man ögonen noga på Antonsson och hans folk och sökte på allt sätt misstänkliggöra dem. Ett exempel härpå visar en notis i tidningen den 19 maj. "Förliden lördagsafton såg man herr lagman Antonssons sjöfolk bära hem något tjuvgods, som någon av dem fått tillfälle lägga sig till med på ett visst ställe här i staden, men ej hunnit därmed längre än på en skuta."
I sitt svar härpå erkänner visserligen skepparen på skutan, att två av hans besättningsmän stulit en sadel och gömt den under kajutgolvet. Men han tillägger: "Den ene är född och uppfödd perukmakarson i Vänersborg och i vår stadd till fartyget. som här i staden varit vinterliggande. Den andre haver tjänst här i staden, men utur tjänsten varit ledig".
Bojkotten av den Antonssonska träbron var emellertid effektiv, och på hösten 1778 uppsade entreprenörerna kontraktet, då de icke fingo någon förtjänst på brofarten. Kronan övertog nu slussfarten genom Gustafs slussar, medan entreprenörerna skulle sköta frakten på träbron. Samtidigt förlängdes återbetalningen av förskotten 50 år.
Sommaren 1779 gick det lika dåligt. Inkomsterna för kronan räckte inte ens till betjäningens löner. Regeringen måste nu göra slag i saken.. Genom landshövdingen i Göteborgs och Bohus' län lät den nu efterhöra, hur herrar handlande i Göteborg egentligen ville ha det. När nu göteborgarna fingo ordna saken efter sitt huvud, löstes frågan

i ett slag. Man fann nu, att brofarten "emot Vänersborgs stads berättelser var möjelig och sådan att den kunde vinna fullkomlig bekvämlighet", när man fick draga profiten av den själv.
I januari 1780 träffades avtal mellan handelshusen Sahlgren, Alströmer, Arfvidsson och Söner, John Hall och Co, å ena sidan och broägarna å andra, varvid de senare överläto alla förbindelser, dock skulle Antonsson i gottgörelse ha 5.000 Dlr Smt årligen i 30 år. Och nu tog man i med kraft mot de tredskande varuägarna och edsbönderna. Landshövding v. Törne utfärdade förbud vid 60 Rdr Sp. vite att begagna annat än brofarten. Handelssocieteten i Göteborg klagade hos konungen över det monopol på varutransporten, som de nyssnämnda firmorna skaffat sig. Men deras klagan ledde till ingen åtgärd, och så var Edsvägens saga all.
Slussen vid Åkerström blev färdig 1780, och därefter fortgick transporten enbart genom slussarna och över träbron. Nu ömmade man ej längre för edsbönderna. Vid mitten av 1780-talet fraktades årligen över 100.000 skeppund järn, 10.000 tunnor gods och 8.000 tolfter plank och lika mycket bräder. Enligt uppgift voro 60 personer och 30 par hästar sysselsatta vid transporten. Bron fanns kvar ända till de första slussarna vid Trollhättan år 1800 blevo färdiga, då den ju blev överflödig.
Till slut må nämnas något om lagman Antonssons manipulationer med sin träbro, och de goda förtjänster, han gjorde sig på statens bekostnad. Först sålde han virke till kronan för 130.000 Dlr Smt, vilket han sedan fick låna räntefritt med avbetalningsskyldighet längre fram. Vidare fick han 20.000 Dlr Smt i förskott för byggandet av träbron. Så sålde han av det lånade virket för andra gången till kronan för 36.000 Dlr Smt. Därefter överlät han betalningsskyldigheten på göteborgarna och fick 5.000 Dlr Smt årligen. Dessa utbetalades enligt anteckningar på kontraktet åtminstone i 11 år, möjligen längre. Alltså har han härav fått åtminstone 55.000 Dlr Smt. För detta fick han ju bygga bron och underhålla den till 1780, och detta har nog gått till rätt stora belopp. Men faktum kvarstår, att han tjänat bra på affären. Att han var något av "ful fisk" och var med i åtskilliga ganska ljusskygga spekulationer, visa de talrika klagomål över honom, som finns i Stockholmspressen under 1780-talet från Värmland, som han "lyckliggjorde" med sina affärer.
En merit kan dock icke ur trollhättesynpunkt frånkännas honom. Det var han, som 1792 gav lösningen av slussfrågan den stöt framåt, som ledde till slussarnas fullbordande, även om han icke fick vara med om deras byggande. Göteborgarna ville nämligen inte ha med honom att göra. I en skrivelse från opponenterna mot Antonssons slussbyggnadsförslag heter det: "Om en nådig överhet skonat denne illasinnade projektmakare, så må han nu bliva känd av sina landsmän för att bland dem få det anseende, som han av dem alla förtjänat"

När hände vad i Trollhättan?

Sammanställning av Bengt Lindbom

1366 ca. Ekholms slott uppförs på Slottsön.
1413 Trollhetta quarn som mal säden till Ekholms slott omnämns i Erik av Pommerns skattebok. Första gången namnet Trollhättan påträffas i skrift.
1486 Omtalas vattensågar i Göta älv.
1526 Biskop Hans Brask väcker tanken på en kanal mellan Östersjön och Västerhavet. ("Upp skall skäras emellan Vättern och Vänern för forslön och köpmäns gods skull")
1603 Det första Göteborg anläggs på Hisingen.
1607 Sluss vid Lilla Edet anläggs av Karl IX.
1619 Det nuvarande Göteborg börjar anläggas.
1620 I Brätte dombok omtalas "Borger Sågemästares såg vid Trollhättan".
1630 Lunneqvarn på Önan omtalas.
Omtalas 10 mjölkvarnar vid Trollhättan, varav 6 frälse och 4 krono.
1648 Jordraset vid Intagan den 7 oktober.
1654 Första kartan över Trollhättan ritad av Kiettil Claesson. Av vattenverken (såg- och mjölkvarnar) fanns 1 vid Hjulkvarn, 3 på Prästskedet, 1 mellan detta och stranden, 3 på Spikön, 2 på Önan och 2 på västra stranden.
1658 Freden i Roskilde. Bohuslän blir svenskt. Trollhättetrakten inte längre gränstrakt.
1670 Lades bro över till Gullön.
1687 11 sågar och 3 mjölkvarnar omnämns i handlingar.
1697 31 kvarnverk finns enligt kvarnkommissionens protokoll.
1705 Bild i Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna över Trollhättefallen med kvarnar fastkedjade vid stranden.
1714 Kruses karta över Trollhättan.
1717 Karl XII utfärdar upprop från Lund om teckning av andelar i "ett kompani eller gille" för att bygga slussar vid Trollhättan.
1718 Christopher Polhem får i uppdrag att bygga slussar vid Trollhättan. Arbetet tog sin början vid Rånnum och Karls grav. Arbetet nedlades 1719.
1747 Gilius Hillerström begär privilegier för uppförande av en hammarsmedja för tillverkning av sågblad.
1748 Hillerström köper Lilla Håjum med bl a utmarken Trollhättebergen med kvarnar och stugtomter av sekreteraren Erland Kafle och bygger Nordkap, Trollhättans äldsta hus, i kv Näcken.
Per Elvius, Vetenskapsakademiens sekreterare, besöker Trollhättan
1749 Påbörjas arbetet med Polhems slussled. Ledare Karl Gustaf Wiman med Lars Moëll som medhjälpare.
1751 Kafledammen över Kafleströmmen fullbordad. Vattnet höjs ca 3 m, påverkar vattenståndet ända upp till Stallbacka. Släkten Kafle ägde kvarnar vid fallet. På Kafledammen uppförs de finbladiga sågarna nr 1 och 2.
1752 Slussen vid Brinkebergskulle, Tessins sluss, och farleden genom Karls grav

klara för trafik ned till Trollhättan. Fungerar dock dåligt.

1754 Ekeblads sluss invigd av kung Adolf Fredrik och drottning Lovisa Ulrika. Kungsgrottan får första namnteckningarna.

1755 Utfärdas privilegium för Gilius Hillerström att anlägga ett manufakturverk. Flottbergsdammen slås sönder av nedsläppt timmer, slussarbetena avstannar för att senare nedläggas.

1778 Antonssonska träbron mellan kajen vid nuvarande klaffbron och Åkersvass anläggs. Ersätter Edsvägen. Rivs när kanalen öppnas 1800.

1779 Två nya slussar, Gustavs slussar, i Karls grav medger trafik ned till Trollhättan.

1780 Slussen vid Åkerström klar.
Finbladiga sågen nr 3 uppförs av rådman Barman från Vänersborg
Trollhätte Brobolag övertar brofarten och inköper de egendomar, där Trollhättan nu är beläget.

1792 Inlämnar Reinhold Antonsson till Kungl. Maj:t ett betänkande angående slussfarten.
Petter P Bagge utger "Wälmente tankar rörande Trollhätte slussfart".

1793 Utfärdades privilegier för Trollhätte Canal- och Slusswerksbolag.
I ledningen bl a Petter Bagge.

1794 Meurlanders karta över Trollhättan.
Trollhätte Slussbolag köper Trollhätte Brobolags egendomar.

1796 Malöga sågkvarn och Lilla Grevsågen sammanslås till Finbladiga sågarna nr 4.

1800 Öppnas kanalen för trafik med 8 slussar. Ledare för bygget Erik Nordewall.
Skeppsdockan byggs vid "Vintergapet".

1803 David Jochnick bygger hus i kv Svan på platsen för nuvarande hotel Swania

1804 Bolagskvarn byggs av Kanalbolaget. Tog vatten från den nya kanalen.

1812 Ett slipverk och en kattstensstamp anläggs av grosshandlare B H Santesson.

1818 Invigs Götiska Förbundets fattigfriskola i kv Sjöfrun.

1819 James Dickson & Co arrenderar Finbladiga sågarna 1 och 2 på Kafledammen, som blir Dicksonska sågarna.
Allans hus, senare Björsells, Le Jardin mm vid Storgatan färdigt. William Allan var "mecanicus" vid Dicksonska sågarna på Kafledammen.

1823 Den första ångbåten, hjulångaren "Braut Anund", passerar kanalen på väg till Karlstad.
Fattigfriskolan flyttas till Mölndal.
Friskolan Kronprins Oscar öppnar i utökade lokaler i kv Sjöfrun.

1830 Major Nils Ericsson anställs som övermekanikus vid Kanalbolaget.

1831 Trollhättans värdshus tas i bruk. På 1840-talet kallat Trollhättans hotell och på 1860-talet efter tillbyggnad Grand Hotel. Rivs 1913.

1832 Göta kanal färdig i sin helhet. Slussarna större än de i Trollhättan.

1834 Prins Oscars skola mellan Bergkanalen och fallen tas i bruk. Fullt färdig 1836.

1836 Turistbro från Önan till Toppön byggs. Avgiften "Toppöpenningen" går till skolan, brounderhåll och fattighjälp. (enl Johnsson 1834-35)

1838 Utfärdas privilegier för Nya Trollhätte Kanalbolag. Grosshandlare J G Schwan ledare. Påbörjas bygget av slussleden.

1840 Bomullsspinneri på Önan startas av Anders Lundgren och Nils Fredrik Pasch.
1841 Varmbadhus byggs i kv Bore. Brann ned 1848.
1844 Öppnas ny kanal- och slussled med 11 slussar.
1847 Nydqvist & Holms Mekaniska Verkstad börjar sin verksamhet.
Klädesfabrik startas vid Silverbäcken av W Hofgren.
Pappersbruket Christinedal vid Qvickens damm startas av J A Strömdal.
Oljeslageri vid Polhems kanal startas av O F Dahllöf.
1852 Johan Peterson, senare kallad "Brännvins-Peterson", river Jocknicks hus och bygger hus i kv Svan, där Stadshuset senare byggdes.
1854 Strömsbergs såg byggs av J F Dahllöf. Ombyggdes 1870 till mjölkvarn.
1857 Anlades Sveriges första trämassefabrik för mekanisk slipmassa på Önan,
Korndals aktiebolags pappersmassefabrik, av Rosendahls fabriker.
Trollhättan blir egen församling enligt Kungligt brev. Stavered och Stavereds mosse införlivas.
Trollhättan får egen poststation.
1858 Varmbadhuset byggs nedanför Kafledammen.
1859 Strömsberg byggs av riksdagsman Johan F Dahllöf.
Flygeln på södra gaveln tillbyggs 1865.
1860 Tillträder Trollhättans förste kyrkoherde, Magnus Åberg, sitt ämbete.
Född i N Ving 1820. Tidigare komminister i Flo.
1861 Sparbanksfilial till sparbanken i Vänersborg öppnas på pastorsexpeditionen av kyrkoherde Magnus Åberg.
1862 Invigs Trollhättans kyrka ritad av Adolf Wilhelm Edelsvärd i nygotisk stil.
Skarpskytteföreningen bildas.
Oktobermarknad införs på Karl Johans torg.
1863 Nils Ericson upprättar stadsplan över Trollhättans centrum.
Oljeslageriet vid Polhems sluss brinner ner, återuppbyggs vid Qvickens damm.
1865 Loket "Trollhättan" byggt av Nydqvist & Holm till Stockholmsutställningen
Landsvägen mellan Trollhättan och Gärdhem klar. Tidigare gick vägen från Storgatan över Stavered, Halvorstorp och Bryggum.
Pappersbruk anläggs invid Mekaniska verkstaden av Alex. Friberg m.fl.
Gymnastik- och "Festivitetsbyggnaden" i kv Jupiter tas i bruk som skola.
Senare kallad Slöjdskolan.
Trollhättans Oljeslageri för tillverkning av linolja startas av Alex. Friberg.
1866 Trollhättans telegrafistation öppnas i kv Svan.
1867 Trollhättans Arbetareförening bildas.
Järnvägslinjen Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga öppnas. Station närmast Trollhättan är Rånnum.
1868 Önanupproret på pappersmassefabriken.
1870 Strömsbergs såg ändras och blir Strömsbergs kvarn.
1872 Svängbro ersätter rullbron.
Prästgården mellan kyrkan och Prins Oscars skola inflyttningsklar för kyrkoherde Magnus Åberg med familj.
1873 Trollhätte pappersbruk bildas av H Ågren. Övertar det förutvarande, förfallna pappersbruket.

1874 Första etappen av Stenskolan, Norra skolan, Hebeskolan, är färdig med 2 klassrum. 1882 utbyggs skolan och påbyggs slutligen 1893.
1875 Trollhättans Sparbank bildas.
Nytt fattighus i kv Juno.
1876 Brukspatron Ernst Stridsberg inköper de tre Wikströmska sågarna på Malgön, och Gullöfors bruk, Stridsberg & Björck, börjar anläggas, 1878 med ett plåtvalsverk och 1879 börjar tillverkningen av sågblad. Företaget flyttar successivt till Knorren och 1912 är hela omflyttningen fullbordad.
De Dicksonska sågarna på Kafledammen rivs.
Missionskyrka byggs på tomten för nuvarande Katolska kyrkan i kv Toppön. (Ny missionskyrka 1929)
Vid Slätthult skall även ha funnits ett missionshus detta år, 1888 ett nytt och 1898 ännu ett, troligen hyrda lokaler.
Byggs huset i Najaden 3 av kapten F G Pettersson. Såldes 1907 till fru Louise Zetterberg, änka efter disponenten för Oljeslageriet, Carl Zetterberg.
1877 Öppnas Bergslagernas Järnvägar mellan Trollhättan och Göteborg.
Stationshuset ritat av järnvägsarkitekten Axel Kumlien.
Arbetareföreningens hus i kv Svan byggt 1873-1877.
1878 Östermans hus i "Östermans li" vid Föreningsgatan färdigt. Revs 1909.
Nydqvist & Holm levererar sitt 100:e lok.
Rivs gästgivargården och doktorsbostaden i kv Parken.
1879 Kommunalhus och brännvinsförsäljningshus färdigt i kv Näcken.
Järnvägsbron färdig. Hela BJ:s järnväg klar.
Nyårsdagen införs gemensam tid för hela Sverige.
Rosendahls fabriker går i konkurs.
1880 Elfhög färdigt. Arkitekt Adrian Peterson.
E Albert köper Torsered och Strömsberg.
1881 Albertska träbron byggs. Rasar 1889.
Remfabrik anläggs vid Brudslöjan av K A Holst.
1882 Järnvägshotellet färdigt.
1883 Telefonstation inrättas med 10 abonnenter.
1884 Syskolan på torget färdigt, flyttades 1937 till Stavered.
1885 Nedlades tröskelns kvarn på Önan.
1888 Trollhättans Kreditförening bildas. Ombildas 1903 till Trollhättans Köpmannaförening.
Pappersbruket på Önan startar.
Hörnhuset Storgatan-Föreningsgatan, "Kammarteatern" byggs av Karl Fredrik Andersson.
1889 Kung Oscars bro färdig. Byggd av Nydqvist & Holm.
Stenvalvsbron över Polhems sluss färdig.
Strömslund, Sveriges första egnahemssamhälle, börjar bebyggas.
1890 Elimkapellet vid Österlånggatan invigs.
1892 Väcks förslag att Trollhättan skulle bli stad.
Metodistkyrkan Natanael i kv Jupiter invigs.
Maria Alberts stiftelse inrättas.

1893 Plankarta över kommunen av G Skårman.
1894 Nohabs järnväg utefter Drottninggatan tas i bruk.
1895 Ordenshuset IOGT i kv Tor vid torget invigs.
Villa Strömsvik inflyttningsklar för Ernst Stridsberg med familj.
Fattiggård byggs i Stavered.
"Kastanjen" planteras i Strömslund.
Tingshuset vid Karl Johans torg färdigt och invigt. Arkitekt Adrian Peterson.
Östra skolan, Odenskolan, färdig, invigd året därpå. Revs 1975.
Hotell Utsikten för tillbyggnad i sten i två våningar.
Bolagskvarn rivs, magasinet kvar till 1907.
1896 Apotekshuset byggs av apotekare Leth vid Storgatan.
Kyrkoherde Per Magnus Åberg avlider den 17 januari.
Bildades AB de Lavals elektriska smältverk.
Götasalen byggs för IOGT.
1897 Kanalbolagets förvaltningsbyggnad, "Schwans villa," står klar i kv Parken.
Tillbyggd 1932 och 1983.
Nydqvist & Holm levererar sitt 500:e lok.
1898 Nohabs vattentorn byggs. Färdigt 1901. Rivs 1953.
Bildas Trollhättans elektriska kraft AB.
1899 Trollhättans samskola i kv. Toppön börjar sin verksamhet, invigs året därpå.
Staten tillerkänns äganderätten till största delen av vattenfallen.
1900 Immanuelskyrkan i Strömslund invigs.
IOGT startar musikkåren Heimdal.
Frälsningsarmén får kyrka i kv Ymer. Ny kyrka 1983 i kv Ceres.
"Phistoletts", Olaus Svenssons hus framför tingshuset, rivs.
Läsestuga, bibliotek, startar i kv Herkules.
Träskolan i Strömslund färdig.
Postkontoret Torsered öppnas i Sverker 7 i Strömslund.
1902 Förstamajdemonstration för första gången i Trollhättan. Carl Frendberg bär den röda fanan.
1903 Malgöns kraftstation anläggs, revs 1937.
Byggnadsbolaget Svea i kv Stormen byggs 1902-1904 och inrymde N.G.T.O.:s ordenshus och Sveateatern.
Byggnadsföreningen Myran i kv Fisken 1. Huset färdigt. 30 lägenheter och 2 affärer.
1904 Svenska Tacksfabriken grundas vid Brudslöjan av John Lawson, 1908 köps tomten i kv Mars.
Byggnadsföreningen Trygg i kv Svea. Huset färdigt. 10 lägenheter.
Elektrisk gatubelysning införs.
Ny Tid får lokalredaktion. Redaktör Anders Hansson.
Jordbävning märks i Trollhättan.
1905 Staten övertar Nya Trollhätte Kanalbolags egendomar
Hörnhuset Österlånggatan 33 - Spannmålsgatan 7 färdigt. Tillbyggt utefter Spannmålsgatan 1907. Byggmästare Thorén och Johansson.
Huset Torggatan 5, Brattvalls, Hunters, färdigt. Huset tillbyggt senare med en

våning. Posten där 1907-1917.

1906 Ny prästgård byggs i kv Herkules.
Göta-huset i kv Stormen 4 färdigt. Byggmästare J Eriksson.
Nydqvist & Holms hus i kv Svea färdigt.
Byggnadsföreningen Fridhem. Huset färdigt. 18 lägenheter.
Kanalverkets nya bil, en 16 hk limousine, gör 45 km/tim.
Trollhättan Idrottsförening, TIF, bildas.
Hjalmar Branting talar från tingshustrappan i rösträttsfrågan.
E Karlinder grundar "Trollhättan", Trollhättans tidning.
Götasalen i Strömslund byggs ut, används också som skollokal.

1907 Vattentornet färdigt i kv Skottön.
Lägre Tekniska Yrkesskolan inrättas.
Prins Oscars skola och prästgården rivs för kraftkanalen.
Hängbron över Flottbergsströmmen byggs (1905-1908?).
Strömsbergs kvarn rivs.
Hjortmossens sjukhem öppnas.
Barackerna vid Nohabs järnväg byggs.

1908 Södra skolan, Oscarsskolan färdig.
Första realexamen hålls i Samskolan, 4 pojkar och 3 flickor.

1909 Wijkmarkska gården, numera Odd Fellow-gården, färdigt, Arkitekt professor. L I Wahlman.
Doktor Hellebergs hus vid Föreningsgatan, "Hellebergsbacken", färdigt. Revs 1954.
Strömkarlsbron färdig.
Detta år fanns 12 automobiler i Älvsborgs län.

1910 Olidestationen tas i drift.
"Strömkarlen" på plats. Ritad av arkitekt Erik Josefsson och skulpterad av konstnären Carl Eldh. Höggs av AB Hilleviken, Stockholm. Ett 20-tal granitblock, vikt 60 ton.
Malgöbron färdig.
"Och-huset" i kv Stormen 3 färdigt.
Nya Epidemisjukhuset i kv Antilopen öppnas.
Trollhättans Scoutkår bildas. Kårchef brandchefen Karl Hallin.

1911 Varmbadhuset i kv Tor öppnas.
Lindarna på Kungsgatan planteras.
Polhemsmonumentet vid kyrkan avtäcks.
Bygger Eduard Petersson Storgatan 43, "Bokhandeln", sedan det lilla huset på tomten rivits.
Idrottsplatsen på Egna hem öppnad.
Taborkyrkan i Strömslund färdig.

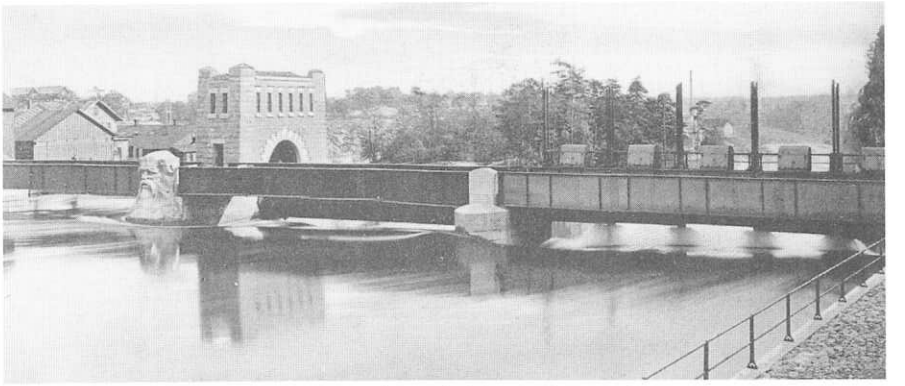
1912 Maria Alberts Stiftelses sjukhus öppnas.
Egnahemsskolan färdig.
Folkparken i Hjulkvarnelund öppnas i TIF:s regi.
Strömkarlsbron öppnas för trafik.
Nydqvist & Holm levererar sitt 1000:e lok.

1913 AB Ferrolegeringar startar på Stallbacka.

1913 Nya kyrkogården vid Håjum invigs.
Isac Nejman startar lump- och skrothandel.
Grand Hotel rivs för Stadshuset.
Johan Petersons hus rivs för Stadshuset (byggt 1852).
1915 Stockholm Superfosfatfabriks AB Trollhätteverk startar.
Maria Alberts Sjukstuga byggs ut. Ytterligare utbyggnad 1931.
Nohabs järnvägsbro färdig.
1916 Trollhättan blev stad. Skoftebyn och Strömslund inkorporeras.
Stadshuset invigs.
Nya trafikkanalen öppnas. 4 slussar.
Klockstapeln vid övre slussen reses.
Klaffbron färdig.
Nossebrobanan öppnas, nedlades 1968.
Pappersbruket nedläggs.
Oljeslageriet nedläggs.
Linneasalen i kv Höder färdig för NTO.
1917 Skandinaviska Grafitindustri AB anläggs.
Hamnkontoret byggs.
"Telegrafhuset", Kungsgatan 38 vid torget färdigt. Där låg tidigare Fischerströms hus.
1918 Höganäs-Billesholms AB Trollhätteverket anläggs.
Planteringen på "Tårtan" anläggs.
Hamnmagasinet i kv Bore vid Strandgatan klart att tas i bruk. Numera renoverat och ombyggt.
Delar av Hotell Utsikten rivs, stenhusdelen blir tjänstebostäder.
1919 Salpetervillan byggd.
1920 Malöga införlivas med Trollhättan.
Första Barnens dag den 22/9.
1921 Första rysssloket levererat. Rysskranen byggs. Rysstiden 1920-1924.
Trollhättans Atletklubb, TAK, bildad.
Stadsfullmäktigebeslut att skolföreståndaren skulle kallas folkskoleinspektör.
Förste innehavaren Oscar Hellner.
1923 Strömslunds vattentorn färdigt.
1924 Rhodins hus vid Torggatan inflyttningsklart.
Det 500:e och sista rysssloket levereras av Nydqvist & Holm.
1925 Andreaskyrkan i Skoftebyn invigs.
1926 Ny missionskyrka byggs i kv Toppön, invigs 1928.
1927 Hälltorpsbron byggs som nödhjälpsarbete 1925-1927.
1928 Kallbadhuset på Spikön tas i bruk.
1930 Nohab startar flygmotortillverkning genom Nohab flygmotorfabriker AB.
1931 Strömslunds nya skola invigs.
1933 Nohabs järnväg flyttad till nuvarande sträckning.
1934 Trollhätte-Gillet bildas.
Kungsportsviadukten öppnas.
Håjumsviadukten färdig.

1936 Axel Ebbes "Den heliga lådan" invigs på Karl Johans torg. Donator Caroline Zetterberg.
Folkets hus färdigt.
Samrealskolebyggnaden vid Drottningtorget färdig.
HSB-husen i kv Loke färdiga.
1937 Svenska Aeroplan AB startar vid Malöga.
Syskolan på Drottningtorget flyttas till Stavered. Byggd 1884.
1938 Nya Tingshuset vid Gärdhemsvägen invigs. Tillbyggt och ändrat 1964.
Ny stadsplan för Trollhättan antas.
Forngården invigd.
1939 Brandstationen i kv Jupiter färdig.
1941 Nohab Flygmotor blir Svenska Flygmotor AB.
1942 Håjumstationen färdig.
Spiköbron färdig.
1944 Edsborgs Idrottsplats tas i bruk.
1945 Införlivas södra delen av Vassända-Naglum, Edsvid, med Trollhättan.
1946 Trollhättans Boll- och Idrottssällskap, TBIS, startar i Strömslund.
1947 Högmans Industri Verktyg AB grundas av Elis Högman.
1948 Cerbo grundas av Evald Lind för tillverkning av plastartiklar.
Einar Egnell startar tillverkning av bröstpumpar.
1950 SAAB börjar med biltillverkning, SAAB 92.
1951 Trollhättans Kommunala Gymnasium startar.
Staveredsskolan byggs.
1954 Första studentkullen går ut.
Sjöströms Svetsverkstad, senare Stålmonteringar AB, grundas av Kjell Sjöström.
1955 Trollhättans Handelsgymnasium, 2-årigt, inrättas i kv Rödjan.
saab 93 presenteras.
1956 Central verkstadsskola startar, senare Artur Lundqvistskolan.
Krematoriet invigs vid Håjums begravningsplats.
Museum inrättas i fd varmbadhuset i kv Tor.
1957 Första handelsstudentexamen.
1958 Byggandet av Trollhättans Lasarett inleds.
Vattentornet "Svamparna" vid Karlstorp i bruk.
Den nya klaffbron färdig, (den tidigare byggd 1916).
Götalundens småkyrka invigs.
Gymnasiet förstatligas och blir Trollhättans Högre Allmänna Läroverk.
Trollhättans Fotbollsklubb, TFK, bildas.
1959 Tekniska läroverket startar i barack i kv Malgön, flyttas 1961 till kv Elefanten.
"Fallens dag" för första gången. Idé av Gösta Vogel-Rödin.
Polhemsskolan i kv Malgön färdig.
1961 Lyrfågelskolan färdig.
1962 Slättbergsbanan färdig.
Tekniska gymnasiets nya byggnad färdig vid Gärdhemsvägen. Invigs 1963.
Senare Nils Ericsonskolan och 1995 Nils Ericsongymnasiet.
Erik Karlsson på Taket vinner Monte-Carlo-rallyt med en Saab.

1963 Nioårig grundskola införs i Trollhättan.
1964 Slättbergsbanan invigs.
Vattenverket vid Överby färdigt.
Trollhättans Lasarett tas i bruk.
Församlingsgården i kv Älvkvarnen tas i bruk.
Gamla Samskolan vid torget rivs.
1965 Kommunala Musikskolan inrättas.
Karlstorpsskolan färdig.
1966 Trollhättan fyller 50 år.
Åke Jönssons skulptur "Materia et motus (ämnet och rörelsen) på plats på Polhemsplatsen ("Bakelset").
Gymnasieskolan kommunaliseras och Trollhättans Högre Allmänna Läroverk slås sammans med Trollhättans Handelsgymnasium under namnet Polhemsgymnasiet. De naturvetenskapliga ämnena överförs till Nils Ericsonskolan.
1967 Södra Väne inkorporeras med Trollhättan.
1968 Älvhögsborg tas i bruk, utebassängerna byggdes senare.
Nossebrobanan läggs ned.
Pettersbergsskolan, högstadieenheten i Karlstorpsområdet, färdig.
1969 Nya Oskarsbron färdig. Stålmonteringar gjorde stålkonstruktionen.
SAAB 99 började produceras.
1970 Karlstorpskyrkan färdig.
Kraftvärmeverket och vattentornet i kv Getingen i Lextorp klara att ta i drift.
1971 Större delen av Flundre införlivas med Trollhättan.
1972 Källtorpsgården öppnas.
1973 Lextorpskyrkan invigs. Arkitekt Karl-Erik Yderskog.
Malöga flygplats anläggs för snabbförbindelse med Bromma.
1974 Lagmansered inkorporeras.
1975 Odenskolan rivs.
1976 Affärshuset Oden invigs.
1977 Radio Trestad börjar sina sändningar.
1978 Edsborgsleden, riksväg 45, öppnas.
1980 Strömkarlsgården färdig.
1981 Stallbackabron färdig.
Kommunens förvaltningshus invigs. Väggkonst av Carl-Harry Stålhane.
Trollhättans Tidning firar 75-årsjubileum.
Rivs fastigheten i kv Gripen 3 A o B för Vattenfalls nybygge.
Rivs dessutom Håårds-Hallins hus.
1983 Ishallen på Slättbergen invigs.
1984 SAAB 9000 börjar tillverkas.
Invigs Vattenfalls direktionsbyggnad i kv Gripen.
1985 Sparbanken Väst bildas.
1986 Vattenkonsten på Drottningtorget avtäcks . Konstnär Carl-Harry Stålhane.
1987 Norra Älvsborgs Lasarett, NÄL, invigs.
Överby affärscenter börjar sin verksamhet.
1990 Nya Folkets hus invigs. Senare Folkets hus/Kulturhuset.

Strömkarlen vid Strömkarlsbron. Vy från 1914.

Carl Eldhs *Strömkarlen*
En studie kring symbolen, myten och motivet

av Ove Svensson, f.d. förste byråsekreterare

Nästintill outgrundlig står han där, *Strömkarlen*, och spejar över älven med ögonfästet borrat i det gamla Prästskedsfallet. Outgrundligheten tillhör en del av konstverkets magi. Men det ligger också i magins väsen att synliggöra det osynliga och att låta det synliga bli osynligt. I detta betraktande uppstår ett igenkännandets ögonblick, ty ett konstverk bär alltid spår av ett annat konstverk. Det är i dessa spår denna artikel vill vandra.

Kungl. Trollhätte kanal-och vattenverks sigill 1901-1908.

Kungl. Trollhätte kanal-och vattenverks sigill 1901-1908, upptar i sitt centrum en mansperson sittande på en klippa spanande ut över en till synes lugn vattenyta. Samma figur återfinnes i en aktievinjett tillhörande Nya Trollhätte kanalbolag med privilegier 1838. I sitt sköte håller båda figurerna en urna ur vilken vatten strömmar.

Strömkarlen

Trollhättan med sina strömmar och uråldrig kvarnmiljö leder lätt tanken till att figuren skulle vara en strömkarl. Många har också stannat för denna tolkning. I min bok *Carl Eldhs Strömkarlen. Symbolen, Myten och Motivtet*, som denna artikel bygger på, har jag pekat på felaktigheten i denna uppfattning. Strömkarlens attribut är gigan med sina olika poetiska omskrivningar. I Olaus Magnus "Historia om de nordiska folken 1555" finns en bild på en påklädd spelande näck i ett vattenfall. Till kostymeringen hörde en luva. Hans närvaro tyddes som ett ont varsel. I en uppteckning från trollhättefallen (Lundén) talas om näcken med en röd toppmössa.

För att identifiera figuren i sigillet bör vi sålunda utgå från urnan och undersöka dess symbolvärde. Det är första spåret till förståelse av Carl Eldhs *Strömkarlen.*

Symbolen sägs hänvisa till en annan verklighet än sin egen och blir tecknet för en viss betydelse, ibland av nästan evig karaktär. Urnan är ett klassiskt exempel på detta. I de flesta kulturer står urnan för det välsignelsebringade och i sin förlängning för livets källa, urmodern.

Mycket förenklat kan sägas att människan i sin religiösa rit frambad offer till gudarna i en skål/urna och omvänt inträffade det förväntade, nämligen att guden gav människan återbäring i form av riklig skörd, vilket kunde avläsas och mätas i urnan.

I kulturbältet kring Medelhavet finner vi urnan bl.a som en trogen följeslagare till flodguden. Havet var ju något av det mest välsignelsebringande människan kände. Urnan har därför i konstens alla sköna former varit särskilt omhuldad.

Det är alltså en flodgud vi ser i sigillet och frågan blir då hur en flodgud, kanske Nereus,

har kunnat taga plats på en klippa i Göta älv, och konkurerat ut den nordiska mytologins vattenväsen?

Den som någon gång betraktat kartor från sjuttonhundratalets senare hälft med marin anknytning, exempelvis kartor och ritningar över planerade sluss-och vattenleder förbi trollhättefallen, finner fantasifulla vackra kartvinjetter med allehanda symboler och mytologiska företeelser. Mest iögonfallande är flodguden med sin urna, ibland tecknad som en källa sprungen ur berget. Förklaringen till denna förkärlek till flodguden, vill jag mena, sammanhänger med att kartritarnas konstnärliga utbildning skedde i Italien. Den nordiska asasagans Ägir, havets gud, kom därmed aldrig till uttryck i kartritarnas vinjetter. Mytologiska spekulationer om Valhall i vår bygd har heller inte burit frukt ty en myt som lever utanför sin mytologi dör.

Kartritarna fann de nordiskt dödliga gudarna förbrukade och satte istället in en odödlig flodgud från Medelhavet.

Förflyttar vi oss från medelhavsområdet till det germanska språkområdet möter vi ett vattenväsen som i fornsvenskan kallades *nekar* d.v.s. näcken. Ordbildningen hänger samman med det germanska *nigu*, vilket betyder tvätta eller bada.

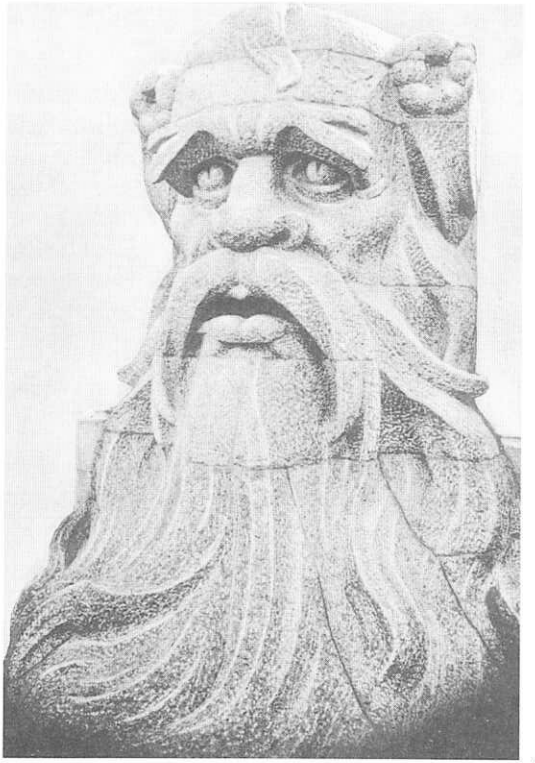
Näckens karaktär som vattenväsen kan alltså härledas ur själva benämningen och som ensamväsen av mankön.

Strömkarl, näck, ågubbe, forskarl eller bäckahäst är dialektiskt betingat. En gångbar definition är att näcken håller sig till lugna vatten medan strömkarlen vistas i strömt vatten och gärna under broar.

Vill man närma sig Carl Eldhs *Strömkarlen* och förstå dess gestaltning måste till kunskapen om flodguden läggas den svenska folklorens, romantikens och konstens näck. I denna artikel har ämnet starkt beskurits och fragmentariskt kommer här blott något att sägas om Stagnelius poesi och Ernst Josephsons näckensviter. Men först något om näckenberättelserna i vår folklore. Dessa kan avgränsas till bestämda motiv som; näcken en fara för kvinnor och barn, näcken som sjukdomsalstrare, spelman, läromästare och kvarnbesökare. Föreställningen om näckens musikaliska talang är väl belagd i berättartraditionen.

Materialet behandlar tre motivkomplex. Först handlar det om människor som hört näckens musik. Ett annat motivkomplex behandlar speciellt näckens polska och hur den trollbinder lyssnaren. Det tredje motivet är olika riter i samband med hur man lär sig spela av självaste näcken. Dessa riter äger rum vid vattenfall, kvarnar och under broar och mestadels vid bestämda tider. Torsdagsnätter är den tidpunkt näcken ger sig till känna.

Näcken som läromästare framstår som eftertraktad av bygdespelmän och mästerligheten i sitt spel ville man tillskriva lärdom av näcken. Hans fiolspel karaktäriseras som demonisk och farlig och hörde djävulen och det syndiga livet till, dit också dansen räknades.

Strömkarlen

Många berättelser är förlagda till kvarmiljöer. Grundstoryn handlar om förbud att mala vissa nätter, eftersom näcken då kunde fördärva eller stanna kvarnen. Ibland nämns julnatten och nyårsnatten, men de mest omtalade nätterna är lucia-och tomasnatten. Ett återkommande motiv är olika slags offer till näcken för kvarnens och kvarnarbetarnas välgång. I hjulhuset kunde man ställa brännvin, tobak, mjöl, mynt bröd och sovel.

Dagens människa vet att näcken inte existerar utan är en idémässig konstruktion. Men till vad nytta? Om vi se näcken som ett tankeredskap kan vi också acceptera att näckenberättelserna i folkloren är ett uttryck för människans försök att förklara och kontrollera sin omvärld. I 1800-talets bondesamhälle fanns ett behov att bemästra naturen. Själv ville hon bära ansvar för skeenden i samhället men vem bar ansvar för det kontrollerbara i naturen. Den rollen gavs näcken. Därmed kom näcken och människan att ha skilda verksamhetsområden. Jocum Stattin, vill i sin doktorsavhandling se näcken som en gränsvakt. Han uppenbarar sig vid tidsliga, rumsliga och sociala gränser.

De tidsliga gränserna har redan berörts. Rumsliga gränser kan beskrivas som naturliga gränsdragningar vid fastighetsbildning där stränder, åar, bäckar och diken är mest framträdande.

Bonden kunde dela in landskapet i det som var en resurs för försörjningen och det som inte gjorde det. Hans ägor och husfolk blev ett centrum medan periferin var den del av naturen han icke kunde bruka. Här satte naturen ofta själv gränserna genom sjö skog och berg. I detta landskap visste alla sin plats, vad som skulle göras och hur arbetsuppgifterna fördelade sig. Här blir de sociala gränserna synliga.

Uppfattningen vad som var arbetstid och vilotid blev klarare. Kyrkans helgdagar hölls arbetsfria liksom nätterna. De regler som gällde för det dagliga livet innebar även att människans verksamhet i naturen var utsatt för kontroll. men av annat slag. Naturen befolkades av övernaturliga väsen, som också kännetecknades som farliga. Dessa naturväsen, dit näcken räknades, reglerade människans förhållande till naturen.

Tron på näcken var ett sätt att befästa och bevara gränser mellan man och kvinna, gift och ogift, mellan bonde, dräng och piga. Ur detta stiger bilden av bondesamhällets magiska landskap där näcken tycks stå mannen nära och föra honom från natur till kultur medan för kvinnan råder det motsatta förhållandet. I sitt förhållande gentemot kvinnan kan näcken uppträda som bäckahäst. Denna förvandlingsmöjlighet har jag även träffat på beträffande flodguden.

I rommarskalden Ovidius huvudverk Metamorfoser (Förvandlingar) sker förvandlingar där någon byter gestalt eller skepnad. När den hemvändande Menelaos i Homeros *Odysséen* råkar på den gamle i havet är det havsguden Proteus med förmåga att byta skepnad. *"han förvandlar sig lätt till allt som går eller kryper här på vår jord och även till eld och rinnande vatten".*

I antiken var man emellertid skeptisk till dessa förvandlingsnummer emedan man sökte stabilitet i samhället.

Förvandlingsbegreppet intar en central plats i nobelpristagaren Elias Canettis författarskap. I människans tidigaste utveckling, säger Canetti, var förmågan att sammansmälta med annat väsen så stort att det hotade hennes identitet. Hon befann sig i ständig förvandling och för att bemästra detta tillkom förbud till vissa förvandlingar. Men det är paradoxalt nog förvandlingen som möjliggjort människans utveckling. Näckenberättelserna är en del i denna utveckling.

Folkloren utgör alltså ett andra spår till förståelse av *Strömkarlen*, som så majestätiskt pryder regleringsdammen över Göta älv.

Folkvisans näck är utan tvekan *Näckens polska* skriven av prästen Afzelius(1785-1871). Men som mästerlig inom romantikens område räknas Erik Johan Stagnelius, *Näcken*, troligen från hans sista år. Vår store romantiske skald var redan i sin ungdom omgiven av folktrons älvor, näckar och andra naturskepnader. I kvarlåtenskapen framstår bland koncepten nämnda *Näcken* med de välkända raderna:
Arma Gubbe, varför spela?
Kan det smärtorna fördela?

Denne poesins näck är ingen gränsvakt utan en symbol för en oförlöst kärlekslängtan.

Ett levnadsöde som också kom att drabba målargeniet Ernst Josephson. Stagnelius vemod, gudsförträngning och ödestyngd kan också skönjas i Ernst Josephsons diktning. I diktsamlingen "Svarta rosor och gula" finner vi *Näcken* ur vilken följande strof hämtas
Gossen var blott min egen fantasi.-
Näcken var forsen, som brusade förbi
och stänkte sitt skum på min kind.

Josephson skrev redan 1871 sina första näckendikter. Han berättar i brev hur han en kväll satt naken vid en insjö och såg "ett stycke" natur med sjögräs och näckrosor. Men till verklig Näckengestalt blev det först under en vandring i Eggedal i Norge då Josephson såg" Ett spöke på en sten och det var jag själv". Denna syn omsattes i den tidigare nämna dikten *Näcken.* Till denna plats återvände Josephson 1884 för att slutföra den målning som av många anses som den mest laddade i hela hans konstnärliga produktion. Till detta ska vi strax återvända emedan det har stark bäring på vår egen *Strömkarlen.* Men först något om August Strindberg och Kronbruden.

Brudkronan spelar i detta drama en central roll. Seden att bära brudkrona har en lång tradition i Norden och symboliserar den upphöjelse som tillkom Maria, Jesu moder och hennes jungfrulighet. För oss är emellertid strömkarlen, som Strindberg föredrar kalla forskarl i dramat, av större intresse i detta sammanhang.

Denne forskarl följer till fullo folklorens utsago hur en strömkarl uppträder i kvarnmiljö. Men intressantare är att forskarlen enligt min menig synes vara Strindberg själv, vilket jag utvecklar i min bok. Han söker förlösning, men inte kärlekens utan förlösning i ett religiöst vakuum. Strindberg och Carl Eldh var goda vänner och här ställs frågan huruvida Eldhs gestaltning av *Strömkarlen* bär influenser från Strindberg. Frågan får senare sitt svar. De litterära exempel som här har tagit fram visar på en näck, som symbol för lidande och en kärlekslängtan som förblir obesvarad något som också anfäktar folklorens gränsvakt. Egenskaper som var väl kända för för Carl Eldh och hans samtid och ligger som ett bakgrundsbrus när gestaltningen av *Strömkarlen* tar vid.

Men om vi nu något ha lärt känna folklorens och poesins näck hur framställs han i det romantiska måleriet? 1884 vill prins Eugen skänka ett konstverk till Nationalmuseum. Gåvan avvisas då den inte höll tidens mått på hur ett konstverk skulle se ut. I dag räknas detta konstverk till den svenska konstens klenoder. Det konstverk vi talar om är Ernst Josephsons "Strömkarlen".

Konstverkets namn leder tanken till Carl Elds *Strömkarlen* i Trollhättan. Här finns en koppling, utöver motivets namn, som är synnerligen intressant och blir det tredje spåret till bevekelse-och gestaltningsgrunderna för *Strömkarlen.*

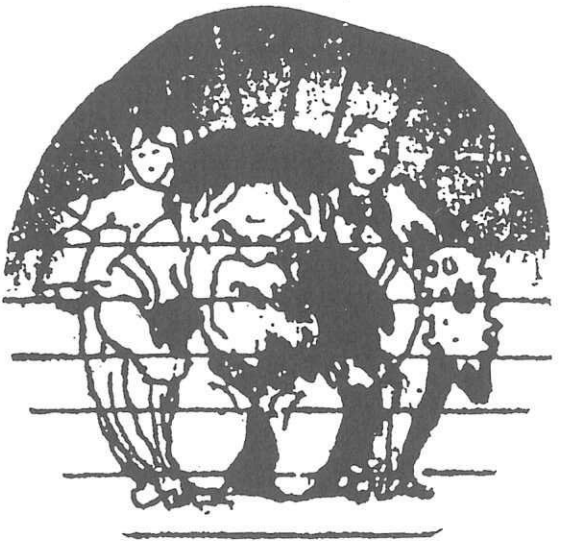
Josephson besökte Trollhättan 1881 i sällskap med en del framstående konstnärer bland vilka Tirén och Hermelin särskilt bör nämnas emedan båda är representerade i kommunens och Vattenfalls konstsamlingar. Tirén finner vi i Vattenfalls gamla förvaltningsbyggnad med det storslagna konstverket "Nolströmmen". Hermelin, om vi håller oss kvar inom Vattenfall, kan beskådas i entrén till huvudkontoret i kvarteret

Gripen. Hermelins konstverk bär titeln "Trollhättefallen 1883". Konstnärerna hade deltagit i konstnärssällskapets utställning i Göteborg där Tiréns näckenmålning "Jämtlandssägen" haft framgång.

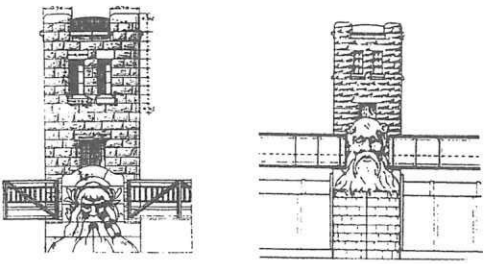
I min bok har jag försökt återge de nämnda herrarnas strövtåg vid fallen och hur de slutligen stannade vid "Neckens lust". Vad vi vet är att Josephson här fann platsen som utgör fond för hans näckenmålningar. Och näckenmålningar skulle följa Josephson genom hela livet oavsett uppehållsort. Det har sagts att Josephson målat sin "Strömkarl" sittande i Silverbäcken men detta är blott en vacker legend. Josephsons näckenmålningar kan sägas har sin bakgrund vid Gullöfallen medan den tidigare nämnda "Strömkarlen" på Waldemarsudde tillkom i ett norskt strömdrag vid Eggedal.

Ernst Josephson var en äldre kusin till Erik Josephson, en av sekelskiftets stora arkitekter och mannen bakom Olidestationen. Han ritade en rad av det centrala Stockholms dominerande bank- försäkrings- och affärshus samt flera av sekelskiftets monumentala kaserner. Jag har i min bok, utöver Olidestationens mäktiga arkitektur, beskrivit Josephsons breda kunskap, hans skicklighet i teckning och hans möbelskapande.

Jag har också beskrivit den lyckliga upptäckten av en tidig ritning av Josephsons hand med utsmyckningsförslag till det som senare skulle kallas Olidestationen. Den som idag blickar mot Olidestationens framsida och huvudingången finner som utsmyckning riksvapnet i granit. Men från början fanns en annan idé, nämligen en gigant, som steg fram ur den monumentala stenväggen omgiven av tvenne kvinnor.

Gigant omgiven av kvinnor symboliserande teknik och förslagsvis vetenskap.

Förslag till utsmyckning av regleringsdammen över Göta älv.

Vad denna gigant skulle symbolisera är naturligtvis gissningar men förslagsvis kraft och styrka. Kvinnorna håller fram symboler för teknik och vetenskap eller möjligen ekonomi. För det är väl ingen strömkarl vi ser i den denna ritning från 4 dec 1906? Om så vore fallet är inte Carl Eldh Strömkarlens upphovsman. Denna hypotes kändes så utmanande att jag beslöt att följa spåren efter giganten och granska ritningar gjorda efter 1906.

I en sådan granskning framstår Olidestationen som ett komplex innefattande en rad byggnader, där regleringsdammen över Göta älv i detta sammanhang intar en central plats.

1909 översänder platschefen i Trollhättan Gösta Malm till vattenfallsdirektören Vilhelm Hansen ett brev angående ett förslag till överbyggnad av sten mellan de två rulldammarna vid huvuddammen över Göta älv. Förslagsställare är arkitekten Erik Josephson.

Idén är att överbyggnaden, se skisserna å sid 40, skall *"utgöra lämplig uppehållsort för den tjänstgörande dammvakten"*. Malm bifogar ett kostnadsförslag och avslutar beräkningen med följande rader: *Arkitekt Josephson har dessutom, såsom af ritningarna framgår, lämnat förslag till dekoration af mellanpelaren. Uppgift om pris skulle af Josephson infordras till fredagen den 19 dennes.* Vad vi ser i skisserna från 1909 är en strömkarlsgestalt påfallande likt den "Strömkarl" av Carl Eldh som vi lärt känna. Hur kan detta komma sig?

Låt oss återvända till Olidestationens gigant och ställa frågan; Varför tog inte Josephson med sig denna utsmyckning till regleringsdammen? Några år har gått emellan de båda ritningarna och tanken på en entydig symbol växer sig allt starkare och Josephson kommer till insikt att en så "kraftfull" och dramatisk figur, som den i Olidestationen inte skulle komma till sin rätt i den miljö som nu avsågs. Vi måste också väga in två tidsaspekter. Dels hade unionsupplösningen 1905 ställt krav på de litterära och konstnärliga krafterna att i ord och handling verka för ett industriellt Storsverige vilket krävde måhända nya symboler, dels hade arkitekterna insett värdet av fastighetsutsmyckningar. Arkitekten utnyttjade härvidlag bildkonstnären, vars insats sällan kom till offentlighet. Det har i min forskning visat sig att ett sådant samarbete förevarit mellan Josephson och Eldh. Men detta är inte hela förklaringen.

Arkitekten Josephson var väl förtrogen med sin berömde äldre kusins Ernst hela konstnärskap -från framgång och tillkortakommanden- hans svit av näckenmotiv med trollhättefallen, fram till den slutgiltiga "Strömkarlen". Josephson kände också folktrons

och poesins näck. Josephson hade också goda relationer till Vilhelm Hansen och därmed också insikter hur flodgudar härjat i sigill och aktiebrev inom företaget. (Josephson fick också uppdraget att teckna ett nytt sigill för Kungl.Vattenfallstyrelsens tillblivelse 1908). Allt detta sammantaget bildar för Josephson en fond mot vilken hans arkitektur och konst exponeras. Kanske är det här som Josephson en gång för alla markerar slutet för den sydeuropeiska utsmyckningen som genomsyrat Vattenfall och dess historiska företagsbildningar. Nu blir det i enlighet med den nya tidens strömningar en svensk strömkarl i svensk granit.

I Josephsons idévärld blir slutligen den dramatiske strömkarlen symbolen för energin som frälser och befriar människan men som själv förblir oförlöst. I visade skisser, kan man se hur Josephson tecknar en strömkarl, som både uttrycks-och formmässigt anpassas till den massiva vätögraniten och det strömmande vattnet. Borta är den finlemmade drömmande näck som folktron och konstnärskapet ville utmåla. Borta är Olidestationens märkliga gigant. Josephson undanröjer skickligt traditionens symbolbärare gigan. Vi kan se hur huvudet i den vänstra bilden smyckats enligt klassiskt maner med en bladkrans. Jag kan inte undanhålla läsaren att Ernst Josephson i sitt strömkarlshuvud velat se en lidande Kristus med törnekrans, men som ersattes av en bladkrans.

Erik Josephson har i den högra skissen hejdat sig inför risken att till sin strömkarl tillföra en symbol med ett så oerhört laddat religiöst attribut som kransen och väljer att stilisera näckrosor.

Nu börjar läsaren förmodligen undra över Carl Eldhs insatser, ty hittills i framställningen pekar allt på att det är Josephson som gestaltat Strömkarlen vid regleringsdammen. Tidigare har Malms brev citerats vari det talas om att arkitekten Josephson skulle lämna prisuppgift på dekorationen. Vad Josephson gjort är nämligen att skicka förslagsvis den högra bilden till Eldh för kostnadsförslag. Dessutom skickar Josephson en skiss till Hillevikens stenhuggeri på Vätö även detta för kostnadsförslag.

Av korrespondensen i ärendet kan utläsas att Hilleviken offererar Strömkarlen till 5800 kronor förutsatt att fullskalemodell tillhandahålles. Vad Eldh begär är okänt. Vidare framgår att Eldh enbart har offererat en *modell* i 1/5 storlek. I den livliga brevväxlingen framgår snart att det råder oklarheter beträffande Strömkarlens storlek och ersättningsanspråk. Stenhuggeriet klagar i ett brev att de från skulptören Eldh fått en *ritning* som är större än den skiss Josephson sänt och på vilket anbudet vilat. Det skulle här ta allt för stort utrymme att redovisa allt material i ärendet, men sammanfattningsvis kan sägas att Hilleviken får kompensation och att en fullskalemodell i trä tillverkas utifrån den ritning som Eldh sänt till Hilleviken AB. Trämodellen i fullskala är intressant.

Eldh började sin bana som träsnidare och kan väl tänkas på ett eller annat sätt medverkat i modellens tillkomst. Modellen förvarades i härvarande Oljeslageri fram till 70-talet då den beklagligtvis skrotades av Vattenfall. Vad menas då med modell och ritning? Jo, en proportionsmodell och en skulpturritning.

Josephsons skiss till Hilleviken AB var ingen skulpturritning och gick ej att överföra till

tredimensionell form. Detta förklarar varför Eldh skickade en egen ritning till huggeriet, en ritning som var detaljerad med måttangivelser och med motivets alla sidor återgivna. Det är alltså Eldh som omsätter Josephsons utsmyckningsvision i praktiken och som skulptör tillför motivet all den kraft i gestaltningen som icke Josephson förmådde.

Vi kan nu fastslå att Strömkarlen idé ritats av Erik Josephson, modellerats av Carl Eldh och huggits av anonyma stenhuggare på Vätö i Roslagen. Vidare är klarlagt att trämodellen är förstörd, skulpturritningen borta men hur förhåller det sig med proportionsmodellen? Modellen i 1/5 storlek, proportionsmodellen, kan vara den gipsmodell som för närvarande står uppställd i Hojumstationen. På rekommendation av Åsa Cavalli-Björkman, Eldhs Ateljémuseum, har jag granskat modellen på ett specifikt sätt. Som proportionsmodell borde exempelvis mätpunkter vara synliga. Nu fanns inga sådana, då modellen säkert har "putsats upp" i samband med olika utställningar som den varit utlånad till. Någon Eldh-signatur fanns ej heller, vilket inte förvånade, emedan konstnären sällan vid denna tidpunkt signerade sina modeller.

Josephsons val av Eldh som modellör åt sin strömkarlsidé kan vara värt att studera. Eldh var vid tidpunkten för offerten (1909) en lovande bildhuggare men inte etablerad. Det måste vara något speciellt som Josephson fäst sig vid hos Eldh.

Jag har i min bok *Carl Eldhs "Strömkarlen. Symbolen, myten och motivet* framfört hypotesen att det är Fröding som vi ser i Strömkarlen. När Eldh återvänt till Sverige efter sina år i Paris uppstod ett vänskapsband mellan honom och Fröding. 1904 gjordes några skisser av den sjuke skalden. Omkring 1906, samma tidpunkt för Gigantens tillkomst, tog Eldh upp porträttproblematiken på allvar, vilket resulterade i ett antal porträtthuvuden. I ett av de första verken lägger man märke till den kala hjässan och det toviga, något ovårdade skägget. Det ligger tyngd och oro i blicken. Josephson har som arkitekt, konstnär och förmodligen god vän i Eldhs ateljé i Bellevue kunnat följa Eldhs frödingarbeten och funnit dessa ligga i linje med sin egen gestalningstanke på en strömkarl. När Eldh får uppdraget av Josephson vet vi att det tidsmässigt sker i slutfasen av frödingstudierna. Hypotesen Fröding som strömkarl bygger på en i konsten välkänd tes. Man kan nämligen inte betrakta *Strömkarlen* som ett unikt verk utan som en påverkan av något annat, vilket betyder att varje form eller bild är en erövring av en annan form som den bär spår av. Drömmen om det unika konstverket är sålunda en utopi.

När Eldh tar sig an modellarbetet kommer det undermedvetna eller kanske bekvämligheten att låna karaktär från frödingsviten. Frödings kala hjässa med en anstrykning till hår vid tinningarna ombildas i *Strömkarlen* till en stiliserad blomma eller varför inte en näckros. Så växer en modell fram förmodligen den som Malm i en brevmarginal betecknar "Eldh 1/5 storlek" och som tidigare nämnts står placerad i Hojumstationen.

Det finns ett omdebatterat konstverk av Richard Bergh som visar Fröding i slutet av hans liv. Där finns den magi som kännetecknar ett stort konstverk och bilden av Frödings huvud har förvånande likheter med *Strömkarlen.*

Vi ska lämna spekulationerna kring sambandet Fröding och *Strömkarlen* och istället

nämna något om Carl Eldhs skulptur *Venus*. Om det inte varit för politiskt maktspel hade Trollhättan varit ägare till den betagande *Venus*, som jag tror mig veta finns i Norrköping. Erik Wengström har i "Trollhättan -ung stad" beskrivit turerna kring utsmyckningen i "Tårtan". Ingen skugga må falla på Axel Ebbes "Den eviga lågan" men nog hade det varit en osedvanlig konstupplevelse att på några minuters gångavstånd förflytta sig mellan två mytologiska vattenväsen, den gracila Venus och den kraftfulle Strömkarlen bärande Strömkarlsbron på sina axlar.

Mellan Carl Eldh och August Strindberg fanns ett vänskapsförhållande med ömsesidig respekt. Tidigare har frågan ställts huruvida *Kronbrudens* forskarl haft inverkan på Elhds gestaltning av Strömkarlen. Visserligen skrevs dramat redan 1901 men uppförandet i Stockholm skedde först 1910. Då var redan *Strömkarlen* ett färdigt verk varför Strindbergs eventuella påverkan kan avskrivas.

På grund av det höga vattenståndet i älven och delvis storstrejken 1909 fördröjdes emellertid invigningen av skulpturen ända fram till 1912. Under en tid gick Strömkarlsbron med sin utsmyckning under den folkliga benämningen Segermonumentet.Kanske kan någon i läsekretsen förklara varför.

På äldre fotografier kan man se delar av *Strömkarlens* sockel på grund av rådande vattenföring. Men 1925, då vattennivån regleras till 39.50 meter, får *Strömkarlen* vatten i skägget och därmed den konstnärliga effekt som Josephson eftersträvat.

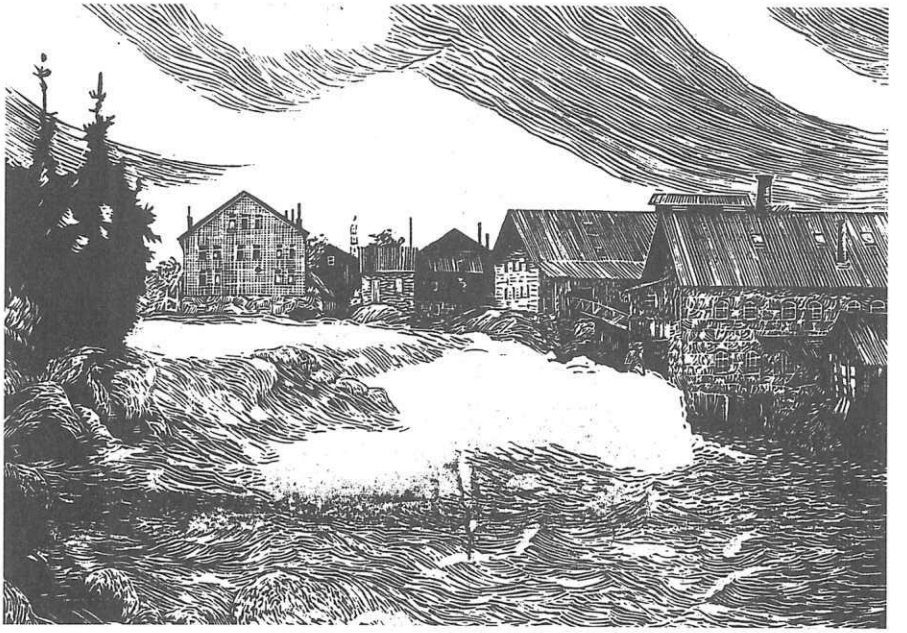
Strömkarlen skall ses som en gränsvakt. Hans position är gränsen mellan natur och kultur och till kulturen räknas tekniken. Konsten uppehåller sig också i ett gränsland. Det som skapas i eller kring denna gräns blir både synligt och osynligt. I detta ligger magins väsen.

Det är detta som gör en eventuellt belysning av Strömkarlen så komplicerad. I min bok berör jag belysningsfrågan. Den eller de som vill angagera sig i frågan kan här förhoppningsvis finna vägledning. Vad som förvånar är att Strömkarlen, ett av stadens mest intressanta konstverk, saknar upplysningsskylt. Jag skulle önska att Gillet kunde verka för att denna brist uppmärksammas och åtgärdas.

1959 utgav Kungl. Vattenfallsstyrelsen bokverket "Strömkarl". Bokens inledande rader får i denna artikel bli de avslutande.

"Det rinnande vattnets kraft i våra älvar och åar har i alla tider trollbundit fantasin. Men av den mystiske näcken har i vår tid blivit en högst påtaglig strömkarl. Vi har honom gestaltad i en kraftfull konstnärlig form i Trollhättan, där han från sin position vid regleringsdammen blickar ut över en av tekniken dämpad älv, som genom dammar, tunnlar, turbiner och generatorer ger nya strömkarlsvärden; elektricitet".

Boken *Carl Eldhs Strömkarlen. Symbolen, myten och motivet* ingår i Vattenfall Västsveriges Pensionärsförenings bokserie och kan beställas via författaren. Beträffande litteratur hänvisas till boken.

Gullöfallet på 1880-talet. Linoleumsnitt av E. Wengström.

Även gillesbroder Erik Wengström "Per Silja" har skrivit visor till Trollhätte-Gillets marknadsgillen. Visan kan sjungas på melodin Sandahls kanon eller Skånska slott.

Visa vid Trollhätte-Gillets Marknadsgille

Lördagen den 14 oktober 1939.

Mel.: Sandahls kanon.

Nu ska vi allt ta oss en tår uppå tanna
för nu har det åter vart marknad på Stranna;
det är gamla seder och bruk som består,
fast tiden är onner och änna som svår.

Men nu har vi lämnat den myckna förtreten,
och om någon känner sig ilsk och enveten,
så glömmer vi det för en endaste dag
och bänkar oss trevligt i brödernas lag.

Se Schilden han myser – han tänker belåten
på Kåta, som åkte med tyget på båten.
När Lundberg och Nyman sin bägare tömt,
vi hoppas de inte har munspelen glömt.

Och Smen och Fritz G. de berätta så sanna
paschasor om livet på verkstan och Stranna,
fast priset det tas ju som vanligt med glans
och helt utom tävlan av Östermans Frans.

På nytt gå vi åter till fornstora tider
med kraftfolk, som ännu sin glans kring oss sprider.
Vi dricka för dem, som då angåvo ton,
för Wallström, för Stridsberg och "gamle patron".

Och platsoriginalen de leva på nytt här
båd Dannback och Soskafta, Grej och Molytter
och Syringen, Träräven, Snoen och Blås
och Jepp-Adel och så hans Norma förstås.

Ja, nu är det marknad och nu skall vi festa
och hoppas, att Evelyn bjur på sitt bästa.
I Pommac, i grogg eller punsch efter val
vi höja för Gillet en välgångspokal.

Per Silja

Anm. *Schilden* = Gillesbroder Anders Schild. *Kåta* = I Erik Wengströms bok "Trollhättan-ung stad" kan Du på sid. 330 läsa om den sorglustiga historien om Kåta och tyget. *Lundberg och Nyman* = Gillesbröderna Sven Lundberg och Carl Nyberg. *Smen* = Gillesbroder och Gillespatron Carl Frendberg.

Fritz G = Gillesbroder Fritz Gustavsson. *Östermans Frans* = Gillesbroder Frans Österman. *Wallström* = Slussbyggmästare Peter Wallström. *Stridsberg* = Patron Ernst Stridsberg, Stridsberg & Biörck. *Gamle patron* = Patron Antenor Nydqvist, Nydqvist & Holm. *Dannback, Soskafta, Grej, Molytter, Syringen, Träräven, Snoen och Blås* = Trollhätteoriginal. *Jepp-Adel* = Skoftebyåkaren och originalet Adolf Karlsson. *Norma* = Jepp-Adels häst, uppkallad efter den amerikanska skådespelerskan Norma Talmadge. *Evelyn* = Evelyn Kjellberg, källarmästare på Stadshotellet 1935-36 och 1937-41.

Slottsön och Ekholms slott

av Werner Johnsson

Sedan Ekholms slott raserats, hade vägen över Stallbacka tjänat ut. 1540 omtalas den nya vägen över Bryggum och Malöga till färjestället mittemot Naglums kyrka.

För det fasta försvaret uppgjordes förslag som egentligen går tillbaka till 1544. Det arbetades på stärkandet av Älvsborg "nyckeln" till alla landsändarna vid Västersjön och porten mellan Halland och Norge. En befästning borde anläggas vid Naglumsund. I samband därmed utfärdades nya bestämmelser om rätta "härstråterna" från Västergötland och Småland till de båda grannrikena.

Gustav Vasa insåg Älvsborgs stora betydelse. men man måste låsa till även längre upp. Häri ingick befästandet av Naglumsund. På sin karta har Rasmus Ludvigsson kallat den "färjestaden". En kungens "tjänare", Anders Målare utförde ritningar över där tilltänkta fortifikatoriska arbeten.

År 1558 den 27 juni skrev Gusav Vasa från Gripsholm till ståthållaren Gustav Stenbock om nödvändigheten att befästa "Naglemesund". Den 25 januari 1559 avsände han till Gustav Olsson Stenbock, Sten Eriksson Leijonhufud och Per Brahe en skrivelse vari han befaller " att the befästningar vidh Naglemesund måtte bliffve företagne medh thet förste." Han sänder även ritningar och vill veta deras mening om dem. Erik XIV var lidelsefullt intresserad av Älvsborg. I slutet av mars 1559 uppsatte Erik XIV i Vadstena tillsammans med rådet en försvarsplan mot Danmark. Han insåg Göta Älvområdets nyckelposition. Det heter: "Så kunde man ock nu låte tage på en befästning vid Naglemesund, efter det är rätta stråtet emellan Dal, Västergötland och Norge." Emellertid släpptes tanken på befästningsarbeten vid Naglumsund. I stället inriktade man sig på Huvudnäs, där Vänerborg nu ligger. I 1500-talshandlingar kallas ön Ekholmen och den skänktes jämte underlydande gårdar såsom Stallbacka av Sigismund till Torsten Lennartsson på Forstena år 1594. I släktens ägo stannade ön tills den 1696 åter indrogs till Kronan. Ruinerna revs ned och blev snart överväxta. Även deras förgångna började falla i glömska.Petrus Grotte, pastor i Tunhem, insände någon gång mellan 1667-1684 en beskrivning på antikviteter i Tunhem.

"I älven som löper utur Väner åt Göteborg, emellan öar, bland vilka på den ena fordom ett slott har varit benämt Ekholmen, efter vilket än i dag synes reliker av murarna ned i jorden. Gamle män i församlingen berättar efter sina förfäder, att de danske hava uti långlig tid samma slott belägrat. Ses ock tecken på denna sidan älven varest de danske sitt läger haft hava. Uti samma belägring hava de våre som slottet innehade, lidit av stor hunger och på sistone ej haft mer än ett svin, som de dagligen hava tagit fatt att dess grymtande och skrän hördes uti fiendens läger, varav fienden, tänkandes utan tvivel dem på slottet vara väl provianterade, vart förorsakade att kvittera och upphäva belägringen."

Se även "Stranna" nr 4 sid 32.

Olaus Magnus och andra om Trollhättan.

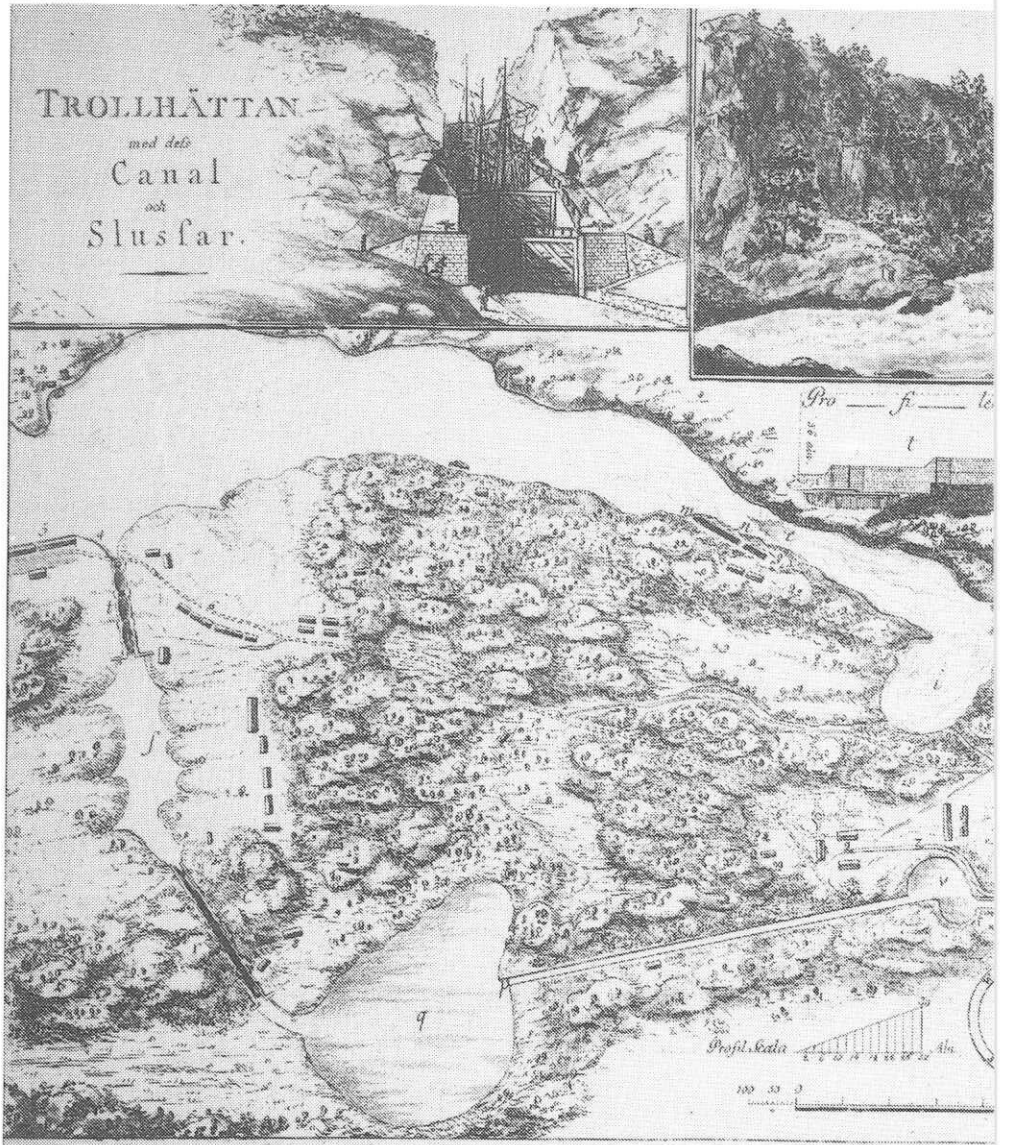
Av Werner Johnsson

Den förste som lämnar en beskrivning av Trollhättan, är Olaus Magnus. I sitt arbete Historia de gentibus septentrionalibus, vilket arbete trycktes i Rom 1555, talar han i bok II kap 20* om att "i Vänern utlöpa 24 stora vattendrag. Dessa kunna ej finna utlopp på mer än ett ställe, och här är också strömmen så strid och bullrande att den kan höras på mer än 20 italienska mils avstånd. Dess gängse namn ärTrollhätta, dvs trollets huva, måhända på grund av den hemska känsla den framkallar genom sitt dån och brus, när forsen störtar ner mot det sanka slättlandet, eller därför att en beryktad rövarhåla är belägen under dess väldiga fall, till vilket gömsle man kan komma på en smal stig, som användes uteslutande av rövarna och tjuvarna själva. Alldenstund strömmen är så våldsam och full av virvlar, kan nämligen ingen falla på dem misstanken att illgärningsmän här skulle samla sig i synnerhet under sommartiden. Under vintern röja de sin närvaro genom rökar, som stiger upp från deras tillflyktsort och infångas hasteligen samt avföras i häkte, och deras rov av dyrbart husgeråd, silver, guld och värdefulla pälsvaror tillfaller konungens handkassa."

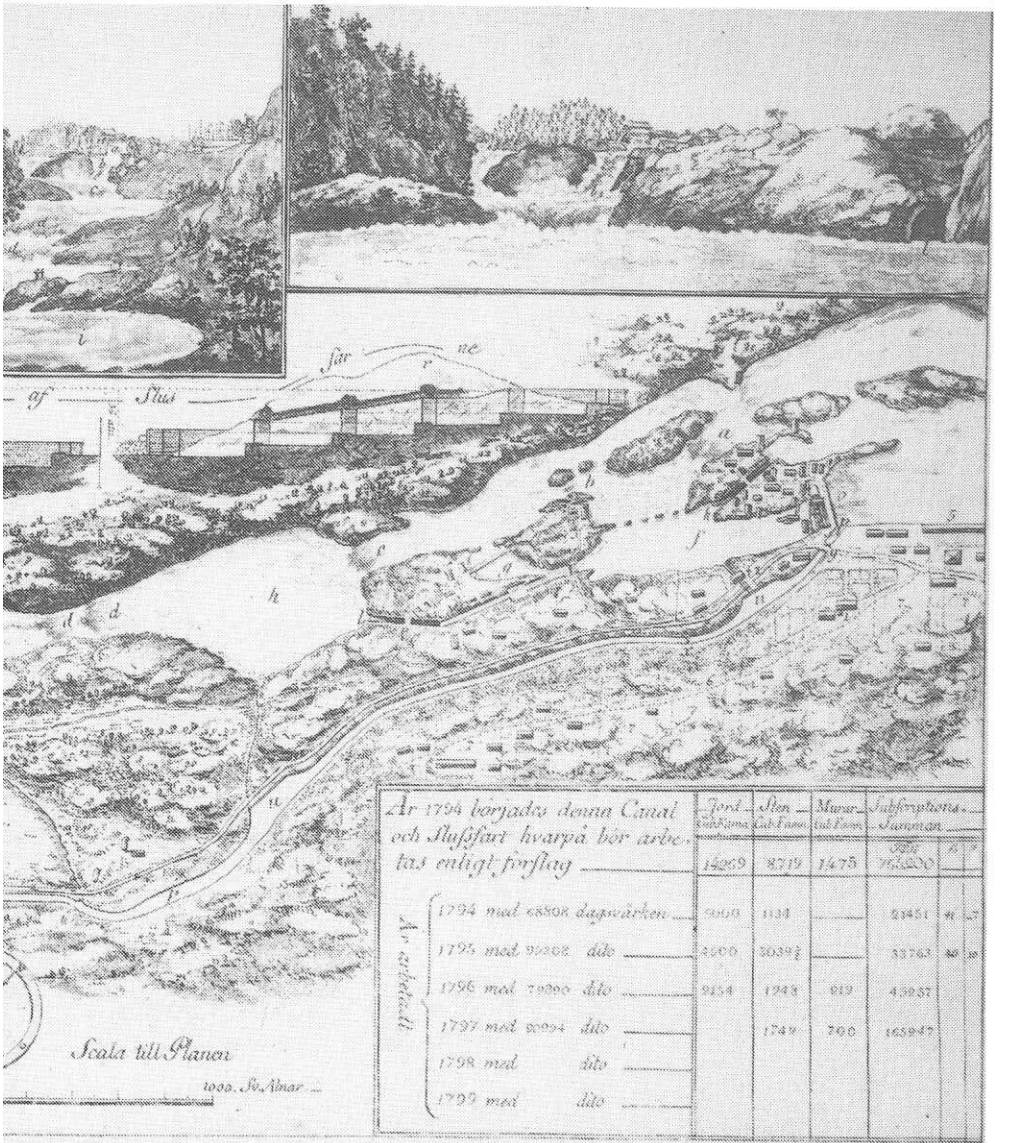
Vid Trollhättan finns namnet Tjuvfallet, vare sig det är kommet av Olaus Magnus berättelse eller där verkligen varit ett tillhåll för rövare och tjuvar vid de otillgängliga klipporna. Bring anger i del II sid 171, att i april 1623 rannsakades vid Borås häradsrätt en norsk undersåte Olaf Andersson, som jämte andra legat i försåt vid Edsvägen nedanför Brätte och brutit sig in i ett hus och stulit och sedan legat i "tre veckor neder vid Trollhätta, rövandes och stielandes allt hwad de öfwerkomma kunde." Nu kan ju detta Trollhätta vara annorstädes vid älven.

Olaus Magnus arbete blev den källa, varur författare under 1600-talet öste, och många fantastiska skildringar sågo dagens ljus. Geografen Athanasius Kircherus talar i sitt arbete Subterraneus mundus 1664 om det starka dånet och bruset vid Trollhättan och det skulle härröra från underjordiskt vatten. Wendelin, Amiranda Nili, 1623 talar om Trochleta i Norge och att bruset hörs på 20.000 stegs avstånd.

**Se "Stranna" nr 4 sid 111.*

a Gulli. b. Toppö. c. Stamp-ströms. d.d.d. Helvetes-Fallen. e Flottbergs Strömen. f. Hålan. g. Håkans hamn. h. Höjd-bergs Dammen vid n. obestånd som borde uppdämma Helvetes Fallen. o. Kafvel Dammen, ll. och djup 5 alnar. r. Åkers berget, hvaruti spranges 5 Slusfar med 36' alnars sänkning vel dammen til Åkers Vass 56 alnar, hvar Sluss 60 Aln. lång, u. Mötesplatser, v. Olide basin, x. [illegible] ga z. Nya Vägen. 1. Gästgifverie, 2. Olidan. Värdshus, 3. Åkers hemman, 4. Åkers Vass, 5. Lastslagie p[illegible]

År 1794 började denna Canal och Slussfart hvarpå bör arbetas enligt förslag

	Jord Cub:Fam:	Sten Cub:Fam:	Murar Cub:Fam:	Tillsammans Summan Rdr Rgsdr	Rdr	Rgsdr
	14269	8719	1475			
1794 mad 68508 dagsverken	9969	1134		23451	46	37
1795 med 91008 dito	2000	30393		33763	60	10
1796 mad 79200 dito	9454	1948	919	43057		
1797 med 90094 dito		1749	790	165947		
1798 med dito						
1799 med dito						

Af arbetet

rp. i Olde hålan, k Ekeblads. l. Polheims. m Elvs-Slussar; dessa blefvo onyttiga genom Nya Canalen, hvars längd från Käfvel dammen til q Akers Sjö är 3300. minsta bredd ors dal, t. 3 Slussar murade af huggen Sten med 20 alnars sänkning: hela sänkningen från Käf- lf Sluss då denne tillsattes kan vattnet i Canalen och de 5 öfre Slussar urtappas. y Vindbrygg. 6. En trad bro öfver berg och dalar för Vara transporter, 7. Utflakade tomter, 8. Sjuk hus.

Naglumsunds Kungsgård

Av Werner Johnsson

Naglumsund var beteckningen på älven mellan Naglum och Malöga, där överfart skedde till västra stranden. Här fanns på 1550-talet en gård, uppkallad efter sundet, en av Gustav Vasa upprättad avelsgård. Bakom Gustav Vasas intresse för upprättandet av avelsgårdar låg tanken på vad kriget kunde komma att kräva. Det var av vikt att landskapet var väl försörjt med förnödenheter om det skulle hända, att mycket krigsfolk skulle förläggas till Västergötland. (Gustav Vasa reg. 1558 17.6.) Han förutsåg, att det måste komma till krig med Danmark.

I en jordebok 1550 för Väne härad antecknar ståthållaren över Västergötland Gustav Olofsson Stenbock, att "Nafflimesund" räntar 6 mark till Kronan. 1556 omnämnes åter Naglumsund i räkenskapshandlingar. År 1558 skriver Gustav Vasa, att avel skall upprättas vid Naglumsund. Huvuduppgiften var att tjäna som leverantör till Kronans varuhus vid Älvsborg, upprättat 1558.

I räkenskaperna för detta varuhus kallas gården Stallbacka men följande år Naglemesund. Stallbacka var tydligen den vidsträckta gårdens huvudort. Den tycks ha omfattat vissa delar av Stallbackaöarna, Malöga och Ladugårdsbyn och möjligen Hedeäng. Gården tycks ha varit i gott stånd och räntat mycket. 1562 är de sista anteckningarna om den. Under Karl XI:s reduktion efterhördes kungsgården, men ingen kunde lämna någon upplysning om den.

Av personer nämnas Anders skrivare, Gudmund Eriksson på Stallbacka eller Naflemesunds gård. Som underlydande personal hade gårdsfogden 8 män och 4 kvinnor.

Att Trollhättefallen alltid har varit kända, visar bl.a. följande utdrag från "Vägledning för emigranter med ett bihang om de år 1846 utvandrade Erik Janssons anhängares sorgliga öde", tryckt i Stockholm år 1849.

Erik Jansson (1808-1850), sektstiftaren från Biskopskulla i Uppland lämnade 1846 Sverige för att i U.S.A fritt få förkunna sina läror om att den kristne genom tron är fullkomligt fri från synd. På överresan hade Erik Jansson lovat sina anhängare, att de inte skulle angripas av sjösjukan, blott de vore tillräckligt starka i sin tro. Då nu de flesta angreps av sjösjukan, höll Erik Jansson en dundrande predikan, vari han förebrådde dem svaghet i tron. "Men det bar sig inte bättre än att hans mun knappast hunnit sluta det apostoliska flödet, förrän ett annat, likväl av mindre gudomligt innehåll, med Trollhättefallens fart störtande därur."

Trollhätte-Gillet har haft många goda historeberättare, en av dem var gillesbroder Bertil Lawson (1918 - 84) som på Gillet en gång berättade följande historia.

Det var tre utav Trollhättans mest prominenta personligheter, det var Sket i karotten, Raka löv och Pelle ve saxa, som stod vid rullbroa och försökte lösa världsgåtor, och det hade dom väl lyckats med i det närmaste, när en karl kom gående nerifrån och så frågade han: Wo ist Bahnhof?

De tre funderade väldigt mycket på vad han menade. Och Pelle ve saxa hade nästan varit utrikes för han hade varit med och monterat Alelyckans vattenverk, så han förstod nästan vad han sa. För kom det en karl nerifrån så skulle han till järnvägsstationen och kom han uppifrån så skulle han till fallen, det var ju inte så märkvärdigt att begripa. Han skulle förstås till järnvägsstation.

"Då går du snett över Spåna här och mellan Jochnicks och Slottet och så går du ner ve Lovens. Och så tar du av ve Doktor Anderssons och går förbi Allans hus och så svänger du runt ve Fabrikörns. Och så går du upp förbi Betty Backs och så till Konjakenäsas och så går du ner för Mockarelia och förbi Gongseverket. Och mellan Lagbokas och Rullens och så svänger du runt ve Kapten Petterssons och så går du mellan Tjocka Majas och Kryddsellas. Och när du kommer fram till Havrevippas, då ser du't"

* *"Raka löv" hade ett lyte, som gjorde, att han släpade ett ben efter sig, därav öknamnet.*

Bertil Lawson.

Faksimiltryck av en gammal priskurant från oktober 1924. Priserna är jämfört med nutida synnerligen resonabla men enligt Lars O. Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös' bok "Vad kostade det?" hade en manlig arbetare kr 5:23 per dag och en kvinnlig arbetare kr. 3:51 per dag år 1925. I förhållande till arbetsinkomsten var priserna således ingalunda låga.

TROLLHÄTTANS BRÄNNVINSBOLAG

15DE OKT. 1924

PRISLISTA

Å

SPIRITUOSA

OCH VINER

(UTAN FÖRBINDELSE)

Samtliga priser inklusive glas utom för renat brännvin av potatis

SPIRITUOSA

	1/1 Lit.	1/2 Lit.	1/1 But.	1/2 But.
Inländskt Brännvin:				
Framställt av potatis eller andra jordbruksprodukter				
Absolut rent brännvin (c:a 40 %) exkl. glas	2: 70	1: 35	1: 80	0: 90
Kronbrännvin (c:a 46 %)	3: 60	1: 95	—	—
O. P. Andersson & Son, 1:ma Akvavit	3: 85	2: 05	—	—
Falu Brännvin	—	2: 05	—	—
Svensk Genever	3: 85	2: 05	—	—
Fint Kummin Brännvin	3: 85	2: 05	—	—
Fint Pomerans Brännvin	3: 85	2: 05	—	—
Ödåkra, Taffelaqvavit	3: 85	2: 05	—	—
Överste Brännvin	3: 85	2: 05	—	—
Gauffins Dubbelblandning	4: 10	2: 20	—	—
Exportsprit (c:a 95 %)	6: 40	—	—	—
but. om 86 cl. Kr. 5: 55				
„ „ 43 „ „ 2: 80				
Norsk Akvavit:				
Oplandske Spritfabrik, Fin gammel Aquavit ***	6: —	—	—	—
Jörgen B. Lysholm, Aquavit N:o 1	6: —	—	—	—
Cognac och annan Eau de Vie:				
Importerade på buteljer.				
Bisquit, Dubouche & Cie., "Napoleon"	—	—	23: 75	—
„ ****	—	—	11: 30	6: —
Geo Sayer & Cie., *****	—	—	13: 25	—
„ ***	—	—	10: —	5: 35
„ *	—	—	9: 45	5: 10
Rivière, Gardrat & Cie., V. O. P.	—	—	11: 30	—
Ja:s Hennessy & Cie., ***	—	—	11: —	5: 80
J. & F. Martell ***	—	—	11: —	5: 80
N. Barriasson & Cie., "Cognac-Club"	—	—	10: —	—
G:ve Martineau & Cie. *	—	—	8: —	—
Importerad på fat och här tappad i oförskuret skick:				
J. D. Grönstedts & C:o V. O.	13: —	6: 75	—	—

— 2 —

	1/1 Lit.	1/2 Lit.	1/1 But.	1/2 But.
Eau de Vie framställd av franskt och spanskt vindestillat förskuren och tappad av A.-B. Vin- & Spritcentralen.				
* * * c:a 43 %	7: 25	3: 80	—	2: 60
* * c:a 42 %	6: —	3: 20	—	2: 25
* c:a 42 %	5: 10	2: 75	3: 55	1: 85
Ordinaire c:a 42 %	4: 10	2: 20	—	—
Skotsk Whisky:				
Importerad på buteljer.				
James Buchanan & C:o "Black and White"	—	—	10: 50	—
The Distillers Company, "King George IV, Top Notch"	—	—	10: 50	—
J. & G. Stewart, "Finest Old"	—	—	10: 50	5: 60
John Walker & Sons, "Red Label"	—	—	10: 50	—
Importerad på fat och här tappad i oförskuret skick.				
Macdonald & Muir, "White and Gold"	—	—	10: 50	—
A. B. J. D. Grönstedt & C:o, "Standard Selection"	11: —	5: 80	—	—
Importerad på fat förskuren och tappad av Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen.				
Black Label	7: —	3: 80	—	—
Punsch:				
A.-B. J. Cederlunds Eftr. Genuine-Caloric-Punsch "Extra"	6: 15	3: 25	—	2: 20
A.-B. J. D. Grönstedt & C:o, Extra Gammal Arrakspunsch (blå etikett)	6: 15	3: 25	—	2: 20
Carlshamns Punschfabriks A.-B. Flaggpunsch	5: 25	2: 80	—	2: —
Extra Fin Arrakspunsch * * * * (Carl G. Platin & C:o)	5: 25	2: 80	—	2: —
A.-B. Vin- & Spritcentralen, Fin Arraks Punsch	3: 45	1: 90	—	—
Batavia-Arrak				
(c:a 46 %) importerad på fat och här tappad i oförskuret skick	11: —	5: 65	—	—
Rhum:				
(c:a 46 %) importerad på fat samt här förskuren och tappad	9: 20	4: 85	—	—

Utländska Likörer:	1/1 Lit.	1/2 Lit.	1/4 Lit.	1/8 Lit.
Distillerie de la Bénédictine, Munklikör	—	10: —	5: —*	2: 50*
Marie Brizard & Roger, Crême de Cacao Chouao (brun)	—	6: 50	3: 95	—
Compagnie Fermière de la Grande Chartreuse, Gul Chartreuse	—	—	4: 50*	—
Cointreau Père & Fils, Cointreau Triple Sec (vit)	—	7: —	—	—
Erven Lucas Bols, Curacao (grön)	—	7: 55	—	2: 45
„ Anisette (vit)	—	7: 55	—	—
Wynand Fockink, Curacao (grön)	—	7: 55	4: 20	—
Henderson, Lane C:o, Dr. Siegerts Angostura Bitter	—	—	5: 80	—
Svenska Likörer:				
Svensk cacao	—	4: —	—	—
Svensk grön curacao	—	4: —	—	—
Liqueur du Château	—	4: —	—	—

VINER

Portviner:	1/1 Lit.	1/1 But.	1/2 But.
Importerade på buteljer.			
Record, W. & J. Graham	—	7: 75	4: 20
Castle Invalid, W. & A. Gilbey	—	6: —	—
Importerade på fat och här tappade.			
Röda:			
Very Old Superior Red Portwine (Grådask)	—	6: —	3: 10
Red Portwine ***	—	4: 50	—
Red Portwine *	—	3: 25	1: 80
Fine Red	—	2: 75	—
Vita:			
Old Superior	—	4: 50	—
Sherryviner:			
Importerade på buteljer.			
Solera Romate, Sanchez Romate H:nos.	—	6: —	—
Nutty Solera, Gonzalez, Byass & C:o (pale, halvtorr, fyllig)	—	5: 40	3: —

Importerade på fat och här tappade.	1/1 Lit.	1/1 But.	1/2 But.
Nutty Solera (halvtorr)	—	4: —	—
Caballero (halvsöt)	—	3: 50	1: 90
Golden Ordinary (söt)	—	2: 50	1: 35
Madeiravíner:			
Importerade på buteljer.			
Very Old Reserve, Tarquinio T. da Camera Lomelino (halvtorr)	—	7: 75	4: 20
Finest Old Bual, Rutherford & C:o (halvsöt)	—	6: 25	—
Importerade på fat och här tappade.			
Malvoisie "Extra" (söt)	—	5: 50	2: 90
Fine Bual (halvsöt)	—	5: —	2: 70
Malvoisie (söt)	—	4: 50	2: 40
Campanario (halvsöt)	—	3: —	1: 60
Röda Bordeauxviner:			
Slottstappningar.			
1914 Château Haut Brion (högklassigt, fint vin)	—	10: —	—
1914 Château Margaux (högelegant, mycket fint vin)	—	7: —	—
1914 Château Brane-Cantenac (gott vin, vinner på lagring)	—	5: 50	—
1914 Château Belgrave (lätt, behagligt vin med sötma)	—	4: 50	—
Härtappningar.			
1914 Château Beychevelle	—	3: 50	—
1913 Château d'Issan	—	3: —	1: 60
1916 Listrac, Medoc, Clossman & Cie.	—	—	1: 25*
Medoc	—	2: 25	1: 25
Vita Bordeauxviner:			
Slottstappningar.			
1918 Château La Tour Blanche	—	5: 50	—
Bordeauxtappningar.			
Haut-Preignac, Journu Frères, Kappelhoff & C:o	—	4: 25	—
Importerade på fat och här tappade.			
Haut Sauternes	—	3: 50	1: 85
Graves Superieures	—	2: 75	1: 50
Vin Blanc de Bordeaux, Supérieur	—	2: 25	1: 25

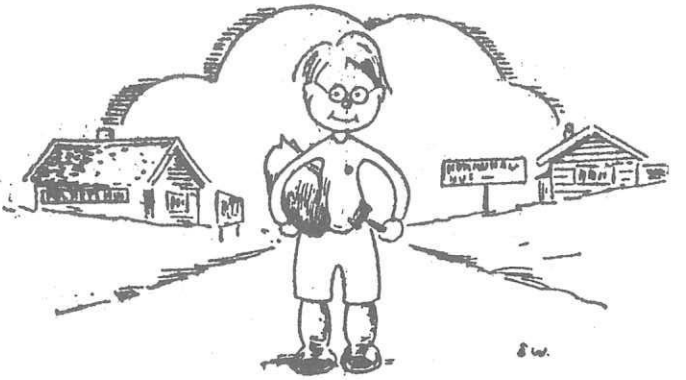
	1/1 Lit.	1/1 But.	1/2 But.
Röda Bourgogneviner:			
Importerade på buteljer.			
1915 Volnay-Cailleret-Bouchard, Ancienne Cuvée Carnot, Bouchard Père & Fils	—	7: 25	—
1916 Corton, Geisweiler & Fils	—	6: —	—
1916 Beaune, Liger-Belair & Fils	—	4: 50	—
1912 Gevrey Chambertin, Bouchard Père & Fils	—	—	3: 75*
Importerade på fat och här tappade.			
Volnay, A. Fougères & Cie	—	—	2: —*
Regnier Monopole, Jules Regnier & Cie,	—	3: —	—
Vita Bourgogneviner:			
Importerade på buteljer.			
1915 Meursault, Léonce Bocquet	—	5: 50	—
Vita Rhenviner:			
Importerade på buteljer.			
1919 Liebfraumilch, Maas Nathan & C:o	—	4: 50	—
1919 Rüdesheimer, Maas Nathan & C:o	—	3: 50	—
1919 Rauenthaler, Crescenz: H. Brockhues	—	2: 30	—
Moselviner:			
Importerade på buteljer.			
1917 Königsmosel, Maas Nathan & C:o	—	4: 50	—
Importerad på fat och här tappad.			
Mosel	—	1: 90	—
Champagne:			
Vve Pommery & Greno, Carte Blanche sec (halvsöt)	—	10: 75	5: 75
Louis Roederer, Grand Vin sec (halvtorr)	—	11: 25	6: 05
„ Carte Blanche (söt)	—	11: —	5: 85
Vve Clicquot-Ponsardin, Goût Américain Sec (halvtorr)	—	12: —	6: 45
„ England Demi-Sec (halvsöt)	—	11: 50	6: 20
Moët & Chandon, White Star (halvtorr)	—	10: —	5: 35
Ayala & Cie., Goût Américain (halvtorr)	—	11: —	—
Mousserande Vit Bourgogne:			
Moulin à Vent, J. Calvet & Cie., Beaune (söt)	—	7: 75	4: 20

	1/1 Lit.	1/1 But.	1/2 But.
Mousserande Tyskt Vin:			
Sparkling Hock	—	7: 75	4: 25
Diverse Starka Viner:			
Vermouth, Fransk, Noilly Prat & Cie., orig.	5: 25	—	—
„ Italiensk, Martini & Rossi, orig.	4: 50	—	—
Vino Vermouth Italiano, härtappad	3: 25	—	—
Malaga Moscatel	3: 55	—	—
Kommunionvin	3: 55	—	—
Marsala Trinacria (halvtorr)	—	3: —	—
Malaga (sött vin av mörk typ)	—	3: —	—
Samos (sött grekiskt vin)	—	2: —	—
Svenskt Bärvin (c:a 16 %)	—	1: 85	—
Diverse Lätta Viner:			
Rioja (torrt, vitt spanskt vin liknande Chablis)	—	1: 75	—
Villafranca (sött, vitt spanskt vin, av Sauternestyp)	—	1: 75	—
Vitt Franskt Vin (lämpligt som kallskålsvin och till matlagning)	—	1: 50	—
Sauternes, Georges Moreau & Cie. (lämpligt som kallskålsvin och till matlagning)	—	—	0: 75*
Vin Rouge Ordinaire ("Vin du Midi"), rött, fransk vin	—	1: 50	—

* Restpartier och tillfälliga prissättningar.

I trähuset, hörnet Storgatan/Garvaregatan, kvarteret Näcken, låg under många år Trollhättans Brännvinsbolag. Huset finns kvar ännu år 1999.

Partigossen

Min fader var partikamrat, den trognaste man fann.
Vid femton var han suppleant, vid sjutton ombudsman.
Hans värld den var en mötessal,
där stod han nöjd med sina tal
om kamp mot alla sorters kval.
Han var min fader han.

Jag minns den dag då han drog bort mot riksdagens palats,
hans min, han goda disciplin, hans fasta föresats:
Nu startar jag på ärans led,
den är bekväm och ganska bred,
och om jag bara håller med
nog ges en utskottsplats.

Det spordes snart i MT:s spalt från kammarens session
om hur hans namn att läsa stod på var partimotion.
Det sads han var med Möller du,
ja, kanske ock med Möllers fru,
och byråchef det är han nu
med egen kommission.

MT = Morgontidningen (s), Möller = Gustaf Möller, socialminister (s), Möllers fru = Else Kleen Möller. PER SILJA = Redaktör Erik Wengström.

Nya Trollhätte-Visan

Tryckt hos Oskar Malmrots accidenstryckeri år 1903. Visan såldes för 10 öre.

Melodi "Elfborgsvisan"

I den festligt prydda Godtemplarsal
Satt jag en afton bland vänners lag
Och glädje lyste i hvarje vrå.
Hvi skull' jag ledsen vara då?

Vi satt och njöto af skratt och glam,
Då plötsligt kom der en flicka fram
Hon var så skön - och jag frågte glad:
Får jag bjuda er på en kopp choklad?

Med skälmsker min hon mig svarte - ja
Vi slog oss ned och vi mådde bra;
Men plötsligt afskedstimman slår
Då hvar och en till hemmet går.

Det var så mörkt i den stilla natt,
Jag frågte tösen så ömt och gladt:
"Kanhända sällskap jag göra får
Då ni nu ensam till hemmet går?

Hon svarte: - "Gerna, - jag derom drömt."
Jag tryckte henne så varmt, så ömt
Intill min sida och hviska se´n
Om mina känslor och kärleken.

Men hvilka lyktor och hvilken väg,
Hvar finns väl maken? Mig detta säg;
Ty plötsligt slant jag ned i en grop
Sen var det slut med alltihop.

Nu var det slut med kärlekssmek
Min flicka sprang och på hjelp hon skrek
Så kom polisen - han upp mej drog: -
Men flickan hon till benen tog.

Jag var kantänka som gjord af ler
Mitt sällskap ville hon ej ha' mer.
På bazaren hvar kväll jag är,
Jag söker den jag har så kär.

Kanhända flickor att en af er
Vill ha' en fästman gjord af ler
Så fråga endast: - "Hvarest är han
Som våra gator har om hand" -

Ja vår belysning den är ju klen
Men den består ju af fotogén
Man lyser andra - man sjelf har natt
Man ljuset här under käppan satt.

Reinh. M–g.

Bild och text är hämtad från en reklambroschyr för Trollhättan, tryckt år 1933. (Bildtexten är kompletterad).

Svenska Tacksfabriken låg i kvarteret Mars. Villan t.v. på den tecknade reklambilden revs först år 1998. Företaget flyttade sedermera till Vänersborg och är numera nedlagt. Marknaden för skotacks finns inte längre, nutida skor limmas.

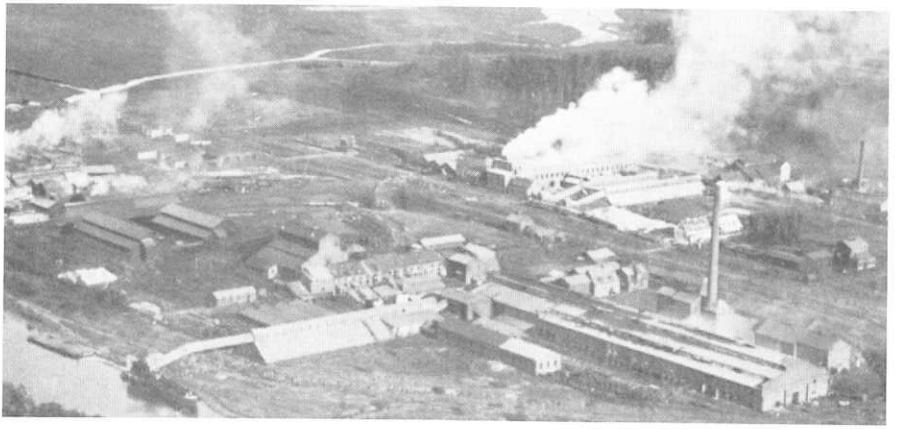
Svenska Tacksfabrikens skostift "gå" – i dubbel bemärkelse – över hela världen.

Svenska Tacksfabriken i Trollhättan grundades år 1901 vid fallet "Brudslöjan" nedanför kyrkan av fabrikören John Lawson. År 1908 flyttades fabriken på grund av kraftkanalsbygget till sin nuvarande plats vid Järnvägsgatan och ombildades år 1911 till aktiebolag. A-B. Svenska Tacksfabriken, som är den första och största i Skandinavien, tillverkar såsom specialité skotacks för maskin- och handbruk ävensom annan stift och spik för skofabrikation samt tapetsörstift. Bolaget har eget tråddrageri och tillverkar utom den järntråd som åtgår för den egna tackstillverkningen, även sådan specialtråd som användes av skofabrikerna.

Andra viktiga tillverkningsspecialiteter äro s.k. skogelenk, skofjädrar och hålfotsstöd, vilka artiklar numera fått mycket stor betydelse i den moderna skofabrikationen.

Fabrikens kapacitet är c:a 3,000 kg pr. dag. En betydande del därav exporteras till olika länder i Europa, men även till Amerika, Japan och Sydafrika.

Bild och text är hämtad från en reklambroschyr för Trollhättan, tryckt år 1933.

Flygbild över Stallbacka industriområde från början av 1930-talet.

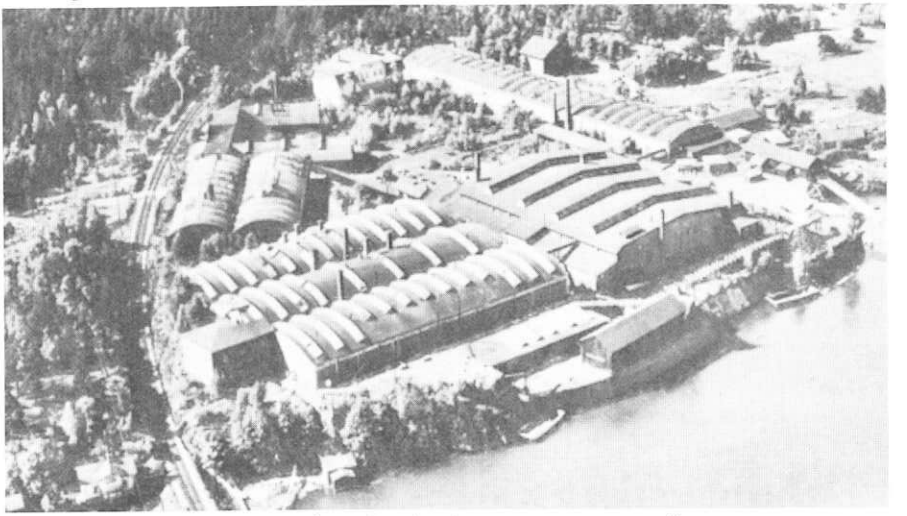
Elektrokemiska produkter från Stallbacka-området exporteras över hela jorden

I högre grad än annan industri önskar den elektrokemiska att kunna förlägga sina fabriker i omedelbar närhet av kraftkällan. Ett stort område strax norr om Trollhättan har därför uteslutande tagits i anspråk av ovannämnda industri. Följande bolag syssla för närvarande med framställandet av kemiska produkter medelst användande av den elektriska kraften:

AB Metallurgisk Industri för framställning av kolfri ferrokrom och elektrolytisk galvanisering av järnplåt.
Elektrolytiska A-B. för framställning av kaliumklorat.
AB för Kemisk och Elektrokemisk Produktion för framställning av fosfor.
Skandinaviska Grafitindustri AB för framställning av grafitelektroder.
Wargöns AB:s Trollhätteverk för framställning av högeldfasta tegel och järnlegeringar.
Stockholms Superfosfatfabriks AB:s Trollhätteverk för framställning av natriumklorat, ammonium- och kaliumperklorat.
Höganäs-Billesholms AB, Trollhätteverken, för framställning av carborundum.

För närvarande nedlagda verk (år 1933):
Ingeniör Bergmans fabrik för framställning av magnesium, *Professor Wilh. Palmærs försöksfabrik* för framställning av difosfat, *Trollhättans Elektrothermiska A.-B.* för framställning av zink m.m, *AB Elektrosalpeter* för framställning av kväveprodukter ur luften, *AB Svavelprodukter* för framställning av kolsvavla, *AB Trollhättans Elektriska Masugn* för framställning av tackjärn, *AB Alkaliverken* för framställning av alkalier, *A. Karlssons Smältverk* för framställning av kiseljärn, *AB Trollhätte Cyanidverk* för framställning av cyanider, *AB Mangano-Silicium* för framställning av kisel-mangan, *AB Ernfrid Olausson* för framställning av kisel-järn, *AB Degel* för framställning av grafitdeglar m.m.

Bild och text är hämtad från en reklambroschyr för Trollhättan, tryckt år 1933. (Bildtexten är kompletterad).

AB Stridsberg & Biörcks verkstäder. Företaget är numera nedlagt.

Sågblad från Trollhättan - fälla träd i alla världsdelar

En firma, vars namn och tillverkningar på grund av sin gedigenhet äro allmänt kända, är *Aktiebolaget Stridsberg & Biörck.*

Firman, som är föregångaren inom den svenska sågbladsfabrikationen, startades i Torshälla år 1868, utvecklades snabbt och flyttades till Trollhättan år 1876. Fabrikslokalerna voro till en början belägna å tvenne holmar i älven. Då staten, efter förvärvandet av Nya Trollhätte Kanalbolags egendom, började planera för vattenkraftens exploatering träffades en överenskommelse med firman, varigenom denna tillförsäkrades en betydande kvantitet kraft för evärderliga tider mot att den överflyttade hela sin anläggning till västra älvstranden. År 1912 var denna flyttning fullbordad.

Utom sågblad och klingor tillverkar firman maskinknivar för pappersbruk, trämassefabriker, tändsticksfabriker, tobaksfabriker, tryckerier samt alla slags maskinhyveljärn för träförädling. Dessutom framställer den alla slags valsverksprodukter. I tvenne elektriska smältugnar framställes stål, däribland de specialstål som behövas för bolagets egen tillverkning. Arbetareantalet uppgår vid normal drift till omkring 400 st.

Firmans tillverkningar försäljas, utom till de flesta europeiska länder, i betydande mängder även till Japan, Nord- o. Sydamerika, Canada, Sydafrika och Australien.

Faksimiltryck av bilder och artiklar, som berör Trollhättan ur "Från Stockholm till Göteborg" av Orvar Odd med teckningar av C.J. Billmark. Boken är tryckt år 1842.

FRÅN STOCKHOLM TILL GÖTHEBORG.

Pittoreska Byer

FRÅN

GÖTHA KANAL OCH DESS NÄRHETER.

TECKNARE: C. J. BILLMARK. LITOGRAF: C. GARDON. REDAKTÖR: ORVAR ODD.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS L. J. HJERTA, 1842.
A. BONNIERS FÖRLAG.

TROLLHÄTTAN.

I.

Det har varit många lärda strider underkastadt, på hvad tid och af hvad anledning det verldsberyktade Trollhättefallet fått detta sitt namn. Somliga påstå, att ordet endast och allenast kan öfversättas med «trollhufva» eller trollmössa, men stanna vid att icke riktigt begripa hvad detta kan ega för sammanhang med de ifrågavarande katarakterna; andra vilja veta, att «hätta» i det gamla språket äfven betydde: farlighet, våda, och förklara namnet i den mening, att det vore vådligt icke blott för menniskor utan äfven för troll att begifva sig utför detta vilda fall. Andra ändtligen annorlunda. Huru härmed än må vara, det vissa är, att man af urminnes tider känt och beundrat Trollhättans sublima naturskådespel, och om man får antaga, att det är Trollhättefallet, som menas med det i den gamla Hervarasagan förekommande uttrycket: öfra forssen «vid Edet», så eger stället redan från aldra äldsta hedendom sin ganska romaneska krönika. Nämnda Saga förmäler nämligen om tvenne kämpar, Hergrimer och Starkodder, hvilka på stranden af bemälda öfra forss «at Eidi» höllo ett envig om en skön qvinna vid namn Ogn, dervid den förre stupade för sin medtäflares «fyra par armar», hvaröfver åter den sköna blef till den grad förtviflad, att hon tog lifvet af sig sjelf, för att följa sin älskade Hergrimer i döden.

Trollhättan är utan tvifvel ett af jordens mest imponerande vattenfall. Göta-elf, genom hvilken Venerns väldiga sjö utgjuter i Vesterhafvet sin af 24 större och mindre elfvar beständigt underhållna och 145 fot öfver hafsytan belägna vattenmassa, kastar sig här mellan trångt hopklämmande klippor utför en brant, som med sina särskilda afsatser gör inalles en sänkning af 112 fot. Man har uträknat, att denna elf för hvarje sekund afbördar Venern omkring 400 kubikfamnar vatten. Man kan deraf göra sig en föreställning om, med hvilken ofantlig kraft och volym det obändiga elementet här måste vältra sig utför en så ansenlig höjd,

som den angifna. Det är ett berg, som rullar ned utöfver ett annat, i ett lavinras utan ända och uppehåll. Och dånet ljuder döfvande öfver vida nejden, dammet står skyhögt omkring åt alla kanter, och allt, hvad händelsevis kommer i vägen, splittras sönder så fint som gryn eller slungas handlöst ned i djupet, för att aldrig mera ses af ett menniskoöga . . . . .

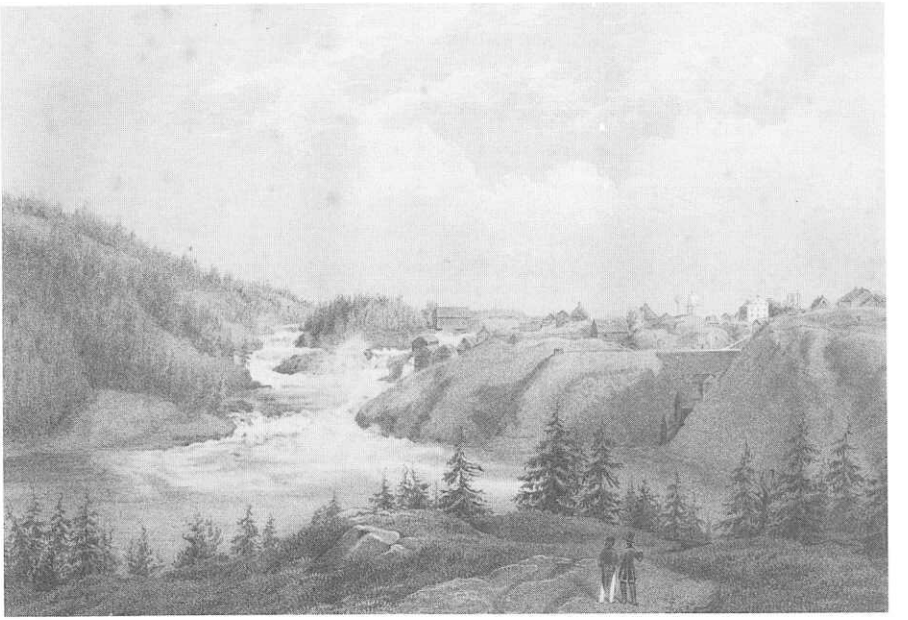
En kommunikation är medelst trädspångar tillvägabragt med en af de flera små skogbevuxna holmar, som ligga ute i sjelfva fallen. Med försigtiga steg och hållande sig här och der fast i buskar och trädgrenar, kan man här på de genom det ständiga duggregnet slippriga stenarna nedstiga ända till kataraktens fot. Det brusar omkring en på alla kanter, vågorna välta och hoppa som tunga skuttande hvalfiskar, en fin dimma af de kringstänkande vattendropparna stiger ur djupet och stryker en tätt förbi ansigtet. Det har så kokat och brusat och dammat i årtusenden. När man åter kommit upp, är man ännu en lång stund efteråt liksom litet yr i hjernan, och man känner sig på sätt och vis främmande vid den jemförelsevis så tysta naturen deruppe.

Längre ut i fallen finnas andra holmar, med hvilka det deremot icke varit möjligt att tillvägabringa någon ringaste förening. Det är någonting eget, att från stranden betrakta dessa gröna, lummiga kullar, belägna endast några stenkast ifrån en, men dömda att för evigt vara en okänd, obesökbar verld, under det rättnu hvarje jordfläck på andra sidan oceanens omätliga rymder är för oss en uppenbarad hemlighet. Det är någonting att göra en rent af harmsen och förargad; betänk endast att foglarna flyga ditöfver på en enda minut! . . . . Äro vi då ej längre skapelsens herrar?

Men vid stränderna bygga menniskorna sågar och qvarnar förutan tal; all verldens sågverk skulle, om de finge rum, kunna drifvas med det minsta af de olika strömdrag här stryka fram. Det är ett slamrande och ett sågande från morgon till qväll, år ut och år in, och på alla närbelägna backar ligga sågspånshögar, tillräckliga att fylla alla skrifvares och handelskassörers sanddosor till domedag.

Trollhättan består af flera olika fall, belägna på korta afstånd från hvarandra. De öfversta fallen äro *Gullö-fallen,* der elfven kastar sig ned på ömse sidor om den lilla ön Gullön; derefter kommer *Toppöfallet,* ur hvilket en annan liten holme, mindre än den förra, skjuter upp sitt hufvud, liksom en triton ur vågen; — detta är det största af alla fallen; — vidare har man *Stampströmsfallet,* de trenne *Helvetesfallen,* tätt efter hvarandra, samt det sista, den så kallade *Flottbergsströmmen.*

Samtliga Trollhättefallen intaga en längd af **2500** alnar utaf Göta Elf.

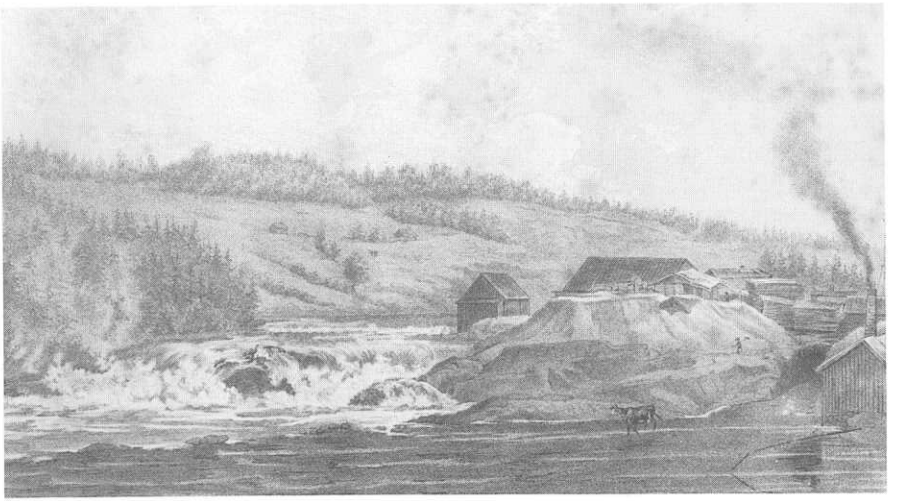
TROLLHÄTTAN.

II.

Karl den nionde är den, som kan anses ha tagit första steget till verkställande af den idé om en segelfarts öppnande förbi Trollhättefallen, som redan föresväfvat ett par af hans företrädare. Han öppnade nemligen den efter honom uppkallade och ännu begagnade *Carls Graf*, hvarigenom man undviker de flera ansenliga fall, som möta i Göta Elf genast uppe vid Wenern, och från viken Wassbotten har öppen väg till en nedre del af elfven, som är mera praktikabel.

Under Kristinas förmyndarestyrelse funderades åtskilligt på saken, men det stannade dervid, äfven under hennes tvänne närmaste efterträdare. Karl den tolfte beslöt ändtligen att sätta i utförande en plan, som blifvit honom af den namnkunnige Polhem förelagd, och han skulle med sin jernvilja säkerligen icke låtit sig afskräckas af några hinder för densammas fulländande, så vida han icke genom sin oförmodade död blifvit undanryckt så väl dessa som andra storartade förehafvanden. Ända till **1747** talades väl mycket hit och dit i Trollhätte-frågan, men i sjelfva verket är det först från sistnämnde år, som det beundransvärda arbetet kan sägas datera sig. Ständerna uppdrogo då åt riksråderna Tessin och Ekeblad att sätta Polhems plan i verket; den direkta styrelsen af det hela öfverlemnades åt Viman, mekanikus vid Sala silfvergrufva. (Gubben Polhem gick mot åttatiotalet, så att han omöjligen sjelf kunde leda arbetena.) Polhems plan var ytterst djerf och snillrik. Man skulle föra segelleden tätt utmed alla fallen; de i elfven liggande holmar skulle för detta ändamål begagnas; för det första borde den lilla Malgön, som ligger tätt utmed det första fallet — Gullöfallet — förenas med fasta landet, (detta utfördes också ganska riktigt genom den så kallade Kafledammens uppbyggande,) härigenom fick man lugnvatten nedanför Malgön på ena sidan under det Gullöfallet tilläts gå sin gilla gång på den andra, och genom den derpå i Malgön sprängda Ekeblads sluss kunde man alltså sänka sig ned hela Gullöfallets höjd till det vunna lugnvattnet. Genom bålverk, nedsänkta midt ute i elfven och längs densamma mellan ett par holmar, afstängde man nu passagen för fartygen mellan stranden och det andra fallet i ordningen, det förfärliga Toppöfallet, ända till det tredje eller Stampströmsfallet. Här sköt en klippa fram i elfven midtför passagen. Derigenom sprängdes en sluss, — Polhems sluss, — hvars höjd af **52** fot motsvarade Toppö- och Stampströmsfallen tillsammans. Nu hade man framför sig trenne fall efter hvarandra — de så kallade Helvetesfallen; — i stället för att på något sätt praktisera sig förbi dessa, hade man fattat den djerfva planen att ett stycke ännu längre ned i elfven, vid det sidsta fallet, — Flottbergsströmmen — göra en fördämning, lika hög som de trenne Helvetesfallens sammanräknade sänkning, genom hvilken manöver dessa fall alltså skulle rentaf försvinna och i stället en jemn vattennivå bildas ända från öfversta Helvetesfallet till Flottbergsström. Vid sidstnämnda ställe skulle den sidsta slussen, Elvii sluss, praktiseras genom berget, motsvarande den förenade sänkningen af Helvetes- och Flottbergsströmsfallen. Denna sluss stannade vid halfgjordt arbete. Deremot var sjelfva fördämningen, — ett gigantiskt arbete, och, man skulle tycka, nästan outförbart, då hela den från Wenern utströmmande vattenmassan här på ett enda ställe trängde på med sin omätliga kraft, — deremot var detta verk efter fem års mödor i det närmaste färdigt, då en enda natt förstörde allt. Morgonen d. **20** Sept. **1755** fann man nemligen att, förmodligen genom något enskildt, mot kanalen intresseradt partis nidingsdåd, omkring 900 tolfter bräder blifvit nedsläppta utför elfven mot fördämningen. En häftig storm bidrog att öka den våldsamhet, hvarmed bräderna i det upp- och ner sqvalpande vattnet ideligen stötte mot bålverken och dessa rasade slutligen med ett förfärligt fall, som tillika kostade många menniskolif. Hela företaget afstannade nu för någon tid; den dristiga planen att leda kanalen längs utmed fallen öfvergafs en gång för alla, och nya projekter förelades och diskuterades fram och tillbaka. Ändtligen **1793** utfärdades privilegium för «Trollhätte kanal- och slussverks byggnad». Följande året började arbetet efter en ny, vacker plan, utkastad af kapten mekanikus Nordevall, och **1800** gick första fartyget genom slussarna. Den nya kanalen är från Kafveldammen, — det enda af de Polhemska arbetena, som kunnat användas för den nya linien, — ledd på östra sidan om elfven till den lilla så kallade Åkers sjö och till största delen sprängd genom berg. Från Åkers sjö sänker den sig medelst fem slussar med inalles **72** fots djup utför det genomsprängda Åkersberg, — det är denna del af Trollhätte kanal, som utgör dess största märkvärdighet och som af alla resande ådrager sig den mesta beundran; det är liksom en lodrätt trappa genom berget och man skygger vid första anblicken nästan tillbaka för tanken att man skall utför densamma. Sedan man lyckligt och väl lemnat dessa slussar bakom sig, eller rättare sagdt, öfver sig, har man närmare elfven ännu trenne andra, hvarmed kanalen är passerad.

Ett nytt bolag är nu stiftadt för ombyggandet af Trollhätte-kanal till lika dimensioner med den öfriga Göta kanal, och arbetena fortgå oafbrutet.

TROLLHÄTTAN.

III.

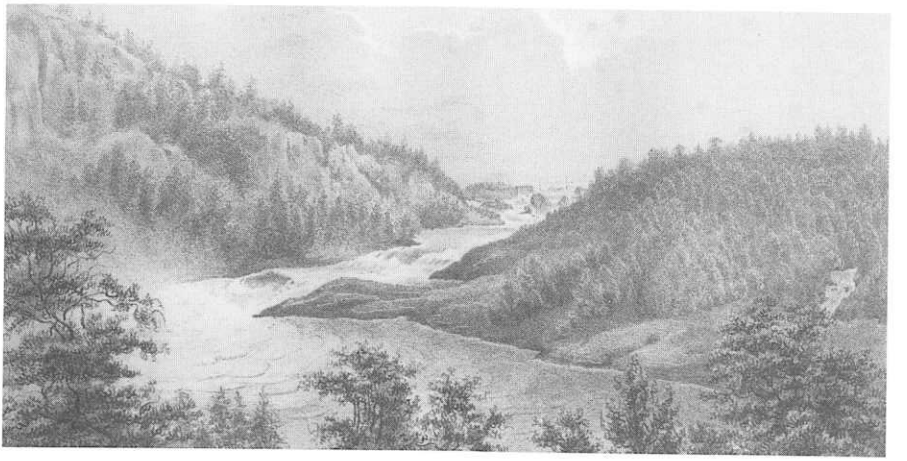
Många gamla traditioner äro fästade vid Trollhättan. Det har redan i det föregående berättats om ett envig, som här i den äldsta hednatiden förmodas ha stått mellan tvenne berserkar Hergrimer och Starkodder, af hvilka den sednare var en sådan hjesse, att han hade åtta händer, i stället för två, och högg med fyra svärd på en gång; »förmodligen fäktade han med mycken färdighet», anmärker härvid med oöfverträffelig naivetet den sista upplagan af Tunelds geografi.

Vid ett af Gullöfallen fanns ända till 1755 ett klippstycke hängande ut öfver vattnet ifrån stranden; den kallades »skräddareklinten», hvilket namn den skall erhållit deraf att en skräddare en gång, för att rädda lifvet, gått in på det vågstycket att uppe på den branta och slippriga spetsen sitta och sy färdig en hel klädning. Yr i hufvudet af vattnets brus i djupet under honom, har han likväl icke förmått hålla sig kavat ända till slut, utan förlorat balansen, då han skulle draga ut tråden; den arma skräddaren omkom sålunda ganska ömkligen i fallet. Sjelfva klippstycket ramlade efter nyssnämnda år.

Vid ett annat af Trollhättans många fall, »Tjuffallet» vid Toppö, har af ålder funnits en bergkula, som varit på sin tid ett fruktadt tillhåll för röfvare, men af hvilken man besynnerligt nog numera förgäfves söker något spår. Olaus Magnus kallade den likväl »insignis spelunca latronum», en utmärkt, en makalös, en ryktbar tjufhåla, och han beskrifver hur man kom dit på en trång gångstig, »angusto tramite». Det gamla Westergötlands Rinaldiner hade här huserat, jag vet icke hur många herrans år, och sjungit på sitt vis: »Resande äro mina vasaller», då ändtligen en ung bondpiga, som blifvit bortröfvad af dem och länge hållits i förvar i Toppö-kulan, hittade på råd att upplåcka deras hemliga tillhåll för folket i trakten. Hon begärde nemligen tillåtelse att få gå ut och någorstädes hemta en kärfva halm till julafton, och röfvaranföraren beviljade det, men med hotelser om en oundviklig död i händelse hon yppade med ett enda ord deras gömställe. Flickan höll efter bokstafven ganska ärligt hvad hon lofvat, men då hon bar hem halmkärfven, lät hon under hela vägen här och der några strån falla på marken, hvilka sedan tjenade till vägledning för efterspaningarna. Röfvarbandet blef på detta sätt upplåckt och öfverantvardadt i rättvisans händer.

Den 7 Oktober 1648 tilldrog sig den ovanliga händelsen att vid Intaka by icke långt från Åkerström straxt nedanför Trollhättefallen ett jordstycke af några hundra famnars längd rasade löst från Bohusländska eller, som det då ännu var, Norska sidan, och dämde alldeles upp hela elfven, så att en mängd hus och sjöbodar fördränktes och öfver 80 menniskor omkommo. Först tvenne dagar efter jordraset tog elfven åter sitt lopp genom en ny öppning närmare Norska landet, så att man på den Svenska sidan genom denna naturhändelse vann en oförmodad tillökning af ett helt tunnland. Der förr stod en qvarn i strömmen, blef uppförd en ladugård och der förr varit äng fick man nu ett ypperligt fiske. En samtida skribent insinuerar med mycket skäl att vår Herre »med detta jordfall, som skedde från den Bohusländska sidan öfver till Svenska landet, velat förut beteckna och gifva ett förebud till den förändring, som kort derefter, eller genom Roskildska freden 1658, följa skulle, att nemligen hela Bohuslän skulle falla till Svenska kronan.» Detta jordfall gjorde för öfrigt så mycken och så långvarig sensation bland ortens innevånare, att äldre folk sedan brukade räkna sin ålder derefter och säga: »jag var så eller så gammal, *när strömmen förgicks*».

År 1720 var så stark köld att Göta-elf vid Trollhättan i nio dygn dämdes af svallsjö. Det påstås att någon vid detta tillfälle vågat sig öfver till en af holmarna i fallen; .... tänk er för ros skull om isen der bakom gått upp i detsamma!

OFVAN TROLLHÄTTAN.

Vid Wenersborg har man ändtligen slutat den långa farten öfver Wenern; man inträder åter från den stora sjöromanens gebit till den lilla smånätta barkarollens, det är samma nöje med afdrag af den högtidligare genrens dyningar och sjösjuka.

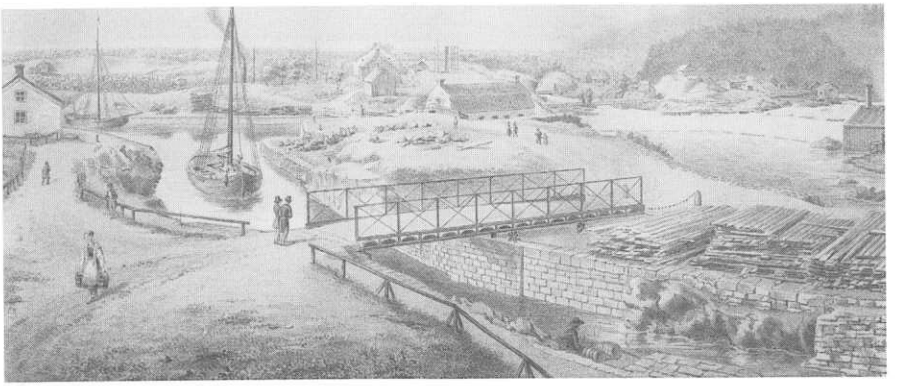
Wenersborg är i sitt nyuppbyggda skick en rätt putsad och anständig stad; men man kan icke ha tid att sitta ned öfver-allt, hvar det är städadt och putsadt här i verlden, och man får göra sin ursäkt öfver visitens fransyska beskaffenhet. Kosan går nu, icke direkt in i den här på venster hand begynnande Götaelf, utan till höger genom den lilla viken Wassbotten fram till den så kallade Carlsgraf, en kanal af 6000 alnar, hvilken måst upptagas genom det näs, hvarpå Wenersborg är anlagd, för att undvika åtskilliga i elfvens början befintliga små preludier till Trollhätte-fallen, och hvarigenom man nu medelst en liten krokväg kommer in på elfven ett stycke nedanför samma fall och sålunda lyckligen eluderar naturen.

Första inträdet på elfven är af öfverraskande skönhet. På motsatta stranden utbreder sig en vacker slätt långt tillbaka, och de märkvärdiga Halle- och Hunneberg resa sig derbakom med sina tvära branter och sina skogbeklädda hjessor. På ömse sidor om elfven ser man under färden framåt åtskilliga ståtliga herregårdar, såsom Odensjö och det på en temligen hög bergs-platå belägna Hult.

Litet längre fram ligga på en ö i elfven ruiner af det gamla Edsborg eller Edsholm, som på sin tid lärer varit ett ganska respektabelt fäste och slott, men under tidernas längd erfarit samma öde, som så många andra menniskoverk, att förfalla och lemnas åt glömskan. Enligt sagan skall ingen mindre person än Angantyr fordomdags hafva bott härstädes. På östra stranden har varit en stallgård, tillhörande Edsborg, och namnet häraf är ännu bibehållet i det nuvarande Stallbacka, der en liten kanal åter måst göras, afskärande ett stycke af landet, för att kringgå några smärre öar och fall i elfven.

Efter att ha passerat Stallbacka-kanalen, följer man med elfven utan afväg eller uppehåll ända till Trollhättan. Till venster skär kanalen in genom östra stranden, men till höger förlorar sig Göta-elf mellan flera branta och skogbevuxna öar, för att straxt derpå, sammanträngd i brådstörta klippafsatser, göra sina verldsberyktade fall utför desamma.

Trollhättan har på sednare tiderna genom ångbåtsfarten på Götakanal blifvit samlingspunkten för resande från snart sagdt alla vinklar af den civiliserade verlden, och stället företer under sommarmånaderna ofta mera liflighet än man finner i de flesta våra småstäder. Engelsmännen hafva i synnerhet fått en passion för Trollhättan, och man skulle på det härvarande värdhuset kunna uppsamla en rätt ansenlig hop pikanta historier om dessa originella gäster. Jag minns bland annat en anekdot om en viss engelsk lord, som för några år sedan kommit hit för att begapa vattenfallen, men höll på att rent af glömma bort dem för — den gamla lunta, i hvilken de resande här sedan långliga tider brukat skrifva sina namn till ett minne af deras besök. Han hade icke väl öppnat dessa blad, förr än de i hans ögon fingo ett högre värde än både Trollhättan och hela kanalen. Han kunde icke sofva en blund på hela natten, blott för tanken på denna oväderliga bok, så rik på både märkvärdiga och icke märkvärdiga namn, framför allt så »unique». Den arma lorden vände sig till personer på stället för att få köpa luntan, men man svarade, att man icke gerna kunde frånlemna den, då den på sätt och vis vore en Trollhättans publika egendom. Bibliomanen upplade blanka sovereigns; omöjligt! . . . . . Hans Herrlighet måste resa hem utan boken. Resan öfver Nordsjön hade imedlertid icke afsvalat hans mani; några veckor derefter erhöll nemligen en person i Götheborg en mycket ifrig skrifvelse från samma ädle lord, deri denne besvor honom att, kosta hvad det ville, skaffa honom Trollhätteboken, och »om det icke på annat sätt låter sig göra, — så föllo sig orden, — så visa mig den synnerliga vänskapen att — *stjäla* den åt mig!»

Från artikeln "Beskrivning över Göta Kanal" är nedanstående hämtat.

— Först Carl IX, som, sträng och hårdhändt, men fast i beslut och kraftfull i utförande, verkat så mycket till Sveriges bästa, var det förbehållet att börja med den inre segelleden. Han öppnade *Carls graf*, hvarigenom man undviker de öfre vattenfallen i Göta Elf, och som har sitt namn efter honom. Den store Gustaf Adolf lät anlägga *Hjelmare Slussverk*; men detta hör icke nu till vårt ämne. Under hans regering byggdes också slussen vid *Lilla Edet* *), ovisst när och af hvem. Den tull, som här upptogs för det timmer, som nedflottades utför elfven, gaf anledning till åtskilliga klagomål, hvarföre Konung Gustaf Adolf år **1624** inlöste slussverket, som öfverlemnades till Göteborgs stad, mot viss afgift till kronan. Äfven Christinas förmyndare-regering uppgjorde en mängd förslager till Westerhafvets förening med Nordsjön; men när Drottningen sjelf emottagit spiran afstadnade alltsammans.

Sedan hvilade länge förslaget om en dylik canals anläggning, hvaremot Carl XI, efter det han bringat ordning i rikets financer, fullbordade Hjelmare Slussverk, som förenar denna sjö med Mälaren. Hjelmare-Canalen fulländades likväl icke förr än efter Konungens död, eller år **1701**. Först sedan Carl XII redan spelat ut sin roll och, blottad på allt, återkommit till det rike, han utblottat, upptogs, **1716**, frågan om de båda hafvens förening till allvarligt öfvervägande. Assessor Svedberg, mer känd under namnet Svedenborg, förevisade Konungen ett af Biskop Brask skrifvet bref, hvilket innehöll förslag till en segelleds öppnande mellan Lödese och Norrköping, till att förekomma de Wendiska städernas menliga inflytande på Sveriges handel, och hvarigenom handelsfartygen skulle undvika att gå genom Öresund. Carl beslöt genast att sätta planen i verket, och utförandet uppdrogs åt Polhem,

ett namn, som är tillräckligt kändt, utan att något epithet behöfver läggas dertill. Man ämnade först genom ett bolag bedrifva verket; men dermed uträttades ingenting, troligen till följd af den allmänna penningbristen; kronan åtog sig då utförandet för egen räkning, och Konungen anslog **40,000** daler om året eller mera, i fall så skulle pröfvas nödigt. POLHEM skulle, utom dagtractamente, erhålla **50,000** daler i belöning, och han åtog sig att på **5** år fullborda hela canalen. Arbetet började också, men afbröts snart genom Konungens död, och den nya regeringen, som lät Sveriges kuster härjas och brännas af Ryssarne, frågade intet efter hela förslaget, ehuru POLHEM påminte om contractet och lofvade fullgöra det.

Så hvilade det afbrutna företaget åter under den eländiga ULRIKAS och en betydlig del af FREDRIKS regeringar, tilldess, **1742**, Domprosten RHYZELIUS ingaf en skrift om nyttan och nödvändigheten af den föreslagna canalens fullbordande. Nu ålades Öfverste CARLBERG och den yngre POLHEM att anställa afvägningar öfver fallen vid Trollhättan och att inkomma med förslag till en canal, för att undvika dem. Arbetet företogs sedan under ledning af Grefvarne TESSIN och EKEBLAD, hvilka till råds togo den nu **86**-åriga POLHEM, fadren, och Secreteraren i Vetenskaps-Akademien ELVIUS, hvilken gjorde afvägningarna. Utförandet af det öfriga arbetet efter Polhems plan uppdrogs åt konstmästaren vid Sala Silfververk, WIMAN. **1753** byggdes en sluss i *Carls Graf*, som derigenom gjordes segelbar. Derefter fortsatte man arbetet utmed Trollhätte-fallen och anlade nya slussar; år **1754** var man redan så säker på, att företaget skulle lyckas, att Directionen för byggnaden hos regeringen anhöll om fastställandet af en Taxa för de fartyg och varor, som skulle passera genom slussarna. Då förstördes, troligen genom nidingsdåd, WIMANS förnämsta och dyrbaraste arbete, den så kallade *Flottbergsdammen**) [i Sept. **1755**], hvilken var ämnad att uppdämma de sista Trollhättefallen, och med hvilken WIMAN var nära färdig. Nu förlorade hela planen i en hast det förtroende, den förut åtnjutit; på den snart derefter inträffande Riksdagen förkastades allt, som redan var gjordt, WIMAN afskedades, och hela verket afstadnade.

Under de följande **16** åren uppgjordes den ena planen efter den andra; men bland dem fanns blott en antaglig, uppgjord af Direkt. THUNBERG och sedan förbättrad af Direkt. SOHLBERG. Enligt denna skulle man undvika fallen och leda canalen längre inåt landet samt bygga slussarna så stora, att fregatter om **100** alnars längd och **17** alnars bredd skulle kunna passera dem. Med utförandet af denna plan gick det likväl ytterst långsamt, och under hela GUSTAF III:s regering uppför-

*) Granberg, Beskrifning om Trollhättan, Stockholm, 1817.

des blott några slussar, hvarigenom man likväl hade fri segelfart från sjöarna Wenern och Wassbotten till ofvanför Trollhättan. Först under de år, då Hertig Carl *af Södermanland* förde regeringen under Gustaf IV:s minderårighet, företogs med allvar anläggningen af sjelfva Trollhätte-Canalen, och de, som denna gång hufvudsakligen föranledde företagets framgång, voro Brukspatronen Bagge och Direktören vid Ostindiska Compagniet W. Chalmers. Nu, den 13 Dec. 1793, utfärdades Privilegierna för *Trollhätte Canal- och Slussverks-Bolag*, och planen uppgjordes af Capitaine-Mechanicus E. Nordvall. Arbetet började med år 1794, och den 14 Aug. 1800 öppnades *Trollhätte Canal* till genomfart. Så var, efter 200-åriga försök, början gjord till Göta-Canal, och man kunde nu tänka på fullbordandet af det öfriga.

Segelleden från Göteborg till Wenersborg.

Genom *Göta Elf* och *Trollhätte Canal*, medelst hvilken Trollhätte-fallen undvikas, kommer man från Nordsjön in i sjön Wenern, på hvars östra strand den egentliga *Göta Canal* tar sin början. Hela denna sträcka vattenväg begränsas på ena sidan af Hertigdömet Westergötland, på den andra af Bohuslän och Dalsland.

Göta Elf, enda afloppet för den stora sjön Wenern, i hvilken 24 strömmar infalla, löper vid Göteborg ut i Nordsjön. Elfven har sin källa i Herjeådalen under 62°20′ polhöjd, går sedermera in i Norge uti sjön *Fämund*, flyter sedan genom Norge under namn af *Tryssild-Elfven* samt genom Wermland, der han heter *Clar-Elfven*, till sjön Wenern, hvars utlopp samma elf bildar under benämningen *Göta Elf*. Elfvens bredd är i allmänhet 400 alnar, ofvanför Trollhättan 1000 och vid den stora ön *Tjurholmen*, belägen nedanför *Gamla Lödöse*, 2,000. Vid Bohus delar floden sig i två stora grenar, som bägge utfalla i Nordsjön; och vid Göteborg, der hufvudgrenen faller ut, är han 3000 alnar bred. Flodens lopp är 64 mil, och Göta Elfs flodområde omkring 340 qvadratmil. De canaler, som blifvit anlagda, för att bereda segelfart förbi elfvens fall, det vid *Rånum*, vid Trollhättan, vid Lilla Edet och Åkerström, äro: *Ströms canal*, *Åkersluss*, *Trollhätte canal*, *Stallbacka canal* och *Carls Graf*. Vi börja med

Trollhättan. Med detta namn utmärkas elfvens 4 stora vattenfall, *Gullö-*, *Toppö-*, *Stampeströms-*, och *Helvetesfallen*, hvilka tillhopa upptaga en sträcka af 600 famnar. Namnet *Trollhättan*, hvilket Olaus Magnus öfversätter med *Caputium Dæmonis* (Trollmössan), tillhör likväl egentligen icke sjelfva fallen, utan en på sydöstra sidan om dem belägen trakt af landet, och här stod, berätta sagorna, enviget mellan *Starkotter* och *Hergrimer* om den sköna *Ogn*, som, ehuru Starkod-

ders mö, under hans frånvaro blifvit Hergrimers maka. Hergrimer föll, och Ogn gaf sig sjelf döden öfver hans lik. — Vi hafva i det föregående berättat, huru flera försök blifvit gjorda att här anlägga en canal, för att undvika fallen, och att tre slussar, Ekeblads vid *Gullöfallet*, Polhems vid *Toppöfallet*, samt Elvii nedanom *Helvetesfallen* vid *Flottbergsströmmen*, derstädes påbörjades, ehuru arbetet upphörde, när *Flottbergsdammen* förstördes. Först 1780 byggdes vid Carlsgraf två nya slussar, *Gustafs slussar* kallade, vid Brinkebergs-kullen, och ytterligare vid *Åkersström* en, kallad *Gustaf Adolf*. Ändtligen blef hela verket färdigt 1800 och kostade 582,600 R:dr. Hela canalens längd, från lugnvattnet ofvanom *Gullöfallet* till *Åkersvass*, der han infaller i Göta Elf, är 1700 famnar, och canalen har 8 slussar. Vid början af canalen är en dam, den så kallade *Kafveldammen*, som uppdämmer *Kaflesström*, eller den gren af elfven, som går fram mellan *Malgön* och fasta landet samt förenar denna ö med det sednare. Trehundraåttio alnar. der nedom ligger en halfsluss, och 1520 alnar nedom denna en docka, uthuggen i berget. Nedom dockan ligger den så kallade *Olide-Bassin*, en liten utvidgning, der de canalen passerande fartygen kunna mötas. Härifrån går canalen i rät linie till *Åkers-sjö*, som håller 12 tunnl. i vidd, och är 600 alnar bred, till dess canalen åter möter. Kort efter det man åter inkommit i canalen har man 5 slussar kallade *Öfre Slussarne*. Sedan fortfar canalen 440 alnar till de 3 *Nedre Slussarne*, och kort derefter slutar han vid *Åkersvass*, som har en lastageplats. Ofvanför denna artificiella väg söker sig deremot sjelfva Göta Elf sin bana. Midt i *Gullöfallet* ligger *Gullön*, som är alldeles otillgänglig; på fasta landet gent emot detta fall ligger *Skräddare-klinten*, en utskjutande klippa, så kallad af en skräddare, som, för att rädda lifvet, åtagit sig att der sy en klädning färdig, men, döfvad af bullret, nedfallit och omkommit. Skräddare-Klinten är nu nedrasad. Nedanför Gullön faller, likaledes på bägge sidor om en liten holme, *Toppön*, *Toppöfallet*, hvars ena gren kallas *Tjuffallet* efter en i klippväggen befintlig håla, *Tjufhålet*, der röfvare fordom skola hafva uppehållit sig, men blifvit upptäckta genom en flicka, som kommit i deras våld, en gång fått tillstånd att hemta halm och med flit spillt halmstrån hela vägen ända fram till hålan. Efter Toppö-fall har man *Stampströmsfallet*, med nära dervid qvarstående lemningar af *Polhems Sluss*. Sedan utvidgas elfven och bildar *Hojoma Warp*; men derefter följa snart de *3 Helvetesfallen*. Ännu en gång utvidgar sig elfven, vid *Olidehålan*, och der nedom ligger Trollhättans sista fall, *Flottbergsströmmen*. Trollhättefallen intaga 2500 alnar af Elfvens längd, och bredden varierar mellan 17 alnar och 80 alnar. Djupaste fallet är 120 fot. Vid Trollhättan finnas flera sågverk och qvarnar, m. m. — Två mil från

Trollhättan, närmare Göteborg, vid *Lilla Edet*, gör elfven ännu ett fall af 9 fots höjd. Här anlades af Gustaf Adolf slussen vid *Lilla Edet*, hvilken till slut förföll och ofta måste repareras, hvarföre Trollhätte-Bolag på sin bekostnad här byggde

Ströms-Canal, som beslöts 1826 och utfördes af Major Ekenstam till 1830, sedan till 1832, då canalen fullbordades af Major Eriksson. Canalen har 2000 alnars längd och tvänne slussar, Carl Johans och Oscars samt alldeles lika dimensioner med Göta Canal.

Stallbacka-Canalen, den tredje af canalerna vid Göta Elf, som leder förbi öarna utanför Stallbacka, är anlagd på Göta-Elfs-fondens bekostnad, samt i sednare åren utförd af Ekenstam och Eriksson. Canalen afskär ett stycke af landet på östra sidan och ingår i Elfven, der öarne sluta.

Ännu längre uppåt elfven, blott $\frac{1}{8}$ mil söder om Wenersborg ligger en ny canal, anlagd för att undvika elfvens fall vid *Rånum*. Denna är *Carls Graf*. Från sjön *Wassbotten* gick fordom en vattenrännil eller bäck till Götaelf. Genom gräfning, anbefalld, som förut är berättadt, af Konung Carl IX, har denna bäck blifvit förvandlad till canal, och under Carl XII:s tid började *här* Polhems slussbyggnad. I anseende till dennas, — han fick namnet *Grefve* Tessin, — otillräckliga dimensioner, anlades sedan *Gustafs Slussar*, belägna vester om den förra och hållande hvardera 91 alnar i längd, 18 i bredd. — Här bör anmärkas, att hela Trollhätte-Canalen nu är under ombyggnad till lika dimensioner med Göta-Canal.

Men Carls-Graf är icke Göta-Elfs naturliga början från Wenern. Från *Stallbacka* befar man nämligen elfven i en böjning åt öster, i krökningen mottager han den från en sjö på *Hunneberg* sitt ursprung egande *Bastån*, öfver hvilken *Bastbron* är slagen, går sedan förbi *Restad*, en Kungsladugård, anslagen åt Landshöfdingen i Wenersborg, bildar åtskilliga öar, *Öna*, *Hufvudnäs-Ön*, m. fl. och slutligen kommer man ut i Wenern, något litet öster om Wenersborg. Här börjar sålunda den egentliga Göta-Elf, hvars utlopp är vid Göteborg.

Vi hafva sålunda följt både Göta-Elfvens och Trollhätta Canals lopp från det ställe, der den förstnämda utfaller i hafvet, till det, der den börjar, och vända oss derföre nu till hvad öfrigt är att anmärka på denna sträcka.

Berg.

På Wenerns strand, nära vid Göta-Elfs början, $\frac{3}{4}$ mil från Wenersborg, ligger *Halleberg*, ett bland de högsta bergen i Westergötland, 270 fot öfver We-

nerns niveau och 400 fot öfver hafsytan. Bergets sidor äro nästan lodräta samt bildas af stora, räta och höga pelare. Ofvanpå är bergshöjden bevuxen med en tät skog af gran, björk och al; äfven vexer här murgrön. På berget finnes en lång och smal sjö, och på ett ställe är ett *jernmalmstreck*. Nedanför berget, i dalen derimellan och Hunneberg, stå de så kallade *Hästevads Stenar*, 8 till antalet, 3 à 4 alnar höga, resta i en fyrkant. Vid södra sidan är en ättestupa, och öfverst på berget en slätt, i form af ett hjerta, kallad *Våhlehäll*. Nedanför ättestupan ligger en dam, kallad *Odins dam*, fordom det så kallade *skirvattnet*, som finnes vid alla ättestupor.

Hunneberg, som ligger midt emot det nyssnämda, på andra sidan en af bägge bergen bildad dal, är, likasom Halleberg, bildadt af öfverst trapp, sedan skiffer, så kalksten, orsten, alunskiffer och underst granit. På berget finnas 23 små sjöar och flera bäckar, hvilka drifva qvarnar.

Utdrag ur "Fådda grejer", gåvor till Vänersborgs museum under 140 år. (Tryckt år 1999).

Tysk ingenjörskonst gav ryskt konsthantverk

I april 1889 överlämnade den tyskfödde ingenjören Eduard Albert (1846-1924) en större samling av ryskt konsthantverk till rådman Albert Carlsson i Vänersborg. Carlsson som aktivt stödde det pågående museibygget i Vänersborg skulle ansvara för att dessa exotiska föremål en dag skulle kunna visas för museibesökarna.

Eduard Albert hade under 1870-80-talen arbetat som ingenjör vid järnvägsbyggen i Ryssland. Bland annat hade han konstruerat flera broar över floder mellan Moskva och Uralbergen.

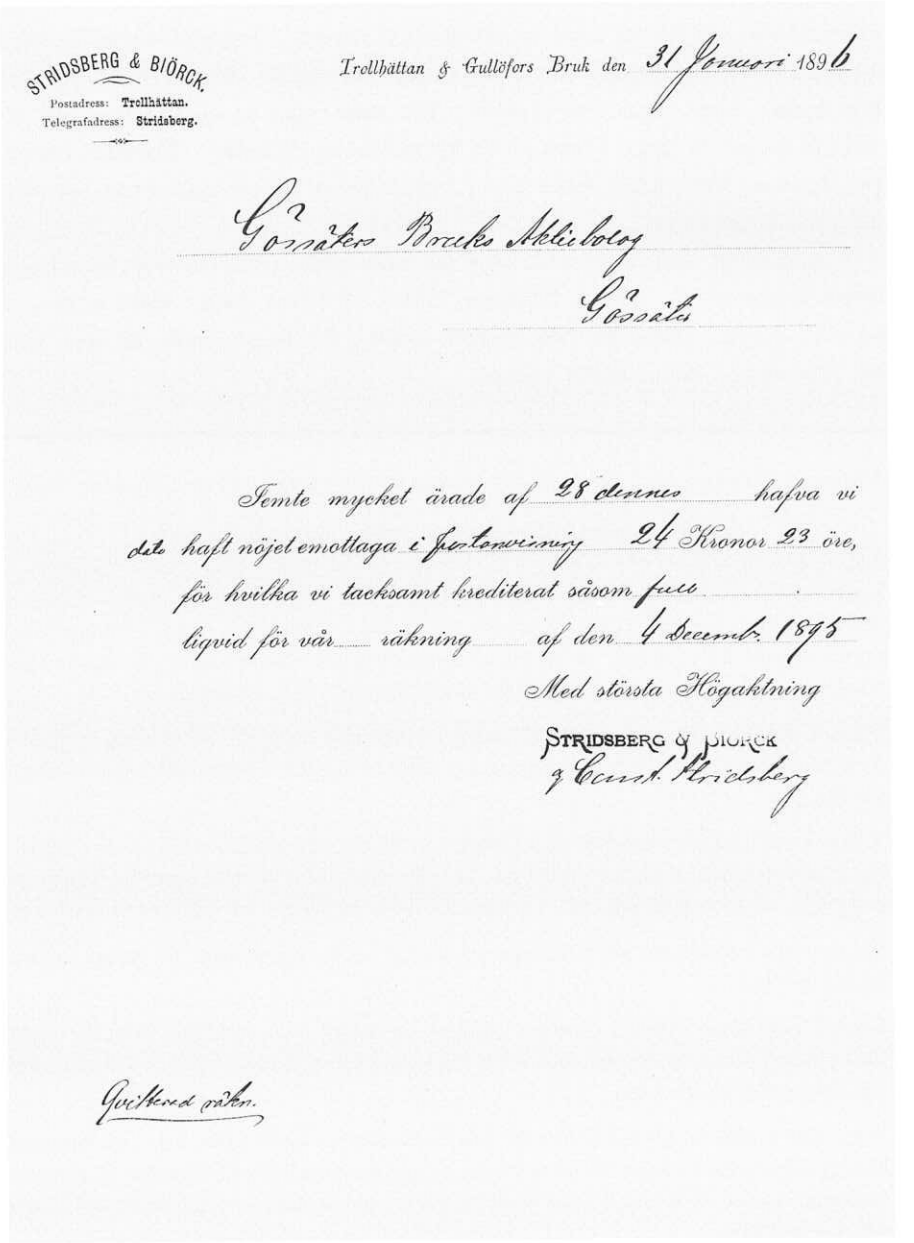
Tillsammans med sin ryskfödda hustru Marie von Wischinsky samlade Albert en stor mängd konsthantverk och modeller under sin tid i Ryssland. Modellerna utgjordes främst av byggnader, slädar och dräkter. En dominerande del av samlingen var 400 spetsar och band.

Dessa, vilka var klosterarbeten, togs till Sverige som någon form av varuprov och kopierades här.

Eduard och Marie Alberts exotiska samling var något som verkligen kom att passa Vänersborgs museum där man vid 1800-talets slut ville visa märkliga och kuriösa föremål från världens alla hörn.

Från 1889 bodde familjen Albert i sin villa Strömsberg i Trollhättan. I sin nya hemstad bidrog Albert bland annat till planeringen av egnahemsamhället Strömslund samt donation av medel till Maria Alberts Stiftelse, vilken senare kom att omvandlas till Maria Alberts Sjukhem.

Att tiderna förändras framgår av denna betalningsbekräftelse. Här har företagets grundare och v.d. själv skrivit under brevet. Det inbetalade beloppet är 24 kronor och 23 öre.

STRIDSBERG & BIÖRCK.
Postadress: Trollhättan.
Telegrafadress: Stridsberg.

Trollhättan & Gullöfors Bruk den 31 Januari 1896

Gössäters Bruks Aktiebolag
Gössäter

Jemte mycket ärade af 28 dennes hafva vi
dels haft nöjet emottaga i fastanvisning 24 Kronor 23 öre,
för hvilka vi tacksamt krediterat såsom fullt
liquid för vår räkning af den 4 Decemb. 1895
Med största Högaktning
STRIDSBERG & BIÖRCK
p Cand Stridsberg

Godkend räkn.

Vid Stridsberg & Biörcks 50-årsjubileum 1918 utgav företaget en liten bok ur vilken följande text och bilder är hämtade. Namnuppgifterna under en del av bilderna är lämnade av gillesbroder Gunnar Flink, som var kontorschef på Stridsberg och Biörck.

AKTIEBOLAGET
STRIDSBERG & BIÖRCK

GULLÖFORS BRUK
TROLLHÄTTAN

1868–1918

Då brukspatron Ernst Stridsberg tillsammans med sin firma AB Stridsberg & Biörck, detta år firar sitt jubileum såsom industriidkare under 50 års tid, har styrelsen för AB Stridsberg & Biörck beslutat utsända en kortfattad minnesskrift för att illustrera, vad en man utan nämnvärt andra medel än målmedveten företagsamhet, okuvlig energi och outtröttlig arbetsförmåga kan uträtta.

Bruksägaren Ernst Viktor Stridsberg, son till häradshövding G.A. Stridsberg, föddes den 16 aug. 1839 i Stockholm. Sedan han under åren 1849-55 genomgått Katarina skola, inskrevs han sistnämnda år vid dåvarande Teknologiska Institutet, vilket han efter fullbordade studier 1860 lämnade för att omsätta sina nyförvarade kunskaper i praktiken.

Bruksägaren Ernst V. Stridsberg

Hans första anställning – den enda ej självständiga, som S. någonsin haft – blev vid Munktells Mekaniska verkstad i Eskilstuna, där han stannade till 1863. Önskan efter en oberoende ställning blev honom för stark och då han av en hos Munktell anställd ingenjör på sin fråga tillråddes att ägna sig åt fabrikation av härdade sågblad, en fabrikation som då ännu ej fanns i landet, beslöt han sig för att resa till Tyskland och därstädes i Remscheid i Westfalen studera nämnda tillverkning.

Vid närmare på denna industriort företagna undersökningar visade det sig emellertid att här ej var rätta platsen att lära känna sågbladstillverkningen, varför han styrde

kosan till England för att i Sheffield — sedan urminnes tider bekant för sin utvecklade stålmanufaktur — nå målet.

Efter en tids arbete i ringa skala med tillverkning av sågblad associerade sig S. med en verkmästare, H. M. Marsden, och år 1864 bildades firman Marsden & Stridsberg för fabrikation av härdade sågblad och maskinhyveljärn.

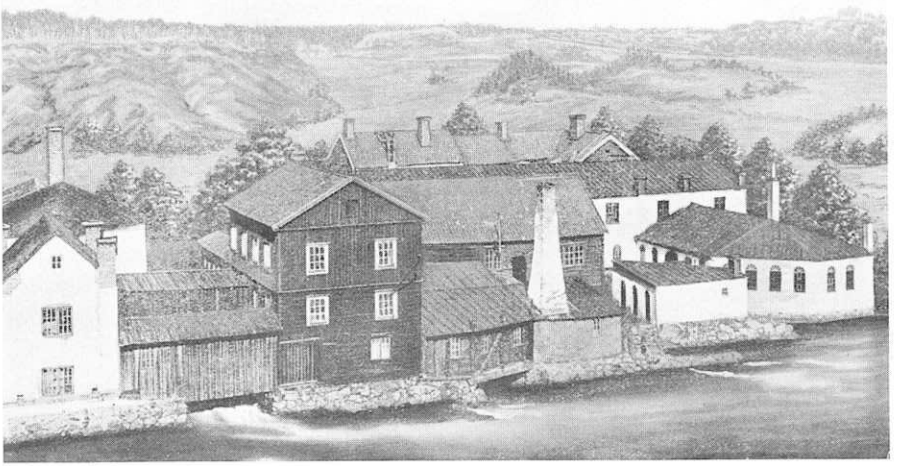
Till att börja med utförde då båda innehavarna allt arbete själva. Så småningom engagerades dock ett fåtal arbetare och kunde S. härigenom få tillfälle att varje vår resa över till Sverige för att personligen besöka sågverken och upptaga order.

Som naturligt var började tanken att flytta fabrikationen till Sverige snart hägra för S. i all synnerhet, som de verktyg firman Marsden & Stridsberg tillverkade vunno allmänt erkännande på den svenska marknaden. År 1867 utgick därför S. ur firman för att återvända till fosterlandet och där igångsätta en inhemsk sågbladstillverkning.

Efter återkomsten inköpte S. egendomen "Holmen" i Torshälla med tillhörande vattenkraft, vilken egendom förut ägts av fabrikören Johan Thermaenius, grundläggaren av den bekanta firman Joh. Thermaenius & Son i Hallsberg.

S. införskrev nu från England kunniga specialarbetare, såsom riktare och slipare samt började fabrikation av härdade sågblad och liknande verktyg. Detta var år 1867. Förut hade ej härdade sågblad tillverkats i Sverige.

Nästkommande år ingick som delägare i firman Ingenjören J. O. Biörck. Firman Stridsberg & Biörck är sålunda i år 50 år gammal (1918).

Vy över fabriken i Torshälla.

Trots det att Ingenjör Biörck redan efter 2 år utgick ur firman för att ägna sig åt annan specialitet, bibehölls det gamla firmanamnet, alldenstund detta namn på verktygen hade fått så god klang hos kunderna, att det ansågs olämpligt att ändra detsamma.

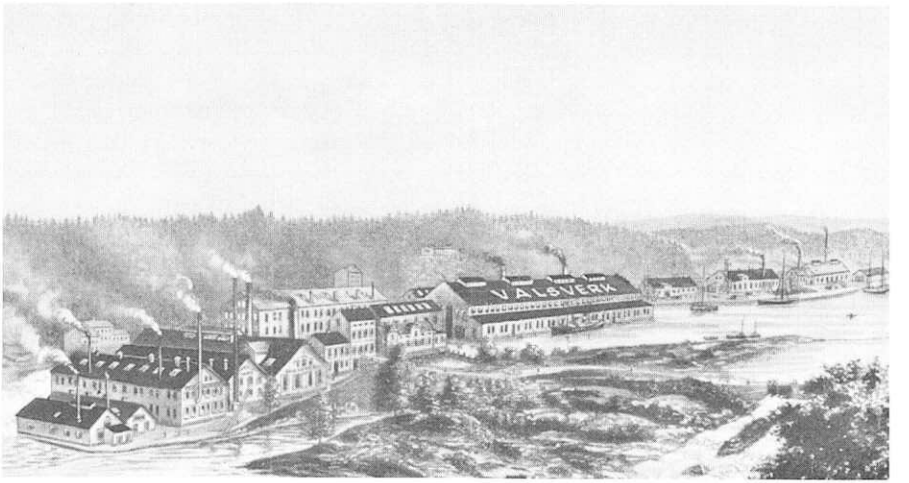
S. drev nu fabriken i Torshälla ensam och med en energi, som måste giva ett gott resultat. Han hade också att glädja sig åt en ständig utveckling av densamma. Från att hava börjat tillverkningen med en personal av 4 eller 5 arbetare uppgick arbetareantalet 1879 till 75 stycken, ett för dåtida förhållanden rätt betydande antal.

Det visade sig även att den i Torshälla disponibla vattenkraften så småningom ej var tillräcklig för det ökade behovet, så att ångkraft måste användas, utan måste S. se sig om efter möjligheten att anlägga en fabrik på en för ändamålet bättre lämpad plats, där vattenkraft stod till förfogande.

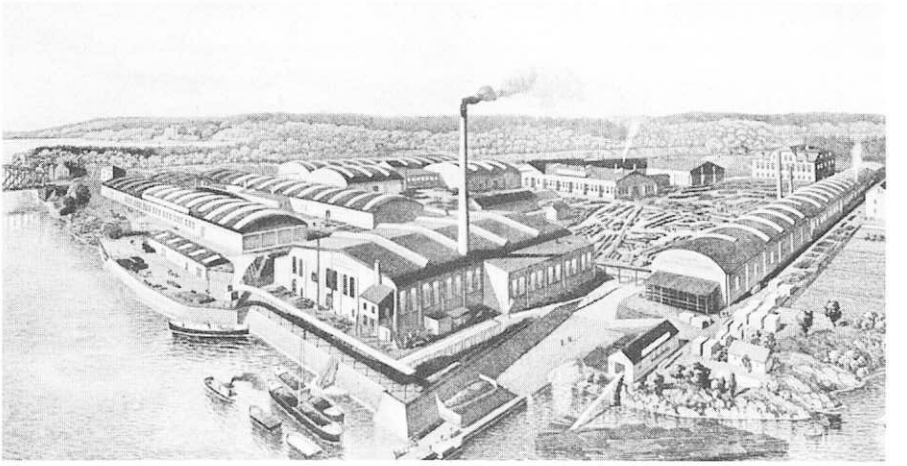
Vid återresan efter ett affärsbesök i Amerika 1876 erfor han, att några sågverk, de s. k. Wikströmska sågverken, belägna på Malgön invid Gullöfallen i Trollhättan, skulle vara till salu och snabb i handling — reste S. till Trollhättan omedelbart efter ankomsten till Göteborg samt lyckades inköpa den ifrågavarande ön med därpå belägna sågar jämte tillhörande vattenkraft.

Så snart planerna för anläggandet av den nya fabriken voro färdiga började nedrivandet av de nämnda sågverken. Först reds det sydligast belägna för att lämna plats för ett plåtvalsverk, som snart var färdigt för igångsättning och nu tog valsning av stål och järnplåt sin början i Trollhättan 1878.

Förutom plåtvalsverket uppfördes för sågbladsfabrikationen nödiga byggnader, under det att Torshällafabriken fortfarande drevs, så att stillestånd i beställningarnas utförande och leverans ej skulle uppstå.

Vy över fabrikerna å Malgön och Spikön i Trollhättan.

Vy över de nuvarande fabrikerna i Trollhättan. (1918).

När samtliga byggnader voro fullt färdiga i Trollhättan skedde överflyttningen av de maskinella inrättningarna och arbetarna med familjer på för ändamålet förhyrda två ångfartyg och det dröjde ej länge förrän fabrikationen av sågbladen tog sin början år 1879 i de nyuppförda lokalerna i Trollhättan. Den gamla fabriken i Torshälla försåldes år 1881.

Nu funnos förutsättningarna för en ökad verksamhet och dessa förutsättningar användes så väl att det snart visade sig nödvändigt att uppföra nya fabriksbyggnader. 1883 tillkom ett stångjärnverk och år 1885 uppfördes en 4 tons martinugn för tillverkning av det för fabrikationen nödvändiga stålet och järnet. Intill denna tid hade detta inköpts från såväl inhemska som engelska järnverk men av flera skäl ansågs fördelaktigt att göra sig oberoende i detta hänseende. 1888 uppfördes en filfabrik, 1889 en verkstad för sågbladsriktning samt 1892 ett tidsenligt sliperi. Vidare uppfördes verkstadsbyggnad, smedja, nytt större martinverk, stort valsverk o.s.v. till dess att även utrymmet å Malgön började tryta, trots att den intill belägna Spikön även utnyttjats. År 1892 hade S. inköpt den på Göta Älvs västra strand i Trollhättan belägna egendomen Källstorp och den naturliga följden var att använda en del av denna areal för att göra de behövliga utvidgningarna av verksamheten. Den första fabriksbyggnaden blev uppförd år 1901 och inrymdes i densamma en 11 tons martinugn.

I början av 1900-talet hade Svenska Staten av Nya Trollhätte Kanalbolag inköpt dess egendomar och verksamhet samt beslutat anläggandet av den stora nu befintliga kraftstationen. På grund av fabriksbyggnadernas läge omkring intaget för den blivande kraftkanalen och då den firman tillhörande vattenkraften ej finge avstängas eller minskas, uppstodo sådana svårigheter såväl för firman som för kraftverksbygget att efter långvariga förhandlingar ett avtal mellan vederbörande träffades och av Riksdagen stadsfästes rörande dels kraftöverlåtelse dels markutbyte. I detta avtal stipuleras bland annat att S.

för evärdelig tid har rätt att kostnadsfritt använda intill 1500 hästkrafter elektrisk energi samt att i utbyte mot Malgön erhålla ett avsevärt större markområde invid det senast anlagda, ovannämnda martinverket. Dessutom inlöstes samtliga på Malgön belägna fabriksbyggnader. Och för andra gången började så en fullständig nybyggnad av verket.

Den första byggnaden blev en fabrik för filar, som blev fullt färdig och igångsatt 1909. Mellan åren 1909 och 1911 uppbyggdes de övriga fabrikerna: sågbladsfabriken, maskinhyveljärnsfabriken, valsverk, smedja, mek. verkstad och snickeri, samt administrationsbyggnad, och år 1912 var hela omflyttningen utförd och verksamheten i full gång i de nya, modernt inrättade, ljusa och rymliga lokalerna, varrest den ännu (1918) med all kraft bedrives.

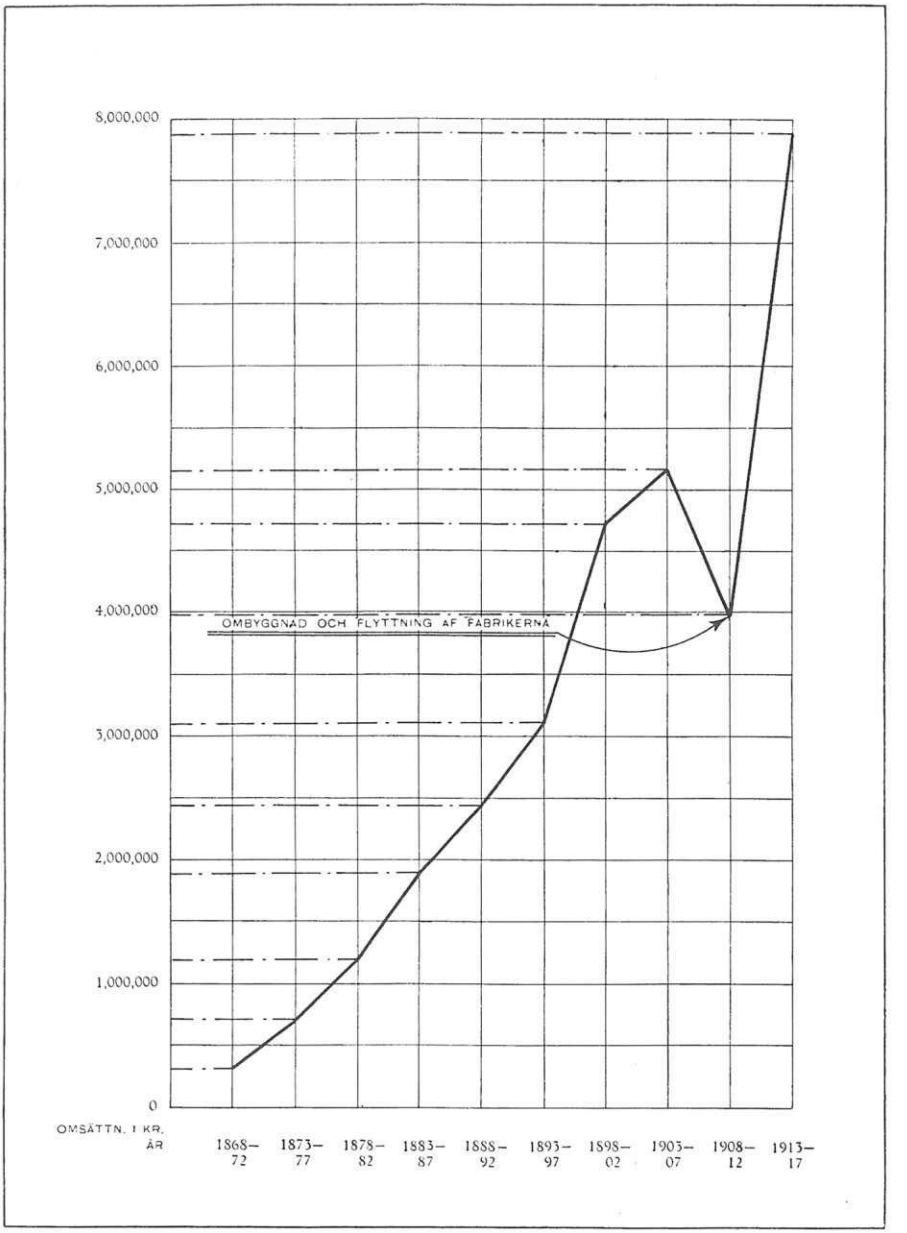
Då Brukspatron Stridsberg började åldras och hade ej mindre än 10 barn, 4 mågar, beslöt han, om ock ogärna, men för lättare delning arvingarna emellan vid sin bortgång, att ombilda affären till aktiebolag under namnet Aktiebolaget Stridsberg & Biörck med sig själv såsom styrelsens ordförande och verkställande direktör i bolaget.

För att åskådliggöra den utveckling verket haft under Brukspatron Stridsbergs energiska ledning har vidstående grafiska uppställning för försäljningarna gjorts. Det avbrott i utvecklingen som perioden 1908-1912 utvisar är beroende på nybyggnaden och omflyttningen av verket till dess nuvarande belägenhet.

Vad som kanske mest bidragit till denna ökade omsättning är den princip, som från början av verksamheten för 50 år sedan och allt fortfarande är den ledande: att alltid söka leverera det bästa möjliga, att aldrig tro att det bästa möjliga var gjort. Men detta mål för ögonen göres snart sagt dagligen nya försök. Särskilt beträffande stålframställningen har strävan efter höjandet av kvaliteten gjort sig gällande. Redan år 1891 började S., på tillrådan av Ingenjör E. Odelstierna, för detta ändamål använda tillsats av krom i stålet och då detta visade sig tillföra materialet goda egenskaper blev denna tillsats regelbundet använd för stålet till de finare verktygen. S. var den förste i Sverige som använde sig av denna numera så vanliga ståltillsats. På senare tiden har efter långvariga och noggranna försök den gamla martintillverkningen nedlagts för att lämna plats för en ny ståltillverkning, som givit synnerligen goda resultat, nämligen den elektriska. Även häruti är bolaget föregångare i visst avseende, då dess elektriska smältanläggning bland annat inrymmer den första i Sverige byggda elektriska multipelugn av denna typ.

För övrigt är att märka att så gott som all manufakturering sker i maskiner, till största delen konstruerade och byggda i egna verkstäder och göras oavlåtliga experiment i ändamål att förbättra och förenkla tillverkningen.

Detta ständiga arbete som firman nedlägger på att förbättra sina fabrikat har också givit till resultat att desamma åtnjuta ett stort anseende. På samtliga de utställningar i vilka firman deltagit, har de högsta utmärkelserna i resp. klass erövrats av densamma, t. ex. guldmedaljer i Göteborg, Moskva, Borås.

Grafisk uppställning över försäljningen.

Silvermedaljer i Stockholm, Sundsvall, Tammerfors, Philadelphia, Chicago, Göteborg, Åbo, Örebro, Köpenhamn.

Ehuru firman har sin största kundkrets inom landets gränser har densamma genom sitt ansedda namn förvärvat en stor utländsk marknad såväl inom som utom Europa. För att belysa ökningen av den direkta exporten under de senaste trettio åren torde följande siffror böra anföras:

År	1887 uppgick exporten till c:a	60.000 kronor
	1897	150.000:–
	1907	260.000:–
	1917	1.200.000:–

Firman sysselsätter för närvarande c:a 35 ingenjörer, tjänstemän och förmän samt 450 arbetare.

Aktiekapitalet är 1.500.000:– Kr.

Fonderade medel äro 1.202.000:– Kr.

Brukspatron Stridsberg, som nu vid fyllda 79 år önskar draga sig tillbaka efter sin långa och framgångsrika industriella verksamhet har från och med 1919 till sin efterträdare såsom bolagets verkställande direktör utsett Ing. J. O. Åqvist, anställd i bolagets tjänst sedan mer än 15 år tillbaka och dess vice verkställande direktör sedan 1913.

Vi har härovan velat giva våra vänner och ärade kunder en kortfattad resumé över vår firmas historia och utveckling. För att för intresserade giva en i någon mån tydligare uppfattning härom bedja vi få hänvisa till vidstående bilder, som vi hoppas bättre skola förmå giva en föreställning om den verksamhet, som tillsammans med sin grundläggare Brukspatron Ernst Stridsberg i år firar sitt 50-åriga jubileum.

Ingenjör J. O. Åqvist.

Trollhättan i Aug. 1918.

Aktiebolaget Stridsberg & Biörck

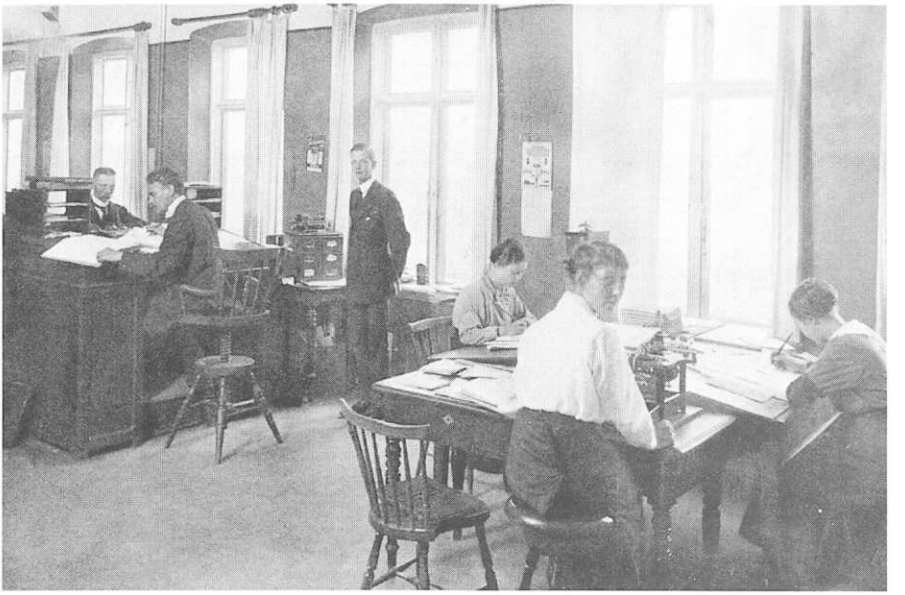
Dess styrelse

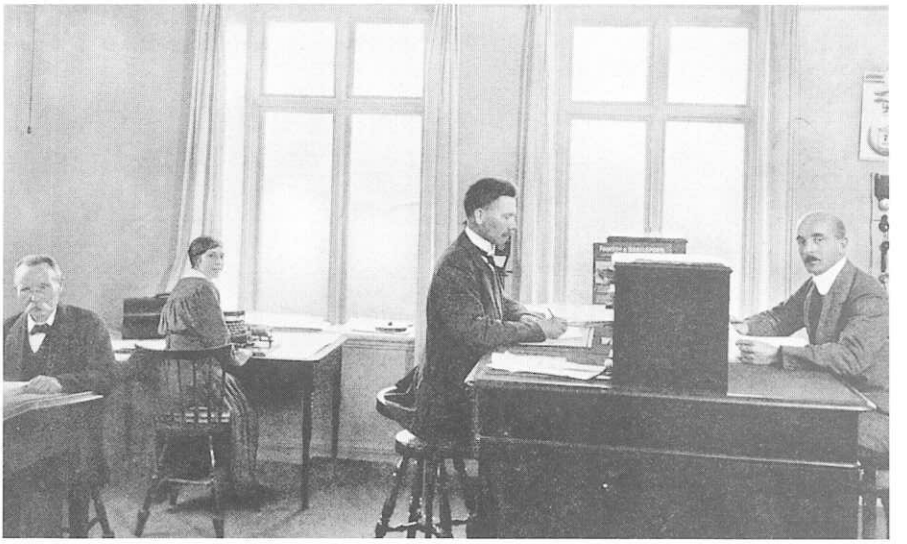
Chefskontoret. Brukspatron Ernst Stridsberg, Ing. J.O. Åqvist v. VD.

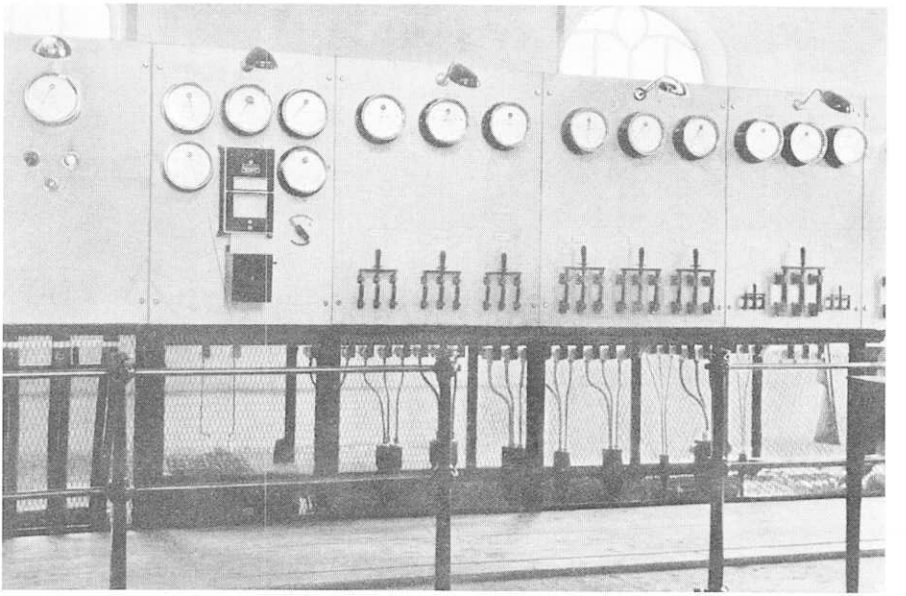
Kamrer- och kassakontoret. Bokhållare Alfred Holmgren, kamrer Albert Salvén, kassörska Gerda Bäck, sedemera gift med K. G. Johansson.

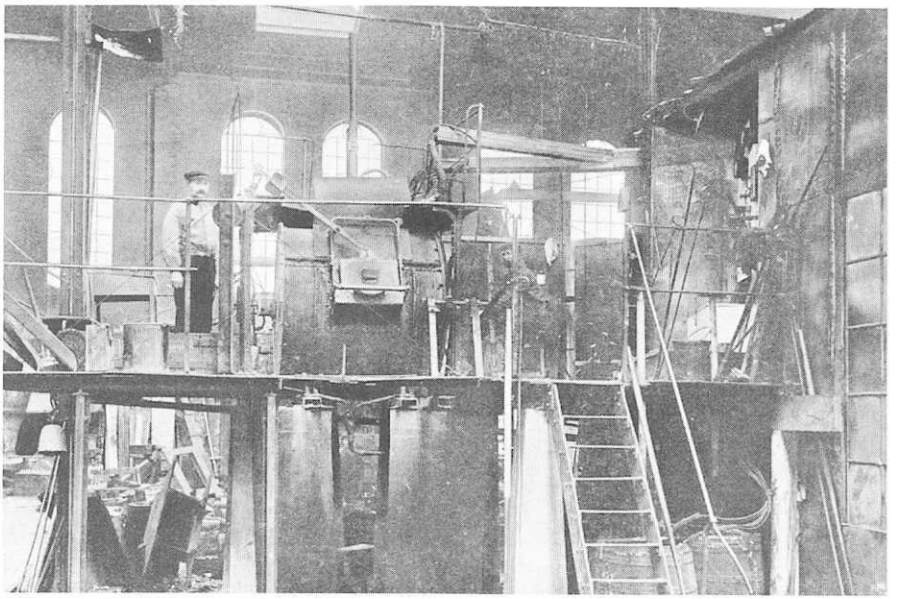
Affärskontoret. Fr. vänster: Oskar Svanberg, Bruksbokshållarna Herman Björkqvist och Axel Hilmér, kontorist Kurt Andersson som sedermera ändrade sitt efternamn till Armander. Av de tre damerna heter damen i den vita blusen Ingrid Lidman, de två övriga var okända av Gunnar Flink, som har lämnat namnuppgifterna.

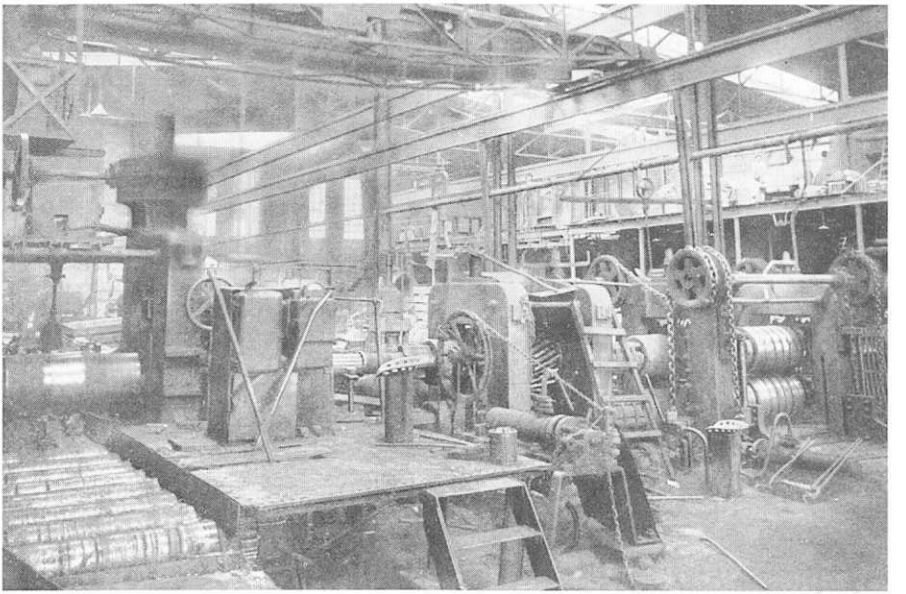
Orderkontoret. Fr. vänster: Bruksbokhållare J. A. Nyblom, Stenograf Ingeborg Eriksson sedermera gift med Erik Adamson ("Karl på Spångata"), bruksbokhållare Albert Johansson, sedermera kontorschef på bruket, bruksbokshållare Dage Dahlström.

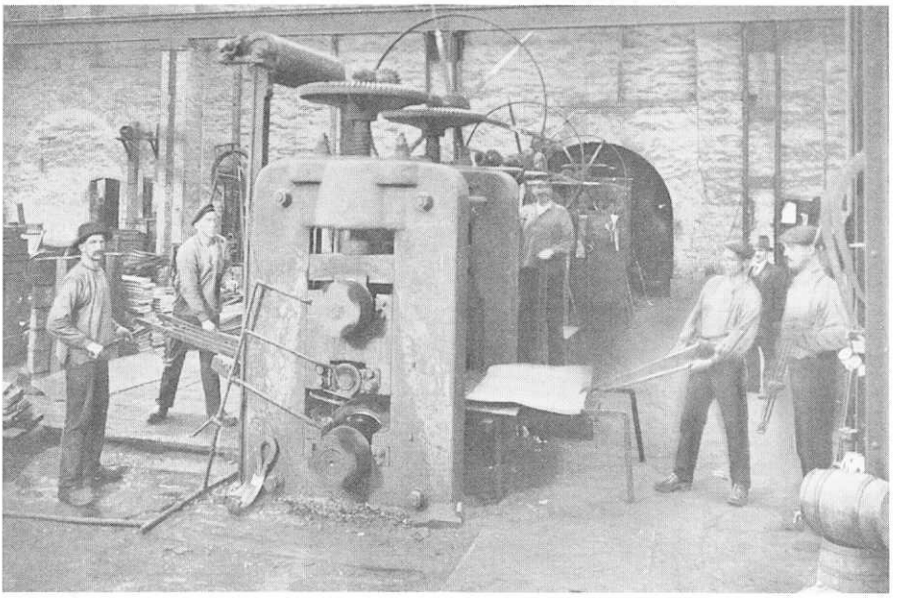
Transformatorstationens instrumenttavla.

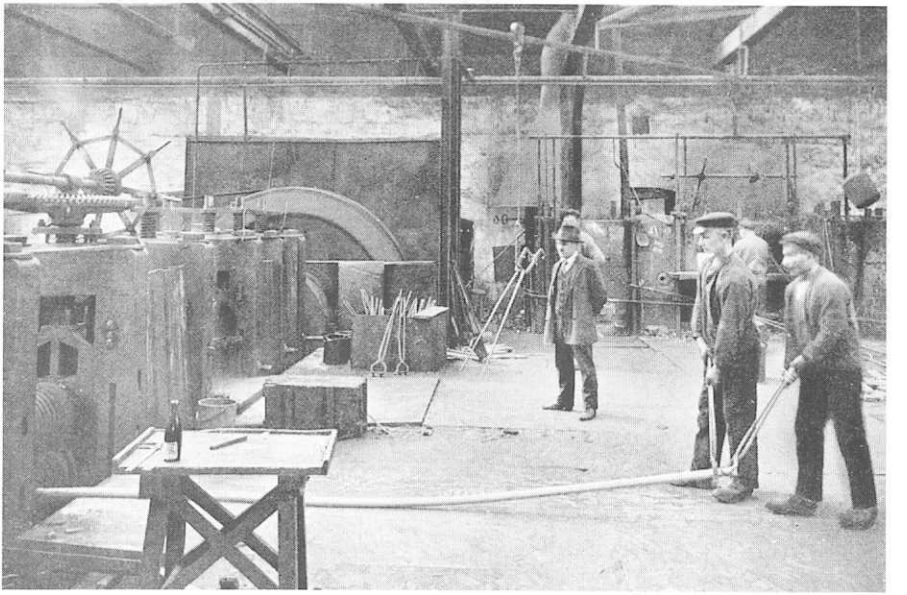
Elektrisk smältugn

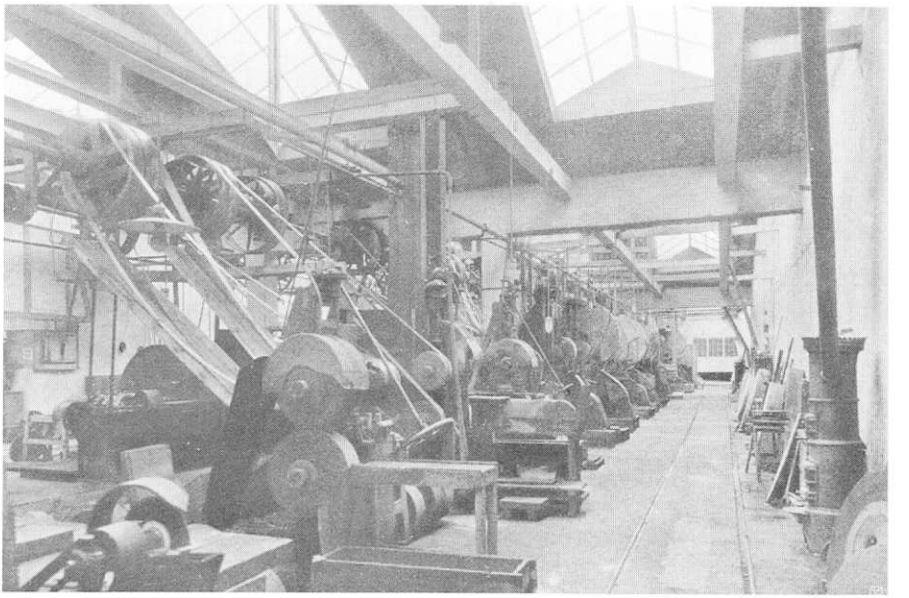
Götverket

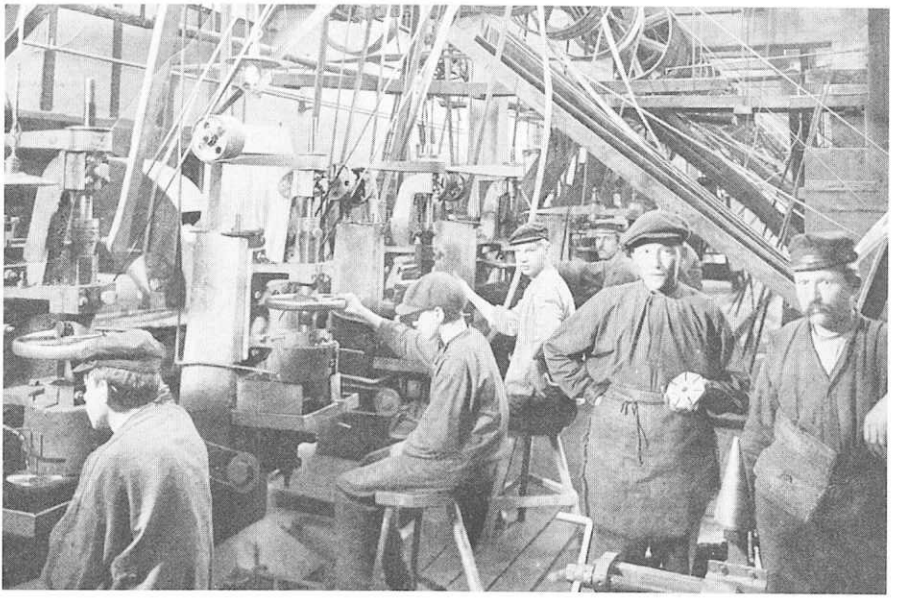
Plåtvalsverk

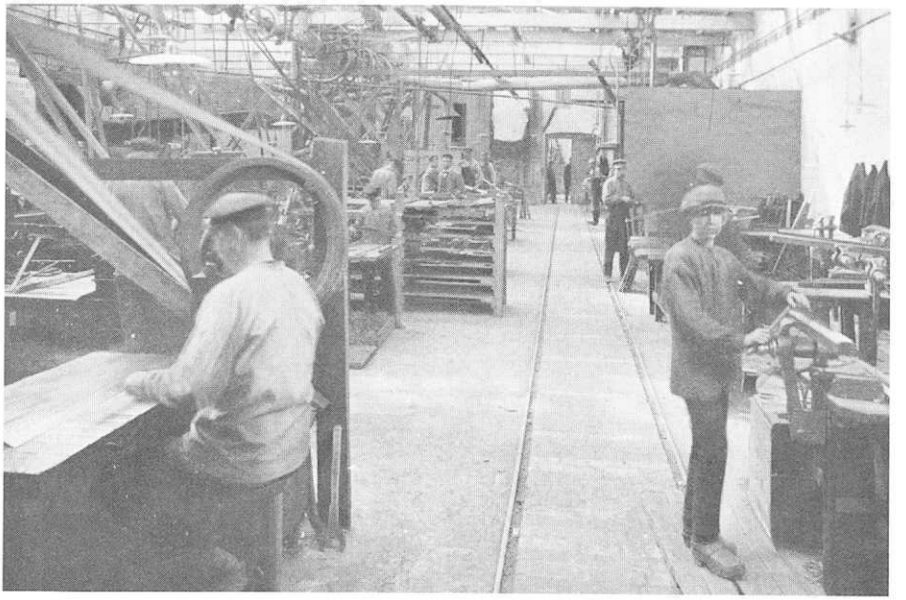
Stångjärnsvalsverk

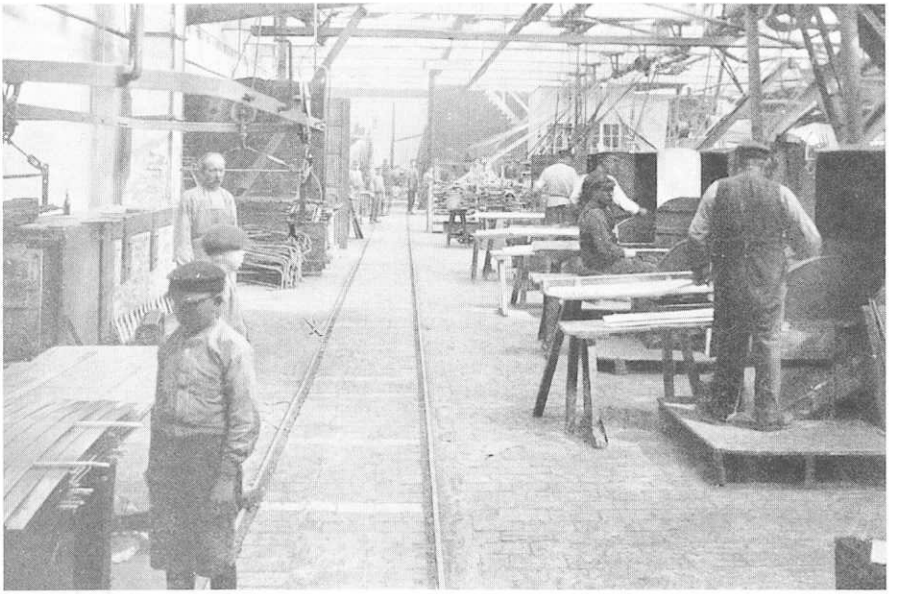
Interiör från Sågbladsfabriken.

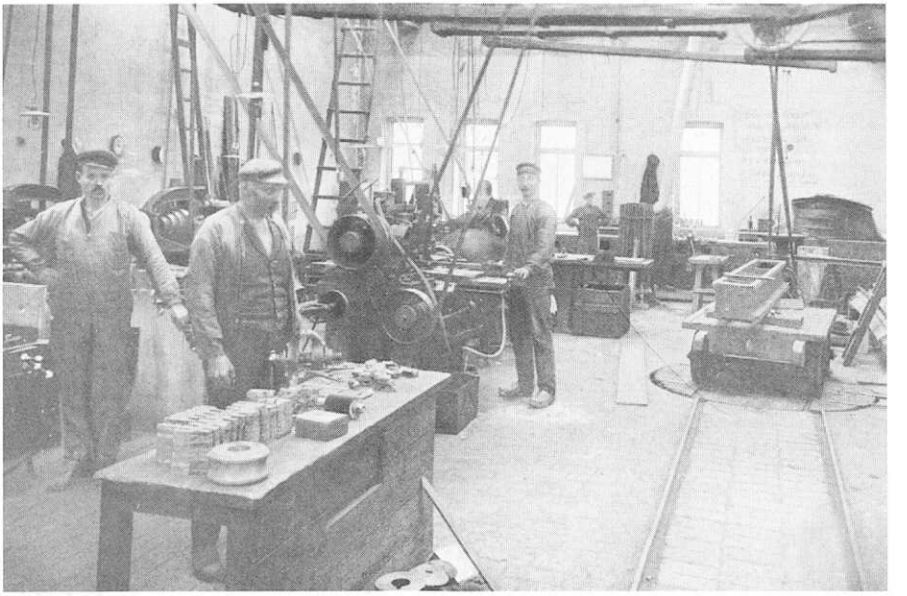
Interiör från Sågbladsfabriken.

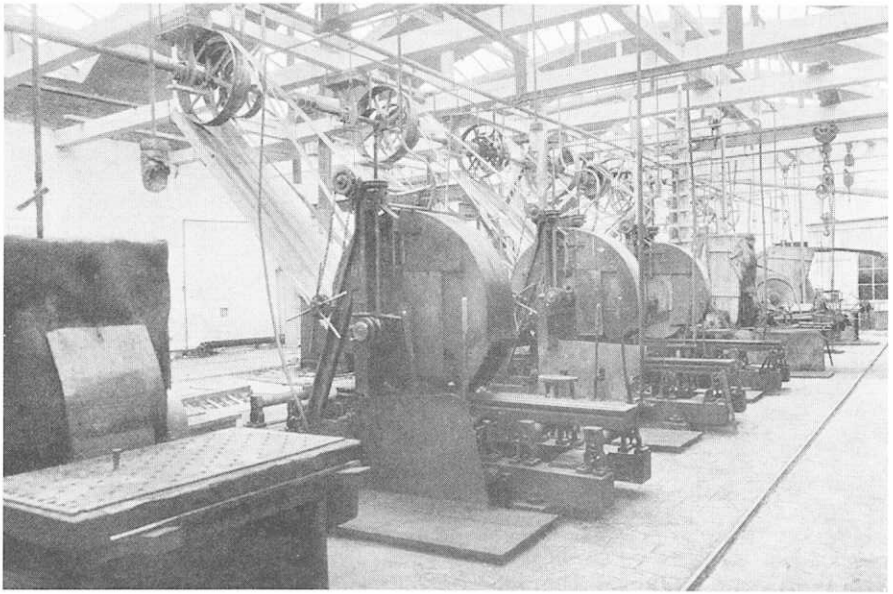
Interiör från Sågbladsfabriken.

Interiör från Sågbladsfabriken.

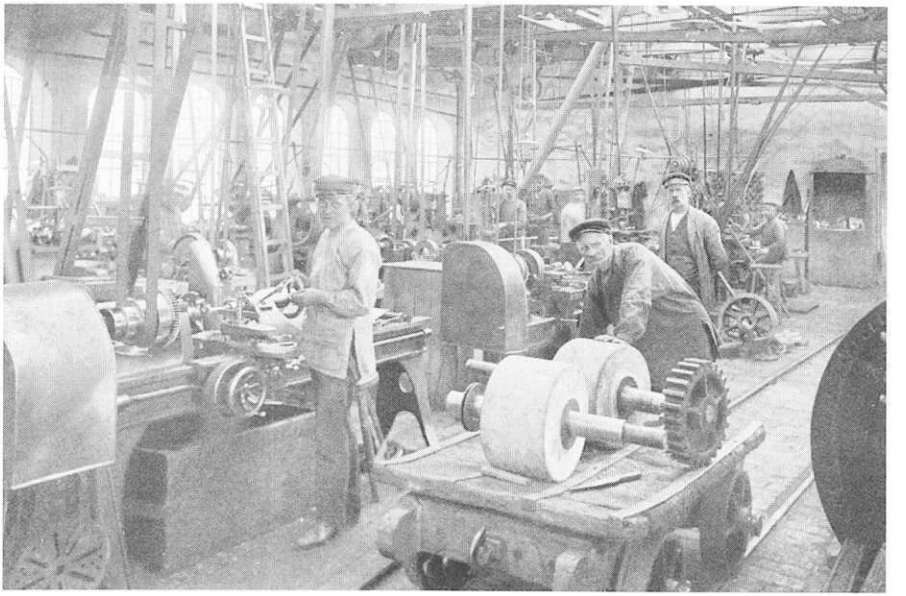
Interiör från Maskinhyveljärnsfabriken.

Interiör från Maskinhyveljärnfabriken.

Interiör från Filfabriken.

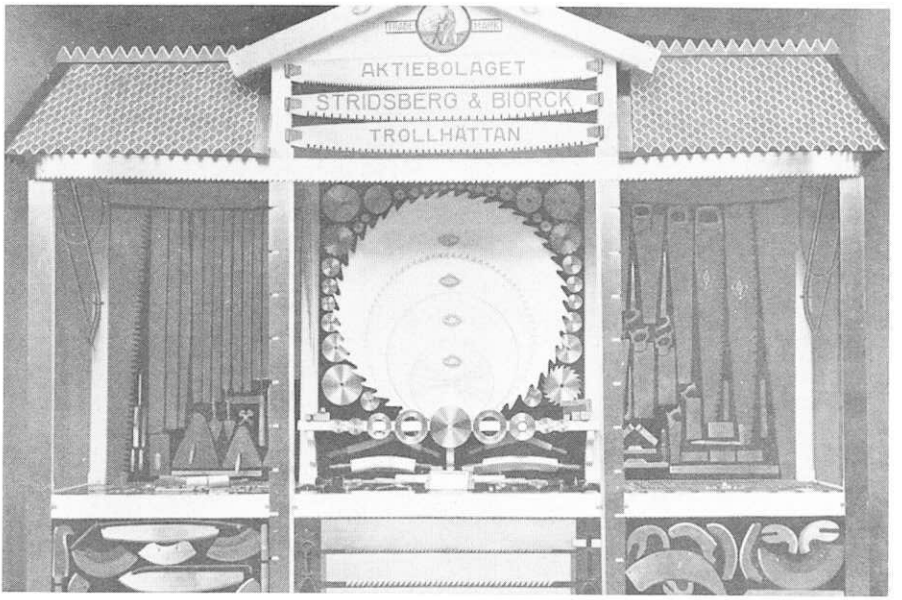
Interiör från Mek. verkstaden.

Utsikt från Sågbladsfabriken över Göta älv.

Direktörsbostaden

Utställningsmonter

Visan skrevs 1925 men tongångarna är samma även år 2000.

Den dåliga naviviteten

Detta sorgliga faktum har blivit föremål för följande text, som kan sjungas på den gamla revymelodin: Landegren.

av Erik Adamson

Det är dåligt, som ni vet
nu med vår nativitet.
Hoppla, hoppla, trallala.
Pressen har oss varskott ju,
att vi blivit jumbo nu.
Hoppla, hoppla, trallala.
Frankrike har varit sämst,
trallalallala
men lär snart nu bliva främst
trallalallala.
Om fransosen blir förnämst
vi få skämmas grundligt här,
vad bör göras vid sånt där?
Hoppla, hoppla, trallala!

Förr fanns här nativitet
förr av ungar myllra det.
Hoppla, hoppla, trallala.
Tidigt gjorde man sin start,
ökningen den gick med fart
Hoppla, hoppla, trallala!
Stugan var av ungar full
trallalallala.
Var familj en präktig kull
trallalallala.
fast det var så ont om gull
vaggan gick från morrn till kväll
hoppla, hoppla, trallala!

Vart ska det nu barka sta'
om man inga barn vill ha,
hoppla, hoppla, trallala.
Negrerna i Afrika
öka sig varenda da'
hoppla, hoppla, trallala.
Uti Kina var sekund.
trallalallala,
föds en unge, stor och rund
trallallala.
Men i äkta svenskt förbund
får man en, kanhända två
och då är det stort ändå,
hoppla, hoppla, trallala!

Förr fanns ingen radio
kan det därpå väl bero,
hoppla, hoppla, trallala.
inga nöjen någonstans
hoppla, hoppla, trallala.
Kamrat Hinke fanns ej då,
trallalallala,
som man kunde höra på
trallalalla.
Och familjen växte så
En för varje år man fick,
men i alla fall det gick.
hoppla, hoppla, trallala!

25.4.1925
Kps

Anm. Henrik ("Hinke") Bergegren, 1861-1936, publicist, redaktör och vänsteragitator var en av de första i Sverige, som propagerade för sexuell upplysning genom föreläsningar som "Kärlek utan barn" med separata föredrag för kvinnor och män.

Bland över 25.000 kända svenska skillingtryck finns även några med motiv från Trollhättan. Här är ett av sign. A L-.m.

En glad visa om nya staden **Trollhättan** samt om den underjordiske gubben uti Lilla Edet, vilken lär vara orsaken till alla de jordras och olyckor, som där flera gånger inträffat.

År 1916 på själva nyårsda'n
Den dagen var det livat och festligt här i sta'n
Ty på nyårsafton var vi ju lantbor lite var.
Men på Nyårsdan, på kvällen, fanns ej en lantbo kvar.

Och därför ska vi sjunga en visa, som är glad
För Trollhättan nu blivit en stor och mäktig stad,
Ty i bland länets städer, är den redan nummer två,
Det var den när den föddes, och det är vackert så.

Och stadens störste herrar har i vårt "AFTONBLAD"
Spått Trollhättan skall bliva snart Sveriges tredje stad,
Och detta blir den säkert, till Malmö-iters sorg,
Kanhända att den rider snart kapp med Göteborg.

Ty ljus kan den sprida över hela Sveriges land,
Och det med sådan styrka, som om det stod i brand.
Och kraft det kan bringa för all slags industri,
Så det är helst naturligt, att stor den måste bli.

Mekanisk verkstad ha vi, den största i sitt slag,
Där lok och ångmaskiner tillverkas varje dag,
Och att loken äro stora, det kan Ni lita på.
Ty sjuttio vagnar dra'de, och ge sig ej ändå.

Och järnvägståg det går här, snart sagt för varje kvart,
Och allesammans gå de, med en sju-djäkla fart,
Ty om man spisar kvällsmat, när man far härifrå'
Så kan man gott sig klara upptill Skellefteå.

En liten kry "ban-unge" vi nyss fått i vår stad,
Ty samma dag den föddes, den kila ganska bra.
men den så kan man fara, var dag om man så vill,
Till Nossebro och vara se'n hem igen på kväll.

Ett nytt hotell ha vi, stort som ett kungligt slott,
Och har man mycke pengar, så kan man där må gott,
Men våra nykterister, de hava ställt det så,
Att utan mat så kan man ej en enda nubbe få.

En sak, som än här fattas, som plär finnas i var stad,
Det är magistraten, och däröver är man glad,
Ty om vi leva lagligt på alla sätt och vis,
Behöves inga lagmän, ej heller nån polis.

Att kanalen blivit färdig i vår, var allas hopp,
Men rasen uti Edet, de satte härför stopp,
Nu dröjer det kanhända ännu i åratal,
"Och börja på ny kula", sa tjuven, när han stal.

Det säges, att i Edet lär bo en gammal man
I själva underjorden, som gett sig själva f-n,
Att allt vad där uppgräves av både grus och ler,
Skall han på få minuter i kanalen vräka ner.

Det låter nästan troligt, som sägnen vore sann,
Ty en vålnad lär ha visats i skepnad av en man,
Som uppträtt mitt i natten ur jordens mörka grus,
Och ögonen ha blixtrat liksom elektriskt ljus.

Men kanske gubben bott där i flera hundra år,
Då bör man inte undra på om han nu ilsken går,
Att ej få bo orubbad uti sitt eget hus,
som ej består av annat än endast ler och grus.

Ja, han må gärna vräka ner både ler och sten,
Men om ja träffar gubben, så skall jag ändå be'n,
Att han förskonar folket, som med arbete dra's,
Att inte några flera får komma i hans ras.

Nu får jag sluta visan totalt för denna gång,
för Edet och Trollhättan jag diktat denna sång,
Om Ni den alla köpa, så blir författaren glad,
Till minne av den dagen, då Trollhättan blev stad.

Författad av A. L-m. Tryckt 1916. Göteborg. Joh. Olssons Eftr. Boktr. OBS! Denna visa bör förvaras till eftervärlden, såsom minne av den 1 januari 1916, då Trollhättan blev stad. Pris: 15 öre.

Faksimiltryck av "Historik och Beskrivning av Maria Alberts Stiftelses Sjukhus i Trollhättan". Artikeln är skriven 1933 av doktor Fredrik Sjöblom, som var chef för sjukhuset.

MARIA ALBERTS STIFTELSES SJUKHUS

Historik över dess tillkomst

Då Trollhättan nu erhållit ett, om också litet så dock fullt modernt, sjukhus kan det vara av intresse att låta tankarna gå tillbaka till tider, som farit, till sjukhusets tillblivelse och senare utveckling. Ämnet är rikt och omfattande, men jag skall försöka att här i korthet meddela något härom.

De första sjukhus man hör talas om i Trollhättans historia voro de s. k. kolerabarackerna. Den första koleraepidemien i Trollhättan gick år 1834. I samband med byggandet av Trollhätte kanal åren 1838—1844 iordningställdes dessa kolerabaracker, avsedda för de vid detta arbete sysselsatta arbetarna. Någon koleraepidemi uppträdde dock icke under denna tid (utan först senare, åren 1856 och 1865). Barackerna funnos emellertid kvar under lång tid framåt, så att man ännu de sista åren kunnat träffa personer, som mindes dessa och kunde berätta om dem. Dessa baracker voro ju emellertid endast för provisoriskt bruk för den speciella sjukdomen.

Tanken att få till stånd ett verkligt sjukhus i Trollhättan är gammal. Hur gammal, har jag ej lyckats få reda på. Det fanns ett sällskap "N. N.", som redan tidigt anslog medel härtill. Och i början av 1880-talet kan man i kommunalstämmoprotokollen finna, att frågan blivit livligt debatterad. Striden stod egentligen om vilket slags sjukhus för samhället vore mest av behovet påkallat, ett vanligt lasarett för icke smittosamma sjukdomar eller ett epidemisjukhus. Vid en kommunalstämma den 21 oktober 1884 förelåg i enlighet med tidigare fattat beslut ritningar och detaljerat kostnadsförslag till ett epidemisjukhus. Vid behandling av detta ärende uppträdde Trollhätte Kanalbolags dåvarande verkställande direktör kapten K. A. Schwan med ett uttalande å direktionens vägnar, att ett epidemisjukhus här vore obehövligt, då däremot ett vanligt sjukhus vore mera påkallat, varjämte han å direktionens vägnar utlovade, att "om ett tidsenligt och med goda inrättningar försett sjukhus inom kommunen komme till stånd, 10,000 kronors bidrag och tomt av Kanalbolaget torde kunna bliva att påräkna härtill". Epidemisjukhusfrågan föll med anledning härav för den gången. Men då kommunen icke då kunde besluta sig för det dryga anslag, som utöver det gjorda erbjudandet erfordrades för sjukhusbyggnadsfrågans realiserande, kom densamma att tills vidare vila. Värsta motståndet mot sjukhusfrågan kom den tiden från läkarehåll, varifrån i stället epidemisjukhus rekommenderades.

Först år 1892 kunde sjukhusfrågan på allvar ånyo upptagas. Ingeniör E. L. Albert överlämnade vid sin makas död (d. 21/2 1892) för

hugfästande av hennes minne och till förverkligande av hennes älsklingsidé till Trollhättans kommun en donation i och för uppförande av ett sjukhus. Gåvobrevet finnes intaget i kommunalnämndens protokoll § 12 från sammanträdet den 7 mars 1892 och var av följande lydelse: "För att hugfästa minnet af min kära maka och mina barns moder Maria Petrowna, född von Wischinsky, donerar jag härmed på denna högtidliga dag, då vårt nya hemlands jord öppnar sig för att omsluta den förgängliga delen af den aflidna, till Trollhätte Kommun genom dess Kommunalnämnd Tjugotusen (20,000) Kronor för att användas till lindring af lidande medmänniskors sjukdom och betryck, genom anordnandet af ett sjukhus, afsett äfven att inrymma några sängar för barnsbörd, der de kunna vårdas och plägas; förbehållande mig rätt dels att sjuka personer, boende på mina egor 1/6 mtl. Strömsberg och 1/8 mtl. Kjerten få på lika sätt, som Trollhätte Kommuns innevånare begagna sjukhuset, dels att plats för sköterska och läkarnes mottagningar beredes och dels att i samråd med Kommunalnämnden och Trollhätte Kommuns läkare uppgöra förslag till sjukhusets organisation samt i den af Kommunalnämnden och mig för densammas förvaltning tillsatta Styrelsen, bestående av fem personer, jag sjelf jämte tvenne Kommunens läkare må vara självskrifna ledamöter samt de öfriga väljas af Kommunalnämndens ordinarie ledamöter.

Får Trollhättan framdeles stadsprivilegier övergår Kommunalnämndens nuvarande rättigheter till i så fall motsvarande stadsinstitution.

Donationsmedlen, varå inteckningsbevis i mitt hemman 1/6 mtl. Torsered lämnas, betalas, då arbetet med sjukhuset påbörjas och senast inom fem år från denna dag.

Denna donation önskar jag måtte till minne af min kära maka få bära namnet 'Maria Alberts Stiftelse år 1892'.

Strömsberg den 28 februari 1892.

E. L. Albert.

Bevittnas:

G. A. Wijkmark. Herman Nydqvist."

Donationen mottogs "med varmaste och uppriktigaste" tacksamhet av kommunalnämnd och -stämma.

I enlighet med ett gåvobrev av den 20 maj 1893 utökade ingeniör Albert donationen med ytterligare 2,000 kronor. — I de vid donationen 1892 fästade villkoren företogos sedermera ett par ändringar, dels den 5 april 1893 ett förtydligande angående val av sjukhusets styrelseledamöter, nämligen att desamma, förutom de självskrivna, skulle väljas av och icke uteslutande bland kommunalnämndens ordinarie ledamöter, dels den 14 januari 1900 följande tillägg och ändring: "I det sjukhus, som med användandet av de donerade medlen kommer att uppföras, skall beredas plats för den eller de läkares mottagningar, vilka äro vid sjukhuset anställda, men icke för andra läkares mottagningar. Styrelsen för ifrågavarande stiftelse skall bestå av fem ordinarie ledamöter med två supleanter. Så länge jag lefver, är jag sjelf-

skriven ordinarie ledamot i styrelsen. Övriga ordinarie ledamöter och suppleanter väljas för en tid af fyra år af Trollhättans Kommunalnämnd eller, därest Trollhättan framdeles erhåller stadsprivilegier, af motsvarande stadsinstitution. Af de ordinarie ledamöterna bör minst en vara praktiserande läkare inom Trollhättans kommun. Förslag till det blivande sjukhusets organisation uppgöres endast af stiftelsens styrelse och Kommunalnämnden i förening. I allt övrigt skola bestämmelserna i gåvobrevet af den 28 februari 1892 lända till efterrättelse." Dessa ändringar blevo godkända av kommunalnämnden och -stämman.

Stiftelsens styrelse sammanträdde första gången den 16 augusti 1892. Den utgjordes av doktor G. A. Wijkmark, doktor C. Alfr. Andersson, ingeniör J. Pihl, disponent Leopold Landberg och ingeniör E. L. Albert, vilken även utsågs till ordförande. Redan vid detta första sammanträde framlades ett utkast till plan för sjukhuset och uppdrogs åt ordföranden att närmare utforma detsamma för bestämmande av tomtens storlek.

Albert gjorde hos Nya Trollhätte Kanalbolag hemställan om upplåtelse av kostnadsfri tomt för det tilltänkta sjukhuset. Och vid bolagsstämma den 17 september 1892 uppdrog nämnda bolag åt sin direktion att åt kommunen upplåta det för sjukhuset erforderliga jordområdet, under villkor att sjukhuset skulle vara uppfört under utgången av år 1893. Jordområdet omfattade en tomt "strax öster om kolerabaracken" (enligt uppgift i närheten av det nuvarande godtemplarhuset). Platsen, som enligt beskrivning utgjordes av dels en bergknalle, dels en mosse ansågs emellertid av sjukhusstyrelsen olämplig på grund av sin beskaffenhet, svårigheten att effektivt dränera den och att få fram vatten och avlopp samt på grund av befarade sanitära olägenheter genom att största delen av terrängen var vattendränkt. Styrelsen hänsköt därför tomtfrågan till kommunalnämnden och denna (den 21 maj 93) i sin ordning till kommunalstämman. Stämman föreslog (30 december 93) styrelsen att hänvända sig till exekutorerna för den så kallade Holmska donationen för erhållande av bidrag till inköpande av lämplig tomt, vilken hänvändelse också gjordes. Och erhöll styrelsen också bidrag därifrån vid upprepande tillfällen. Långa underhandlingar fördes sedermera med Nya Trollhätte Kanalbolag angående tomt, men utan resultat, varför underhandlingarna så småningom avstannade. — Vid kommunalstämma den 24 september 1898 uppdrogs åt sjukhusstyrelsen att inkomma med fullständig utredning angående det belopp, vartill byggandet av ett sjukhus skulle uppgå ävensom å de årligen beräknade kostnaderna för detsammas förvaltning och underhåll. Sjukhusstyrelsen beslöt därför den 14 januari 1900 dels att hos styrelsen för "Sällskapet N. N." göra en förfrågan, huruvida de för en sjukstuga i Trollhättan av Sällskapet anslagna medlen möjligen kunde påräknas för Maria Alberts Stiftelses sjukhus, dels ånyo upptaga förhandlingar angående tomt med Nya Trollhätte Kanalbolag. Från "Sällskapet N. N." överlämnades, efter kommunalstämmans tillstyrkande, de av dem begärda medlen, vilka — liksom ävenledes de från Holmska donationen erhållna medlen — bokfördes särskilt var för sig. I enlighet med föregående beslut ingick styrelsen den 6 mars 1901 till Nya Trollhätte Kanalbolag med en redogörelse över sjukhusfrågans tidigare öden även-

som förfrågan huruvida något bidrag kunde erhållas. Kanalbolagets direktion beslöt den 10 juni att för sjukhusändamål upplåta ett mitt emot kvarteret Tor öster om Drottninggatan beläget område med en areal av 4808,5 kvm.: och den 3 april 1903 utfärdade direktionen för Nya Trollhätte Kanalbolag gåvobrev å tomten med full äganderätt dock under villkor att området skulle "användas för anläggande av sjukhus, däribland det vartill kommunen erhållit medel genom donationen 'Maria Alberts Stiftelse den 28 februari 1892" samt att sjukhusanläggningen skulle påbörjas inom 1908 års utgång.

Sedan styrelsens ordförande ingeniör E. L. Albert fått i uppdrag att uppgöra förslagsprojekt till ett sjukhus, satte han sig i förbindelse med Geheimer Regierungs- und Bau-rat Paul Böttger i Berlin, som i många år varit tyska regeringens tillsyningsman för norra Tysklands sjukhus. Denne utarbetade förslag till sjukhus avsett för sammanlagt 29 patienter i två våningar jämte operationssal, mottagningslokal för läkare och bostäder för sköterska och personal. Förslagsskisser voro inkomna till styrelsens sammanträde den 10 december 1902 och godkändes med en del mindre ändringar vid sammanträdet den 14 januari 1903, varvid även fasadritningar beställdes. Ritningarna i sin helhet fastställdes den 7 april 1904 och överlämnades för godkännande till dåvarande generaldirektören i Kungl. Medicinalstyrelsen O. Lindroth, som sedermera (enligt protokoll den 28 januari 1905) med uttalande av sin synnerliga tillfredsställelse med ritningarna föreslog några mindre ändringar och förbättringar att vidtaga vid uppgörandet av detaljritningarna.

Därpå tyckes arbetet med byggnadsplanen ha legat nere, ty i revisionsberättelsen över Trollhätte kommuns räkenskaper och förvaltning av år 1905 uttryckte revisorerna "den förhoppningen att byggandet av sjukstugan så snart som möjligt måtte påbörjas, enär man hade anledning befara att behovet av snabb sjukhusvård under den närmaste tiden på grund av de planerade stora arbetena inom samhället blir i ännu högre grad kännbart än hittills". Och häri instämde kommunalstämman den 19 april 1906. Med de stora arbetena avsågs byggandet av kraftstationen, som påbörjades 1906; och senare tillkom även kanalbygget. — För tillgodoseende av de nödvändigaste behoven av sjukhusvård för statens arbetare uppfördes statens sjukstuga i närheten av vattentornet 1906—1907 i en våning om fyra rum, vardera för två patienter, samt dessutom ett rum och kök åt sköterska. — Ännu ett sjukhus hade tillkommit i staden, i det att Trollhättans Sjukhem (för lungtuberkulösa) uppfördes 1904.

Sedan Geheimrådet Böttger avböjt erbjudandet att utföra detaljritningar under anförande att detta borde göras av en svensk sakkunnig, hade sådana utförts av arkitekt O. Andersson i Hälsingborg och vid sammanträde den 25 september 1907 antagits, varvid även beslut fattades om annonsering med infordran av anbud å uppförande av sjukhuset.

På hösten 1908 påbörjades planeringen av sjukhustomten. Vid sammanträde den 10 februari 1909 beslöts att för uppförande av själva sjukhusbyggnaden jämte uthus i enlighet med de fastställda ritningarna antaga ett anbud av byggmästare C. A. Hålberg och muraren C. A.

Olsson à kr. 62,600:—; och skulle enligt kontraktet byggnadsarbetet vara fullt färdigt till avsyning och godkännande den 1 december 1910. Hela sjukhuset fullt färdigt med värme och vatten, elektrisk installation, inventarier etc. skulle enligt de ingivna anbuden och i övrigt gjorda beräkningar draga en kostnad av 91,738:— kronor enligt följande specifikation:

Uppförande av byggnader, jämte uthus (byggmästare C. A. Hålberg, Grunnebo och murare C. A. Olsson, Trollhättan)	Kr.	62,600:—
Värme och vatten (G. Matthiesens maskinaffär, Göteborg)	„	12,350:—
Elektrisk installation (E. Samuelsson, Trollhättan)	„	1,068:—
Septic tank (G. Matthiesen)	„	1,055:—
Kostnader i övrigt:		
Inredning	„	1,000:—
Staket med portar	„	1,800:—
Tomtens planering	„	5,770:—
Inventarier (instrument m. m.)	„	5,095:—
Oförutsedda utgifter	„	1,000:—
Summa Kronor		91,738:—

Under årens lopp hade stiftelsen förutom de av Albert donerade medlen erhållit från Sällskapet N. N. 2,899:64 kronor och från Holmska donationen 24,000:— kronor, vilka medel med därå upplupna räntor vid tiden för entreprenadanbudens antagande uppgick till 74,933:— kronor. Dessutom hade styrelsen fått löfte på ytterligare 10,000:— kronor från Holmska donationen. Som sålunda 6,800:— kronor fattades i entreprenadsumman, ingick styrelsen till kommunalstämman med anhållan om fyllnadsanslag, varvid stämman den 6 april 1909 beslöt, att sjukstugans uppförande omedelbart skulle igångsättas i enlighet med styrelsens uppgjorda förslag samt att kommunen skulle tillskjuta de felande 6,800:— kronor ävensom ikläda sig utgifterna för sjukstugans framtida drift. Till byggnadskommitté utsågs av styrelsen ingeniörerna Albert och Pihl med disponent Landberg som suppleant.

Innan arbetet påbörjades, begärdes av byggnadsentreprenörerna, — vilket också bifölls av styrelsen — att C. A. Olsson skulle bliva skild från sina förpliktelser på grund av entreprenadkontraktet och att detta skulle överlåtas på C. A. Hålberg ensam, varjämte godkänd borgen för denne överlämnades. Hålberg, som sålunda blivit ensam om arbetet, började detsamma i juni månad 1909. Till följd av de allmänna arbetsinställelserna sommaren 1909 avstannade arbetet emellertid; och då det på grund härav visade sig omöjligt få arbetet färdigt till utsatt tid, den 1 december 1910, utsträcktes tiden till den 1 mars 1911. Trots denna förlängning av tiden för byggets fullgörande förmådde Hålberg icke göra arbetet färdigt till denna tid. Då Hålberg dessutom kom på obestånd avstannade byggnadsarbetet på våren 1911 helt och hållet. Styrelsen tillställde då i början av maj såväl Hålberg som hans borgesmän skriftlig anmaning att skyndsamt och inom maj månads utgång

ombesörja byggnadsarbetets fortsättande vid äventyr att Hålberg eljest komme att skiljas från arbetet och den återstående delen därav komme att på hans och borgesmännens kostnad och risk på annat lämpligt sätt utföras. Denna skrivelse gav anledning till en längre skriftväxling mellan styrelsen och borgesmännen, vilken resulterade i, att borgesmännen vägrade att taga befattning med byggnadsarbetet. Med anledning härav beslöt styrelsen att gå i författning om arbetets utförande genom annan person, varjämte en nämnd av ojäviga sakkunniga personer tillsattes för att verkställa besiktning och värdering av såväl det utförda arbetet som av det återstående. Av den gjorda värderingen framgick, att Hålberg, som utbekommit största delen av entreprenadsumman eller 61,929:— kronor, utfört ett arbete som kunde värderas till endast 39,900:— kronor, varjämte kostnaderna för arbetets fullbordan beräknades till 29,426:— kronor. Anbud infordrades på det resterande arbetet. Det lägsta med antaglig säkerhet förenade anbudet avgavs av byggmästare Johan Eriksson à kronor 25,000:—. Denna summa jämte ytterligare behövliga 4,000:— kronor beviljades av kommunalstämman i mitten av april 1912, varefter arbetet ånyo kunde omedelbart upptagas. Den 18 november kunde slutbesiktning göras och byggnaden godkändes.

Styrelsen hade i oktober 1911 begärt fullmakt av kommunalstämman för att upptaga rättegång mot borgesmännen — Hålberg hade nämligen gjort konkurs — för att utkräva ersättning för den gjorda förlusten. Då denna fråga ej omedelbart avgjordes, begärde styrelsen sitt entledigande. Fullmakt att sköta processen erhölls sedermera. Men styrelsen vidhöll sin avsägelse. Denna beviljades och i december 1911 utsågs — förutom Albert — ny styrelse, som på nyssnämnt sätt fick fullborda sjukhusbygget.

Av Älvsborgs läns landsting begärdes och erhölls bidrag till driften för år 1913. — Till sjukhusets läkare antogs doktor C. Alfr. Andersson. — Den 4 december 1912 togs sjukhuset i bruk och den 11 december förrättades invigning och överlämnades det till Trollhättans kommun.

Så stod nu sjukhuset efter många om och men äntligen färdigt. Sjukhuset kunde sålunda år 1932 fira både fyrtio-års jubileum — sedan första donationens tillkomst — och tjugo-års jubileum — sedan det först blev färdigt —.

Sjukhusets senare öden hava varit mera lugna, om det också sedermera funnits besvärligheter som fördröjt dess utveckling. Då landstinget sedan 1913 bekostat driften, under det att kommunen, sedan staden, ägde själva fastigheten, fick sjukhuset två styrelser, en fastighetsstyrelse, utsedd av kommunen, och en driftsstyrelse, utsedd av landstinget. I denna första driftsstyrelse bestående av herrar Albert, Adolf Svensson, Emil Rhodin och Anders Kjälldahl med herrar Arthur Nyström och C. Wassberg som suppleanter, utsågs Albert till ordförande.

Då sjukhuset öppnades 1912 började det med endast tio sjuksängar. Det var endast den nedre våningen, som var färdig. Redan tidigt visade sig detta sängantal otillräckligt, varför styrelsen ingick till 1914-års landsting med en begäran om 7,000 kronor för inredning av övre våningen i sjukhuset. Landstinget beslöt också med godkännande av

styrelsens förslag till utvidgning, vari även ingick anordnande och inredning av ett enskilt och ett halvenskilt rum, att bevilja denna summa. Trots det i donationsbrevet gjorda villkoret, att förlossningsfall skulle mottagas i sjukhuset, hade det ännu icke varit i stånd att uppfylla detta villkor. På sommaren 1914 iordningsställdes dock de härför avsedda rummen, så att styrelsen kunde annonsera, att sådana fall mottogs från och med den 15 oktober. — På våren 1915 var sjukhuset fullständigt inrett i överensstämmelse med den ursprungliga planen med 24 sängar. Sjukhuset hade då dragit en kostnad av 151,420: 81 kronor, vartill medel erhållits på följande sätt:

E. A. Alberts donationsfond	Kr.	46,899: —
C. O. Holms „	„	42,607: 33
Sällskapet N. N.	„	4,242: 35
Nya Trollhätte Kanalbolags donationsfond..	„	12,021: 25
Diverse smådonationer	„	1,874: 50
Kommunens bidrag	„	43,776: 38
	Kr.	151,420: 81

I slutet av december 1914 avled doktor Andersson, som varit med från början i stiftelsens styrelse under hela planerandet av sjukhuset och sedan varit sjukhusets förste läkare. Han hade med osvikligt intresse arbetat på sjukhusets inredning och med outtröttlig energi skött sitt kall, varför hans bortgång lämnade ett stort tomrum efter sig. — När sedermera läkaretjänsten skulle tillsättas beslöt styrelsen att såsom fordran för tillsättande av platsen uppställa kirurgisk utbildning. Till läkare utsågs den 15 juli 1915 doktor Fredrik Sjöblom.

I augusti 1915 träffades överenskommelse med Kungl. Vattenfallsstyrelsen angående intagande av statens patienter på sjukhuset, i samband varmed verksamheten vid statens egen sjukstuga nedlades. — Under åren 1916 och 1917 genomgick sjukhuset en grundlig reparation.

Med 1918 års slut avgick ur styrelsen ingeniör Albert, som varit initiativtagaren till sjukhuset, under hela tiden varit ordförande i stiftelsen och varit den egentlige ledaren av det hela. Med största nit och intresse hade han städse verkat för sjukhuset och dess fortsatta utveckling samt på allt sätt sökt främja dess intressen och dess bästa. Och även efter sin avgång ur direktionen och intill sin död behöll han detta varma intresse och följde livligt sjukhusets vidare öden. Han avled den 27 januari 1924, 77 år gammal, högt uppskattad och vördad av alla som lärt känna den noble, varme människovännen. — Ordförande i direktionen har sedan år 1919 varit stadskamrer E. Rhodin.

År 1917 påbörjades underhandlingar mellan landstinget och staden angående landstingets övertagande även av sjukhusfastigheten. Landstinget beslöt även samma år att, under förutsättning att en tillfredsställande uppgörelse erhölls med Trollhättans stad angående äganderätten till sjukhuset med inventarier, bevilja ett anslag av 7,800: — kronor till uppförande av operationssal genom tillbyggnad av sjukhuset samt till inventarieuppsättning 1,400: — kronor, sammanlagt 9,200: — kronor. Underhandlingarna drogo emellertid ut på tiden. Vid landstingets sammanträde 1920 förelåg ett förslag till överenskommelse; och skulle en-

ligt detta Trollhättans stad inköpa ytterligare ett tomtområde beläget intill det, varå sjukhuset var uppfört, för att möjliggöra sjukhusets framtida utvidgning. Trollhättans stad inköpte också den av landstinget önskade tomten för 10,000: — kronor, ett område om 13,599 kvm., vilken tomt i handlingarna kallas "Maria Alberts Stiftelse nr 2". Landstinget godkände dock icke uppgörelsen utan remitterade ärendet till förvaltningsutskottet för nya underhandlingar med staden. Först i augusti 1922 kunde de delegerade för Trollhättans stad överenskomma med landstingets förvaltningsutskott om ett nytt förslag till överenskommelse, enligt vilket landstinget för 45,000: — kronor inköpte sjukhuset med tillhörande byggnader och tomt samt förband sig att på sjukhuset mottaga förlossningspatienter i enlighet med donationsföreskrifterna, dock under högst 1,500 vårddagar pr år. Köpehandling härå undertecknades den 16 december 1922 (ingeniör Albert hade den 13 juni 1916 medgivit att på landstinget överläts de rättigheter, som kommunen och staden Trollhättan tidigare ägt i fråga om "Maria Alberts Stiftelse 1892"). Vid samma landsting 1922 beslöts även att anslå 120,000: — kronor för tillbyggnad av sjukhuset jämte portvaktstuga. Tillbyggnaden avsåg utvidgning till 40 sängplatser i enlighet med av arkitekt J. Jarlén, i Göteborg uppgjorda preliminära ritningar. Något bygge kom dock icke till stånd i avvaktan på Kungl. Maj:ts godkännande av köpeavtalet. Mot detta gjorde emellertid J. K. den 16 april 1924 åtskilliga erinringar och avstyrkte godkännande av detsamma. Härav föranleddes vidare förhandlingar, som slutligen föranledde till den mellan staden, landstinget och stiftelsens styrelse år 1927 träffade överenskommelsen.

Enligt denna överenskommelse — under förutsättning av Kungl. Maj:ts bifall — skulle stiftelsens styrelse bestå av fem ledamöter och tre suppleanter, vilka alla väljas för en tid av fyra år, tre av ledamöterna och två suppleanter av landstingets förvaltningsutskott samt två av ledamöterna och en suppleant av drätselkammaren i Trollhättan; därjämte förband sig landstinget dels att den i köpeavtalet den 16 december 1922 angivna köpeskillingen 45,000: — kronor finge av stiftelsen utan ersättning användas såsom köpeskilling för förvärvande från staden av fastigheterna Maria Alberts stiftelse n:r 1 (år 1892) och n:r 2. dels ock att, oaktat äganderätten till sjukhusanläggningen ej direkt förvärvades av landstinget, stå fast vid sitt tidigare fattade beslut 1922 om mottagande av förlossningspatienter och sjukstugans utvidgande samt det i nämnda köpeavtal intagna åtagandet att för framtiden vidmakthålla sjukhuset och ombesörja dess drift i överensstämmelse med de grunder, som tillämpas beträffande landstingets övriga motsvarande sjukhusinrättningar. Med denna överenskommelse avsågs att vinnas, att stiftelsen blev ensam ägare av hela sjukhusinrättningen och den oformligheten, att sjukhusbyggnaderna och grunden, varå de uppförts, tillhörde olika ägare, undanröjdes; att stiftelsen bleve i stånd att fortfarande bestå och fylla sin uppgift och att landstinget i gengäld för sina ekonomiska uppoffringar för sjukhuset blev bestämmande i fråga om dess angelägenheter.

Genom dessa långa underhandlingar blev tyvärr sjukhusbygget, som så väl behövdes, högst betydligt fördröjt. Och några större re-

parationer vidtogos ej heller, endast smärre, allt i avvaktan på Kungl. Maj:ts godkännande. Detta kom äntligen 1929. Nu återupptogs förslaget till om- och tillbyggnad. De tidigare av arkitekt Jarlén uppgjorda förslagen visade sig mindre lämpliga att fullfölja, varför uppdrogs åt arkitekt A. E. Kumlien att utarbeta nya ritningar. Av denne uppgjordes flera olika förslag till om- och tillbyggnad, av vilka slutligen direktionen våren 1930 preliminärt antog ett, gående ut på, förutom vaktmästarebostad, en huvudsaklig tillbyggnad i vinkel mot nuvarande sjukhuset ävensom en mindre utbyggnad i sjukhusets förlängning åt söder; sängantalet skulle bliva 30. Entreprenadanbud infordrades och det lägsta anbudet för byggandet inkom från byggmästaren C. A. Olsson, Trollhättan, à kronor 203,000: —. Med de beräknade kostnaderna för nedsprängning av vatten- och avloppsledningar till tomtgränsen kronor 10,000: —, elektriska ledningar m. m. kronor 20,000: — och för sanitetsanläggningar kronor 90,000: —, skulle således hela om- och tillbyggnaden gå till 323,000: — kronor, vilken summa av direktionen begärdes hos landstinget för nämnda ändamål. Från detta belopp skulle dock avräknas av landstinget tidigare beviljat anslag för ombyggnad av sjukstugan, varför i nytt anslag erfordrades kronor 209,500: —. Under pågående landsting besöktes sjukhuset av medlemmarna av sjukvårdsutskottet samt av ett flertal av de övriga landstingsmännen. Landstinget beslöt "bevilja ett anslag av 209,500: — kronor att utgå med 1/5 eller 41,900: — kronor pr år att jämte för närvarande å tidigare anslag för samma ändamål återstående belopp 113,500: — kronor, ställas till förvaltningsutskottets förfogande att användas till om- och tillbyggnad av sjukstugan i Trollhättan. Därjämte uppdrogs åt förvaltningsutskottet att verkställa prövning angående möjligheten att genom förändrat och förenklat byggnadssätt, eventuellt genom påbyggnad av en våning i stället för tillbyggnad, söka nedbringa byggnadskostnaderna samt att omhänderhava bestyret med förverkligandet av landstingets beslut. Förvaltningsutskottet tillsatte en beredning för ärendets skyndsamma behandling och utsåg till ledamöter i denna sysslomän A. L. Johansson, godsägare Johannes Johansson, Karlshed, byråföreståndaren K. J. Wilén, landstingsdirektör Eskil Eriksson och sjukstugans läkare doktor Fredrik Sjöblom; ordförande i beredningen blev sysslomän Johansson och sekreterare landstingsdirektör Eriksson.

Av kommitterades utredning framgick, att genom en påbyggnad skulle kunna vinnas en besparing på cirka 10—12,000 kronor, men att en sådan påbyggnad skulle medföra avsevärda försämringar gent emot en tillbyggnad. Kommitterade hemställde därför hos förvaltningsutskottet, att sjukstugan måtte utbyggas i enlighet med det av direktionen tidigare förordade förslaget, varvid dock för kostnadernas nedbringande vissa av arkitekten föreslagna ändringar skulle företagas. Förvaltningsutskottet biträdde kommitterades förslag samt utsåg utredningskommittén till byggnadskommitté.

En vecka innan ärendet skulle av förvaltningsutskottet avgöras hade emellertid byggmästare Olsson på grund av mellankommande hinder återtagit sitt anbud. Som sålunda ärendet kom i annat läge — och närmaste anbud var avsevärt högre — infordrades nya entreprenadanbud, sedan arkitekt Kumlien omarbetat de förutvarande ritnin-

garna och förenklat dessa, särskilt genom borttagande av utbyggnaden åt söder, varigenom lokalerna erhållit en ännu mera praktisk anordning än förut. Såsom konstruktör för värme-, vatten- och sanitära anläggningar har anlitats ingeniör B. Bresky, Göteborg och för de elektriska installationerna samt hissen, ingeniör Per Johansson, Stockholm. Den 20/3 1931 antogs till entreprenör för byggnadsarbetena firman A. Askengren & C:o, vilkens slutliga anbud, efter vissa ändringar i det uppgjorda arbetsprogrammet, utgjorde kronor 205,730: —. Till entreprenör för de elektriska anläggningarna antogs firman Johansson & Hagström, för värme-, vatten- och sanitära anläggningar, Trollhättans Rörläggningsaffär, N. Åstedt, för hissen A. S. E. A., Västerås; sedermera antogs till entreprenör för fasta träinredningen snickerifirman Karl Andersson, Trollhättan. Såsom dagkontrollant har tjänstgjort byggnadschefen Aug. Carling.

Ursprungligen var det meningen, att sjukhusarbetet skulle fortgå på sjukhuset såsom förut trots pågående byggnadsarbete, som skulle utföras i vissa etapper. Som det emellertid blev klart, att det skulle bliva svårt att härunder uppehålla sjukhusdriften och för att hastigast möjligt slutföra arbetet, blev efter underhandlingar mellan landstingets förvaltningsutskott och epideminämnden sjukhuset under byggtiden utrymt och sjukhusverksamheten fr. o. m. den 15 april förlagd till epidemisjukhuset sedan vissa ändringar där vidtagits. — I skrivelse den 5 november 1931 meddelade Kungl. Medicinalstyrelsen godkännande av ritningarna. — Till förut erhållet anslag erhölls av 1931 års landsting ett fyllnadsanslag av 31,000: — kronor för inköp av möbler och övriga inventarier, inköp och inläggning av linoleummattor, montage och komplettering av Röntgenapparaten samt flyttning av uthusbod. Leverantör av linoleummattor, möbler och inventarier blev A/B Ferd. Lundquist & C:o, Göteborg. Nytt uthus, bårhus, byggdes efter ritning av byggnadschefen A. Carling. Slutligen har förvaltningsutskottet beviljat tilläggsanslag à 6,085: — kronor för inköp av tvenne elektriska kylskåp och utförande av diverse extra byggnadsarbeten.

Byggnadsarbetet gick raskt undan, så att sjukhuset ånyo kunde tagas i bruk i slutet av augusti 1932. Den 5/9 skedde invigningen av det nya sjukhuset i närvaro av landshövdingen Axel von Sneidern, landstingets samtliga ledamöter med dess ordförande friherre O Silfverschiöld i spetsen, stadsfullmäktige och andra myndigheter i Trollhättan, förste provinsialläkaren G. Halldén, m. fl. — Efter invigningen hade Trollhättans stad inbjudit landshövdingen, landstinget och övriga till invigningen inbjudna till supé på Stadshotellet.

Av den redogörelse, som av byggnadskommittén avgavs vid invigningen framgick, att hela om- och tillbyggnaden jämte möbler och inventarier hade dragit en kostnad av inalles kronor 358,473: 90 enligt följande tablå:

Utgifter:

Arkitekters, konstruktörers och kontrollanters arvoden och kostnader	22,499: 79
Byggnadsentreprenaden	214,423: —

Entreprenaden för värme m. m.	66,265: —
„ för elektriska installationer	10,970: —
„ för elektrisk hiss	6,600: —
„ för fast träinredning	8,733: —
Diverse	629: 61
Kylskåp	2,353: 50
Möbler och inventarier, linoleum och Röntgen	26,000: —
Kronor	358,473: 90

Anslag:

Av 1930 års landsting anvisat anslag	323,000: —
Av 1931 „ „ „ „	31,000: —
Av Förvaltningsutskottet „ „	6,085: —
Kronor	360,085: —

Förutom dessa medel överlämnades under installationen av sjukhuset såsom gåva av doktorinnan Elise Andersson, samt herrar Carl Gustafsson, Knut Hjelmberg, J. O. Lawson och Aug. Lundqvist sammanlagt 1,400: — kronor till utökande av Röntgenutrustningen utöver den av landstinget bekostade.

Såsom synes har sjukhusfrågan här i Trollhättan gått igenom en rätt så intressant utveckling, om den också tidvis förefallit ganska mörk. Det återstår blott att nämna ett par ord om vad som under sjukhusets 20-åriga verksamhet uträttats. Det har på sina håll ansetts mindre nödvändigt med ett sjukhus här i staden på grund av att staden ligger så pass nära Vänersborg och att kommunikationerna, särskilt på senare tid, avsevärt förbättrats. Gent emot detta kan jag meddela, att vi, speciellt under tidigare år, då industrin gick för fullt, varje år hade minst ett par så svåra olycksfall att de med största sannolikhet icke skulle kunnat uthärda transporten till Vänersborg och under sådana förhållanden icke kunnat gå att rädda till livet. — De siffror jag nu kommer att anföra hänföra sig t. o. m. år 1932. Siffrorna komma kanske att icke förefalla så stora, som man väntat för så pass många år; men då man ock betänka, att det här är fråga icke om ett lasarett utan om en mindre sjukhustyp, en sjukstuga, med dess givetvis mindre resurser. Den var under de första åren av sin verksamhet icke alls inriktad på kirurgisk verksamhet och under tiden april 1931—september 1932 var ju givetvis verksamheten på grund av ombyggnaden väsentligt inskränkt. Antalet intagna patienter utgör 6,109 med 150,690 vårddagar. Å dessa patienter har utförts 2,214 operationer, häri dock ej inräknade en del småoperationer. Förlossningsavdelningen öppnades så sent år 1914, att det året endast sju patienter intogos. Sedan 1914 t. o. m. 1932 års utgång hava 1,578 patienter blivit förlösta därstädes. Poliklinisk (alltså icke intagna) hava behandlats 17,145 personer, å vilka utförts 9,858 operationer. Antalet omläggningar och behandlingar torde hava utgjort närmare 120,000 under årens lopp. Antalet poliklinikbehandlingar har varierat i stor utsträckning beroende på den allmänna verksamheten inom industrien. Under de s. k. krigsåren, då industrien här gick för fullt, t. ex. 1918, kunde sjukhuset ha mellan 60 och 70 behand-

lingar pr dag, och då hade ändå Nydqvist & Holms stora verkstad egen sjukstuga och egen läkare.

Landstinget har med öppen blick för tidens krav beviljat stora summor för åstadkommande av en förbättrad sjukvård inom vårt län och däribland även för utvidgning av vårt sjukhus. Det är min övertygelse, att penningarna härtill äro väl använda. Komma inom det nya sjukhuset plikttrohet och strävan att i allt göra sitt bästa att på samma sätt som hittills besjäla hela personalen, från läkare till de underordnade befattningshavarna, med det målet för sig att i allt och framför allt gagna de sjuka, torde ingen behöva ångra de utgifter som varit förenade med utvidgningen och de kostnader, som den ökade driften kräver. Driften av ett modernt sjukhus — det må vara lasarett eller sjukstuga —, där man måste sträva efter att hålla sjukvården på ett högt plan, kräver mera arbetskraft, bättre hjälpmedel och därmed också drygare kostnader än förr. Det är att hoppas, att de nya krav som kunna komma att med tiden göra sig gällande, måtte mötas och tillgodoses med samma förståelse som hittills skett och att sjukhuset här i vår stad skall bliva än mer till gagn och till välsignelse för att så fylla sin uppgift enligt donationen, "till lindring av lidande medmänniskors sjukdom och betryck".

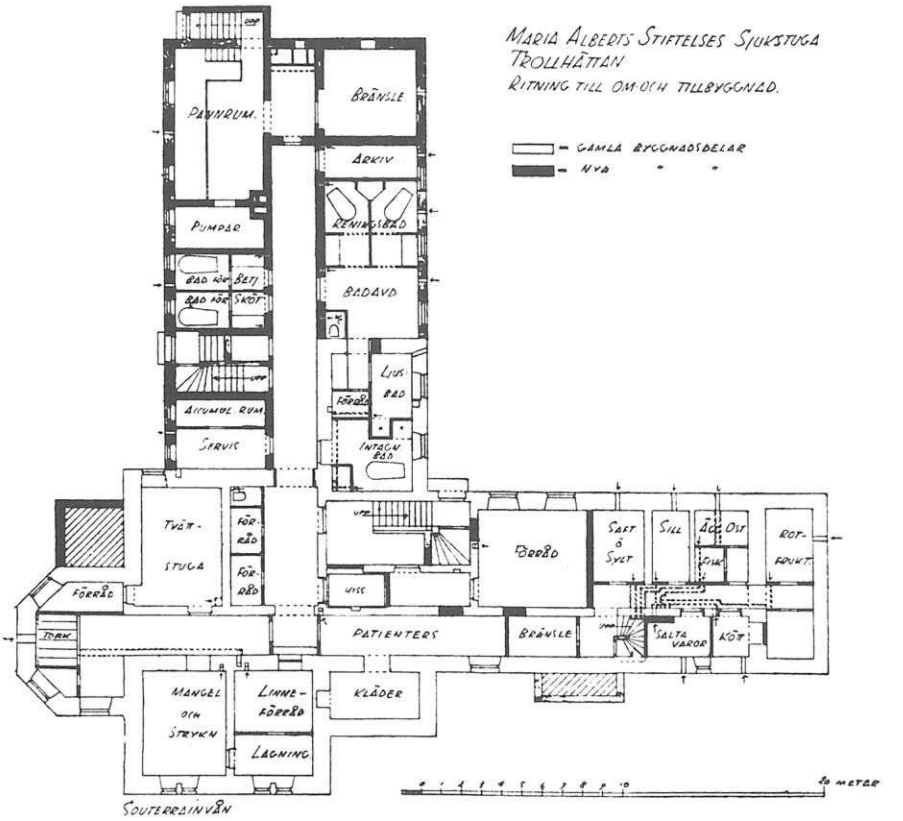
FREDRIK SJÖBLOM.

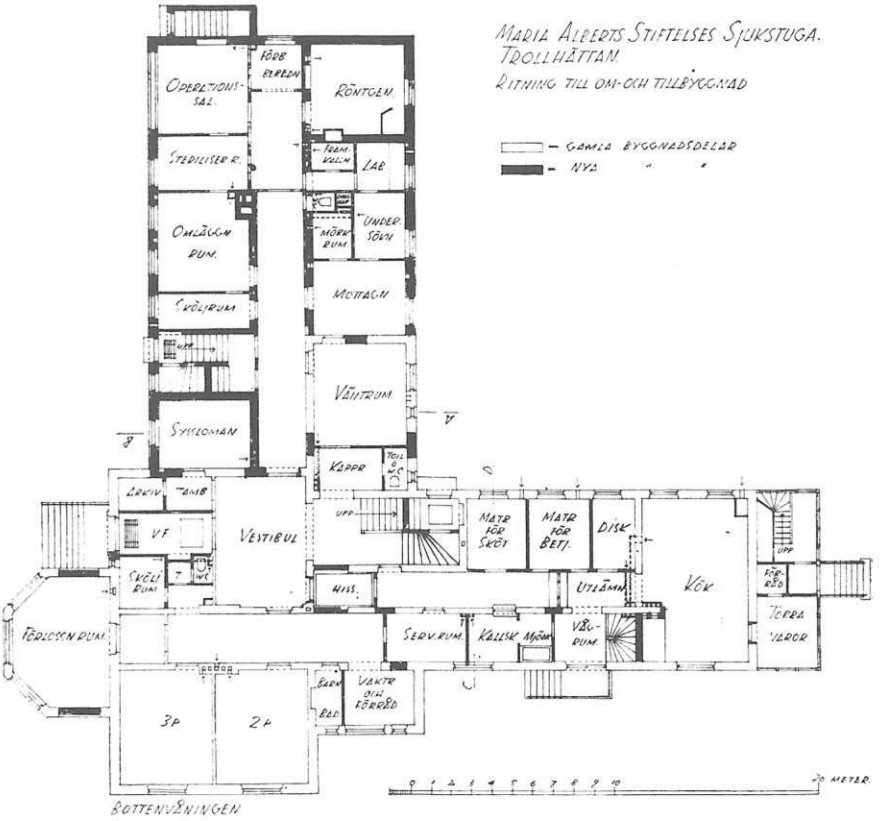
Beskrivning

över

Maria Albert Stiftelses Sjukhus

Sjukhuset är beläget vid Drottninggatan strax intill Drottningtorget med inkörsväg till tomten från Magasinsgatan. Tomten har i sin helhet en yta av 18,407,5 kvm. och utgör en sammanslagning av den tomt, som Nya Trollhätte Kanalbolag 1903 donerade till sjukhusändamål och den av staden 1921 för samma ändamål inköpta tomten. Förutom sjukhuset äro på tomten uppförda portvaktstuga (vaktmästarebostad) och ett mindre bårhus. Den icke utnyttjade delen av tomten utgöres av stenbemängd skogsmark.

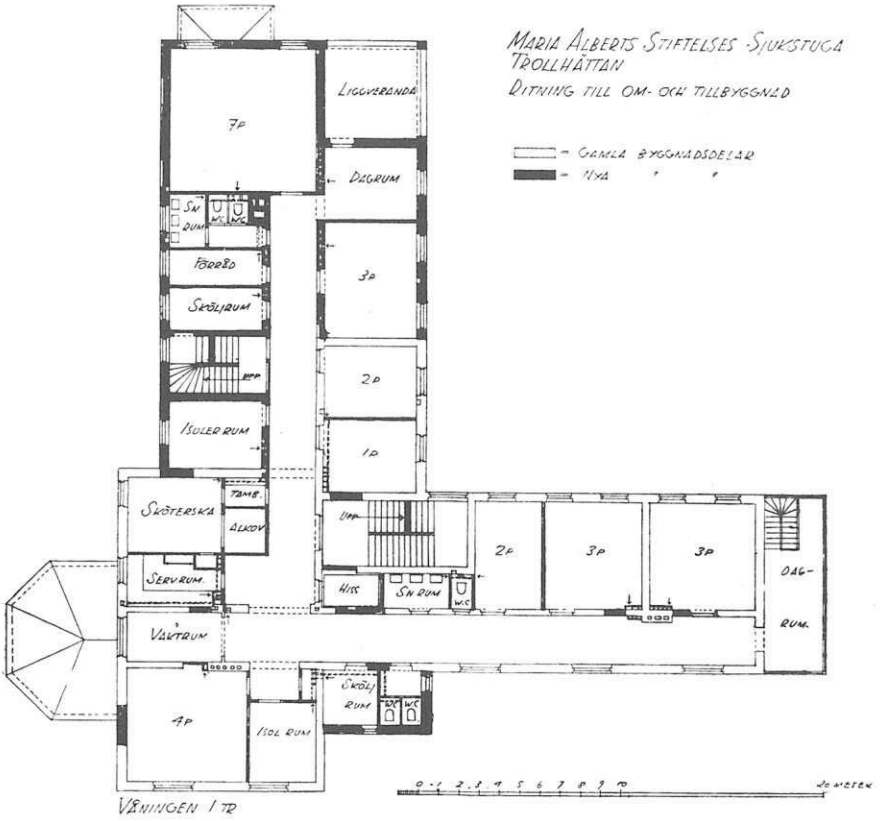

Portvaktstugan som är av trä med tegeltak, innehåller på nedre botten två rum och kök, avsedda till bostad för vaktmästare, som dessutom disponerar källarvåningen, bestående av mat- och vedkällare samt tvättstuga. I vindsvåningen finnas två rum avsedda till personalrum. — På nedre botten finnes dessutom ett genomgångsrum, avsett som väntrum för de sjukas anhöriga. —

Bårhuset är av sten; innehåller likbod och obduktionslokal samt garage (avsett för landstingets epidemibil).

Sjukhuset består av två flyglar ställda i 90 graders vinkel med varandra, med öppna vinkeln nästan rakt åt söder. Den västra flygeln, vettande mot Drottninggatan, utgör den ombyggda delen av det ursprungliga sjukhuset, den östra flygeln är den nybyggda delen. Sjukhuset består av källare och vindsvåning samt två mellanvåningar. Då man från huvudentrén inkommer i vestibulen i bottenvåningen, har man till vänster den nybyggda delen samt till höger och rakt fram den gamla ombyggda delen av sjukhuset. I korthet kan detsamma beskrivas på följande sätt.

I bottenvåningen i nya flygeln ligga mottagnings-, behandlings-, operations- och Röntgenlokaler; i gamla avdelningen ligger dels förlossningsavdelningen, isolerad för sig, dels kökslokaler och matsalar. Själva sjukavdelningen ligger i våningen en trappa upp, sålunda helt i ett plan. I vindsvåningen äro personalrummen belägna och i källarvåningen pannrum, bad, tvätt och övriga ekonomilokaler. Förutom genom rymliga trappor förmedlas förbindelsen mellan de olika våningarna medelst en rymlig hiss av A. S. E. A:s tillverkning med plats för sjuksäng; hissen är dock icke dragen upp till vindsvåningen.

B o t t e n v å n i n g e n: Från huvudingången kommer man in i den rymliga vestibulen, som utgör en centralpunkt för sjukhusets alla avdelningar. Strax till vänster om ingången ligger ett mindre rum avsett till sysslomansexpedition, jämte tillhörande arkivrum. Rätt fram från ingången ligger stora trappan upp till övre våningen, sjukavdelningen, och till vindsvåningen. Strax till vänster om denna trappa ligger ett kapprum avsett för de patienter, som besöka mottagningen; vid detta kapprum finnes W. C. och toilette. Från kapprummet kommer man

Entrén från öster.

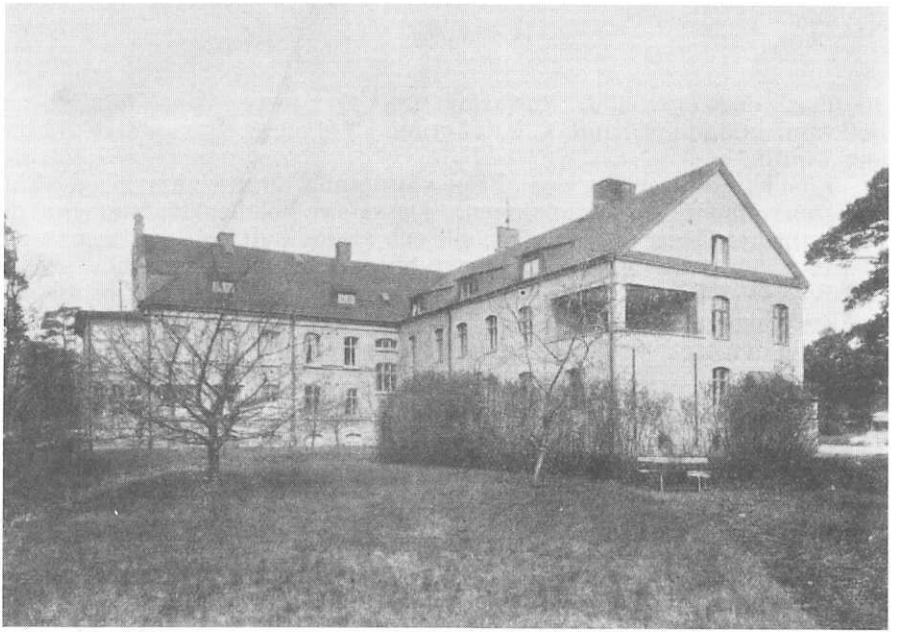
in i det stora ljusa väntrummet, som är beläget söder om den genom hela flygeln gående korridoren. Denna korridor kan genom dörrar avstängas från vestibulen. Intill väntrummet på samma sida om korridoren ligger mottagningsrummet. Intill detta ligger ett särskilt mörkrum (för ögon-, öron- och dylika undersökningar). Från mottagningsrummet kommer man till ett undersökningsrum och från detta till laboratoriet. Samtliga dessa lokaler med undantag för mörkrum vetta åt söder. Från laboratoriet kan man genom en smal passage, på vars ena sida finnes ett dragkapell, komma dels ut i korridoren dels in i Röntgenavdelningens mörkrum. Längst ut i flygeln, på samma sida som förut om korridoren, ligger Röntgenrummet jämte dess mörkrum (framkallningsrum). På andra sidan korridoren mitt emot Röntgenrummet ligger operationssalen. Den yttersta delen av den mellan dessa båda rum liggande delen av korridoren har anordnats till ett förbandsberedningsrum och hela denna del av korridoren är genom en svängdörr skilt från den övriga korridoren och hit hava obehöriga icke tillträde. Operationssalen är stor och ljus; den ligger åt norr och så gott som hela dess norra vägg upptages av ett enda stort fönster; i ena väggen ligger infällt ett större instrumentskåp. Intill operationssalen ligger steriliseringsrummet. Och på andra sidan om detta ligger ett stort omläggningsrum, "polikliniken", avsett för olycksfall, omläggningar, variga operationer etc. Därintill ligger ett mindre sköljrum. Om-

läggningsrummet ligger snett emot väntrummet, så man har lätt förbindelse däremellan. Till denna mottagningsavdelning kan man även komma direkt utifrån utan att passera genom stora vestibulen, genom en särskild ingång, varvid man kommer in i korridoren mitt för väntrummet.

Till höger i stora vestibulen ligger ingången till förlossningsavdelningen. Denna utgöres av ett stort förlossningsrum — utgör den gamla förutvarande operationssalen —, två stycken sjuksalar för resp. tre och två patienter, ett rum avsett för barnbad och skötning av barn samt ett vaktrum, samtidigt förrådsrum. Dessutom finnes till denna avdelning särskilt sköljrum och toilettrum med W. C. Så denna avdelning är helt sluten för sig.

I vestibulen strax intill ingången till barnbördsavdelningen ligger hissen. Med denna kommer man dels till källarvåningen dels till sjukavdelningen en trappa upp. På andra sidan om hissen från vestibulen räknat ligger köksavdelningarna. Härifrån kan man komma direkt in i hissen. Maten transporteras nämligen i matvagn från köket upp till sjukavdelningarna och portioneras ut direkt på salarna.

Till höger om stora trappan upp till sjukavdelningen ligger trappan som för ned till källaren och även ut till trädgården. Vid sidan om denna trappa kommer man genom en dörr till köksavdelningen. Här ligga serveringsrum, matsal för sköterskor och elever, matsal för

Från söder.

Från norr.

betjäning, diskrum, kök, förvaringsrum för torra varor, kallskänk, mjölkrum, utlämning samt s. k. vågrum. Till detta finnes särskild ingång utifrån.

Källarevåningen: Från vågrummet är nedgång till de källare, som tillhöra köksavdelningen. Dessa äro lokaler för salta varor, kött, rotfrukter, ägg och ost, fisk, sill och ättika, saft och sylt samt vedkällare. Dessa till köksavdelningen hörande lokaler äro fullt skillda från övriga källarelokaler, så att ingen annan än de som tillhöra köket hava med dessa att göra.

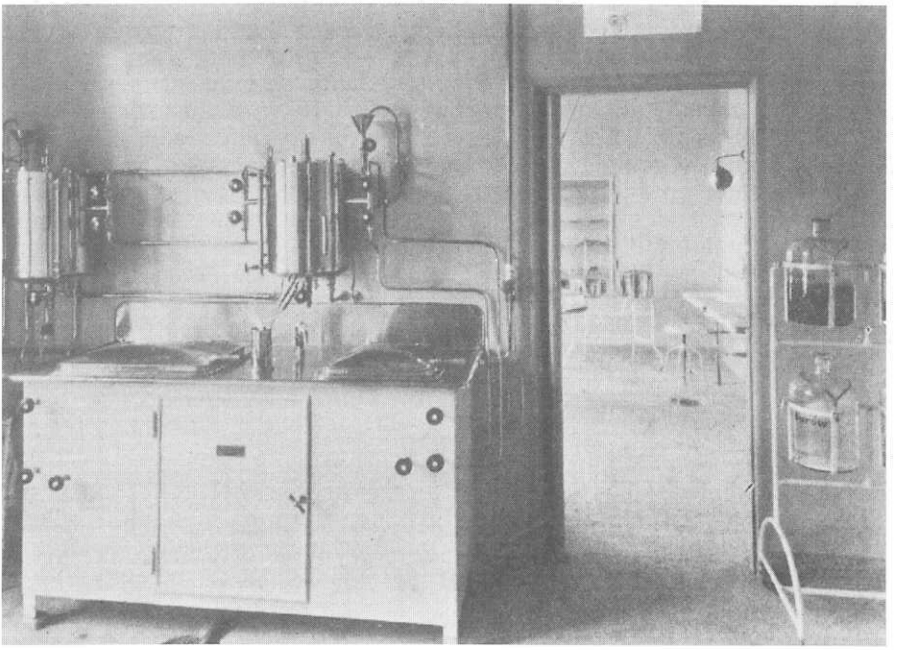
Till den övriga delen av källaren kommer man ned antingen genom den förut nämnda trappan från vestibulen eller från en trappa, som från den till mottagningsavdelningen förande ingången leder såväl till källaren som till de övre våningarna. Närmast intill kökskällarna ligger stora huvudförrådet samt förvaringsrum för patienternas kläder, försett med skåp för varje patient av Rosengens modell och fabrikat. Under förlossningsavdelningen och vestibulen ligga tvättstuga, tork-, mangel- och strykrum samt linneförråd jämte ett litet rum avsett till sy- och lagningsrum. Nära hissen och trappan från vestibulen ligger intagningsbadet. Därintill ligger badavdelningen, som är rikligt tilltagen och där plats även kan beredas för kvartslampe- och diathermibehandling; dessutom finnas två särskilda badrum för personalen. Längst ut till öster i nytillbyggnaden ligga pannrum och bränslerum.

Vidare finnas verkstadsrum, rum för den elektriska centralen samt ytterligare ett par förrådsrum.

Våningen en trappa upp: Som tidigare nämnts, ligger sjukavdelningen i sin helhet — med undantag av barnbördsavdelningen — i ett plan, vilket i hög grad underlättar sjukhusarbetet. Patienterna hava så fördelats, att den ena sjukhusflygeln utgör manlig, den andra kvinnlig avdelning. I den gamla ombyggda delen av sjukhuset ligger åt väster en sjuksal för fyra patienter och ett isoleringsrum samt åt öster tre sjuksalar med resp. två, tre och tre patienter; och i ändan på denna korridor, åt söder, ligger ett dagrum, från vilket en reservtrappa för ned ut till trädgården; dessutom finnes på denna avdelningen sköljrum, snyggningsrum och W. C. I vinkeln, där de båda korridorerna sammanträffa, ligger vaktrummet samt därintill ett serveringsrum. På gränsen mellan den gamla och den nya avdelningen ligger avdelningssköterskans rum. I den nytillbyggda delen ligger åt öster en sal för sju patienter samt åt söder en sal för tre patienter samt ett enskilt och ett halvenskilt rum, dessutom åt norr ett isoleringsrum. Även på denna avdelningen finnes sköljrum samt snyggningsrum och W. C., varjämte sjukavdelningens förråd är här beläget. I det sydöstra hörnet av flygeln ligger en stor öppen veranda med riklig tillgång till sol, avsedd för solbehandling av tuberkulösa arthriter, peritoniter etc. Intill denna solveranda ligger det till denna avdelning hörande

Sjuksal.

Steriliseringsrum, i fonden operationssalen.

dagrummet. Patientantalet på sjukavdelningen utgör 25, vartill komma de två isoleringsrummen. Med de fem förlossningsplatserna utgör sålunda sängantalet inalles 30.

Vindsvåningen: I denna är hissmaskineriet placerat. Operationssköterskan har här uppe sitt rum och dessutom finnes icke mindre än åtta personalrum jämte särskilt toilettrum och W. C. Även finnes här en vädrings- och piskbalkong. — Viserligen finnes från vindsvåningen två skilda nedgångar; men i säkerhetssyfte har i bostadsrummen anbringats räddningslinor —.

Sjukhuset är uppfört av sten med yttermurar av glättat gulaktigt fasadtegel med sockel av granit. Taket är av tegel.

Belysningen är elekrisk, strömmen levereras av Trollhättans stad i form av 3 fas växelström 380 volt 50 perioder. Belysningsströmmen är 220 volt och kraftströmmen 380 volt. Nattbelysningen för sjuksalarna är anordnad medelst avbländbara ljuslådor vid golvet. Reservbelysning finnes icke, varför för operationssalen anskaffats en Nife reservbelysningslampa. Elektrisk ringledningsanläggning med nummerklaffar finnes.

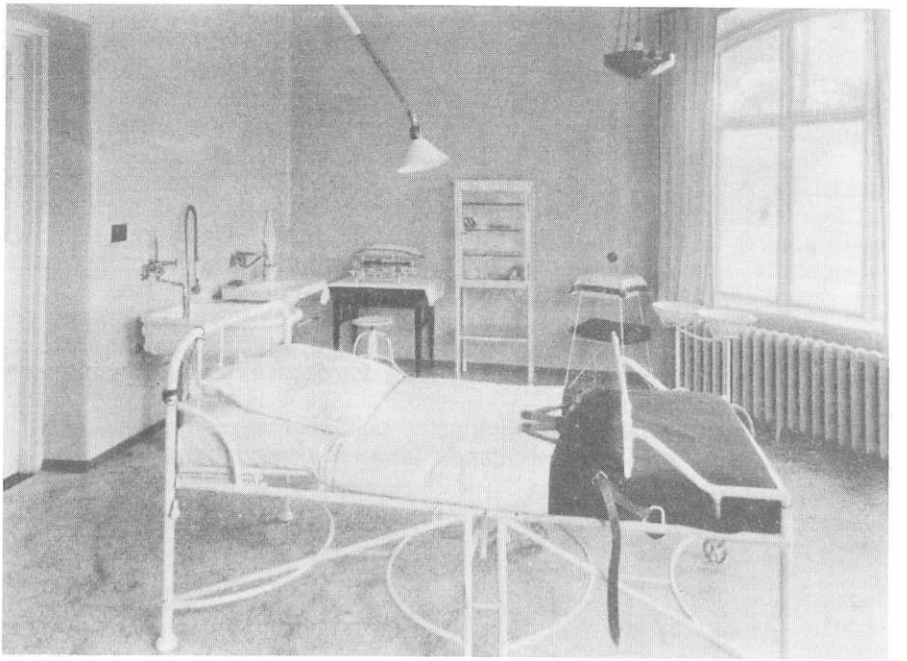
Uppvärmningen sker i huvudsak med varmvatten, vars cirkulation åstadkommes medelst elektromotordriven centrifugalpump, och med i lokalerna, huvudsakligast under fönsterna, placerade radiatorer.

Varmvattnet levereras från tvenne i pannrummet uppställda pannor. Intill pannrummet finnes anordnat ett apparatrum i vilket tvenne cirkulationspumpar blivit uppsatta, av vilka den ena är avsedd som reserv. För att tillräcklig uppvärmning skall kunna erhållas i operations- och poliklinikrum ävensom Röntgen-, förlossnings-, bad- och sköljrum, även när den nämnda värmledningen ej hålles fullt i gång, finnes dessutom i dessa lokaler installerade element för ångvärme.

Ångan alstras i tvenne lågtrycksångpannor. Förutom för uppvärmning i nämnda fall tages ångan i bruk för sterilisering, kokning och tvätt. Steriliseringsrummet inrymmer en autoclav, en kärlkok, en instrumentkok samt tvenne steriliseringscisterner för resp. vatten och koksaltlösning. Från dessa två cisterner finnes avloppsledning med kran indragen i operationsrummet och försedd med ångdesinfektion. Vidare finnas mindre kokapparater för kärl och instrument installerade i förlossningsrummet och i sjukavdelningens vaktrum. Samtliga steriliseringsinstrumenten hava levererats av Coronaverken.

Vatten levereras från stadens vattenledningsnät. Varmvatten beredes i en beredare rymmande 1,500 liter, därvid uppvärmning sker medelst ånga. Varmt och kallt vatten finnes tillräckligt i flertalet rum på sjukhuset med undantag för personalrummen. — Avloppet är anslutet till stadens avloppsnät. —

För ventilationen är förutom genom vanliga kanaler i väggen sörjt

Förlossningssalen.

genom elektriska utsugningsfläktar i klosettrum, steriliseringsrum, kök och tvättstuga. I operations-, omläggnings- och Röntgenrum inpressas medelst fläkt frisk i värmekammare förvärmd luft.

Köket är stort och rymligt; väggarna oljemålade, vid spisen beklädda med kakel: golvet belagt med sinzigplattor. Det är utrustat med Huskvarnespis för vedeldning. Vidare finnes där två stycken fasta ångkokgrytor, vardera rymmande 65 liter, med insatser för potatis-, fisk- och mjölkkokning, två stycken stjälpbara ångkokgrytor rymmande resp. 40 och 15 liter samt ett varmbordsskåp, likaledes uppvärmt medelst ånga. Borden äro belagda dels med marmorskivor dels med monellplåt. I serveringsrum och diskrum äro diskbänkar etc. av rostfritt stål. För sjukhuset finnes mattransportvagn av Axel Ericssons tillverkning.

Två st. Frigidaireskåp finnas, ett större placerat i kallskänken och ett mindre placerat på sjukavdelningen.

I tvätten finnes tvättmaskin, lutberedare och bandagekokare, samtliga för ångdrift, centrifug med direktkopplad motor, blöt- och transportvagnar samt kulisstorkapparat bestående av sex stycken s. k. torkhästar; samtliga apparater av Bohus tillverkning. Strykning sker elektriskt. Mangling sker medelst kallmangel med elektrisk motor- och remdrift.

Instrumentutrustningen är levererad från flera olika firmor, såsom Stilles Försäljningsaktiebolag, Kirurgiska Instrumentfabriksaktiebolaget, Axel Ericsson, Söderberg & Co m. fl. Bland större inventarier förtjänas särskilt att nämnas: operationsbord, Stilles modell n:r 22000, operationsbord från Kifa, förlossningsbädd enligt Reuterskiöld, instrumentskåp infällt i väggen enligt Stilles modell, omläggningsbord från Axel Ericsson, sängvagn från Stille. — I operationssalen finnes en Zeiss "Pantophos" skuggfria belysningsanordning, mindre typen.

Röntgenutrustningen har levererats och monterats av Järhns Elektriska A/B. Utgöres av s. k. Stor-Pleroma. Genomlysningsstativet är ett gammalt, som tidigare använts på Borås lasarett men försetts med kullager m. m., så att det nu är fullt modernt. Dessutom finnes ett pelarestativ jämte tillhörande bord. I det intilliggande mörkrummet sker framkallning enligt tanksystem i Höganästankar.

Radioanläggning finnes med anknytning till varje sjuksäng; regleras från vaktrummet. Telefonanläggningen utgöres av linjeväljaresystem med två huvudapparater och till vardera av dessa anslutna två st. anknytningsapparater.

Betr. entreprenörer för sjukhuset och kostnaden för om- och tillbyggnaden hänvisas till medföljande historik över sjukhuset.

Trollhättan i april 1933.

FREDRIK SJÖBLOM.

Utgrag ur boken "Landshövdingen, Greve Josias Sparre" av L.M. Engström, tryckt 1936.

Då lokomotiv till Uddevalla – Vänersborg – Herrljungabanan skulle anskaffas fanns ännu knappast någon tillverkning av sådana i Sverige. Några få – tre i Eskilstuna, två i Nyköping – hade visserligen byggts, men dessa samtliga lämnade mycket övrigt att önska. Tillverkningen avstannade. Såväl för de privata banorna som för statens järnvägar inköptes lokomotiven från utlandet.

Trollhättans verkstad var på den tiden jämförelsevis obetydlig. Ägarna, herrar Nydqvist och Holm, hade börjat med två tomma händer, men de arbeten, som utgingo från dem, voro kända för att i alla avseenden vara förstklassiga.

Greve Sparre, som var ytterst nitisk för svensk industri, lät på försök i Trollhättan beställa ett arbetslokomotiv för gruskörning. Detta tillverkades och befanns vara så väl utfört, att Sparre beslöt beställa banans alla åtta lokomotiv hos herrar Nydqvist och Holm. Ännu efter 30 års begagnande i trafiken gingo dessa lokomotiv, efter jämförelsevis obetydliga reparationer, lika utmärkt, som då de voro nya.

Det ovanberörda första lilla lokomotivet som år 1865 levererades från Trollhättans verkstad till Uddevalla–Vänersborg–Herrljungabanan, fanns utställt på industriutställningen i Stockholm 1897 jämte verkstadens då senast utförda lokomotiv, en kolossal snälltågsmaskin.

Av stort intresse är, att landshövding Sparre vid sitt järnvägsanläggande sålunda fick bliva anledningen till uppkomsten och utvidgningen av lokomotivbyggandet i stor skala vid Trollhättans snart så berömda verkstäder. Framåtgåendet där blev så enormt, att före sekelskiftet det 500:de lokomotivet utgick.

Den utomordentliga utvecklingen allt vidare av detta högeligen storartade lokomotivetablissement med världsrykte är allmänt bekant. År 1936 utlevererades det 2000:de lokomotivet i ordningen.

Mellan Sparre och ingenjör Nydqvist grundlades en vänskap för livet.

Trollhöttans stad står ock med hänsyn till sin raska utveckling i stor tacksamhetsskuld till landshövding Sparre icke blott för vad han åtgjort för dessa verkstäder utan ock för Stora Bergslagsbanan, dess utsträckning genom länet, enkannerligen på östra sidan om Göta älv och genom staden.

På Nydqvist & Holm arbetade en man, som fick öknamnet Hosianna. Hans far hette David så han var alltså Davids son och han arbetade i höjden; han var nämligen traversförare! (Alltså" Hosianna Davids son i höjden" Matt. 21:9, 15)

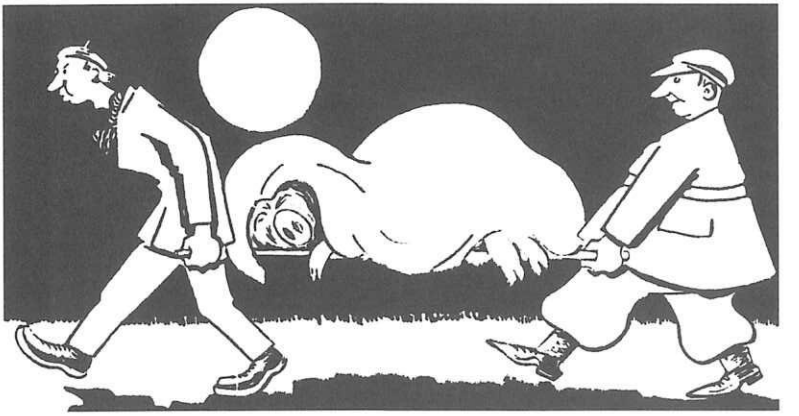

Illustration av Erik Wengström

GRISEN och POLISEN

av Erik Adamson

(Melodi: Alpens ros.)

En känslig bit, som klingar bäst till stilla gitarrackompanjemang framför brasan, ev. värmeelementet.

(Visan är skriven år 1950)

Uti en visa vill jag nu förtälja
hur det kan gå när man har köpt en gris.
Fast man får köpa fritt och även sälja,
man likaväl kan tagas av polis.

Det var en man, som for till Gärdhems socken
och köpte där en grann och präktig gris.
Och köpepenning bar vår man i rocken,
han strux kontant betalte julens spis.

Men när så köparn hemåt skulle fara
han missa tåget med sin läckra spis.
Då sade säljarn låt oss muntra vara,
vi går till fots och bär din rara gris.

Så vandra männen i den mörka natten
med grisen som var lagder uppå bår.
De hade ej nån annan dryck än vatten
och snart de kommo till järnvägens spår.

När de kom fram till järnvägsövergången
ett snälltåg for i hast förbi vår gris.
Och sen när tåget stanna vid perrongen
klev föraren ur och larma stans polis.

Den föraren fick en chock när han såg båren,
han trodde säkert det begåtts ett brott.
Strax for en bilpatrull från Trollte-kåren
och mötte männen, som på vägen gått.

Nu fick dom åka, männen och så grisen,
det hjälpte ej att höja nåw protest.
Dom togs om hand och hamna hos polisen,
som helt burdus dem satte i arrest.

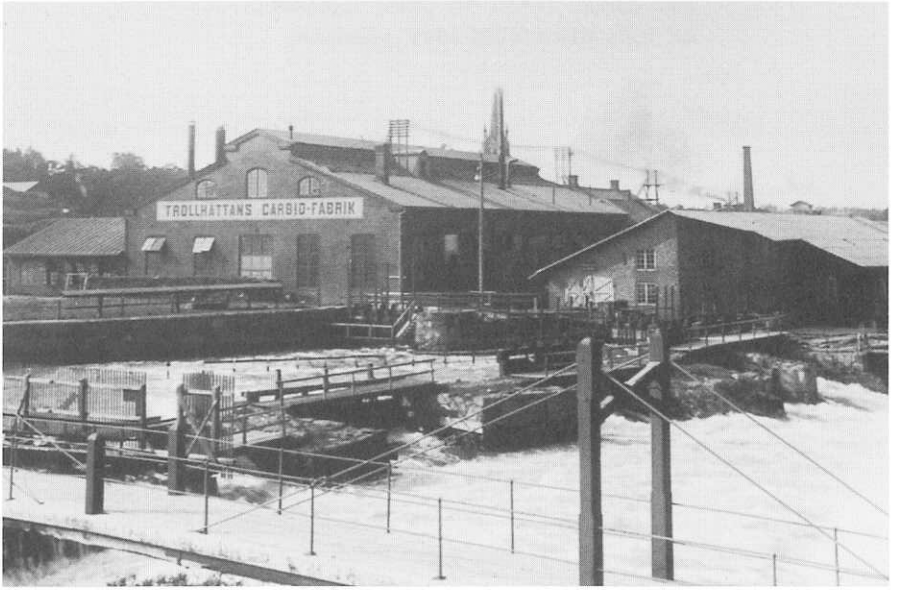
Vi vet att svin och blog ställt till skandaler,
men nu man tycker det kan vara nog.
Det finnes redan uti stans annaler
så fullt tillräckligt utav grisablog.

På Stridsberg & Biörcks fabriker fanns det förr s.k. utedass. En lantbrukare hämtade regelbundet latrinen. En dag försökte några stridsbergare att skämta med bonden. "Är det någon styrka i skiten du hämtar här?" undrade de. Latrinhämtaren svarade blixtsnabbt. "Nä, Ni stridsbergare åstadkommer mest brakskitar".

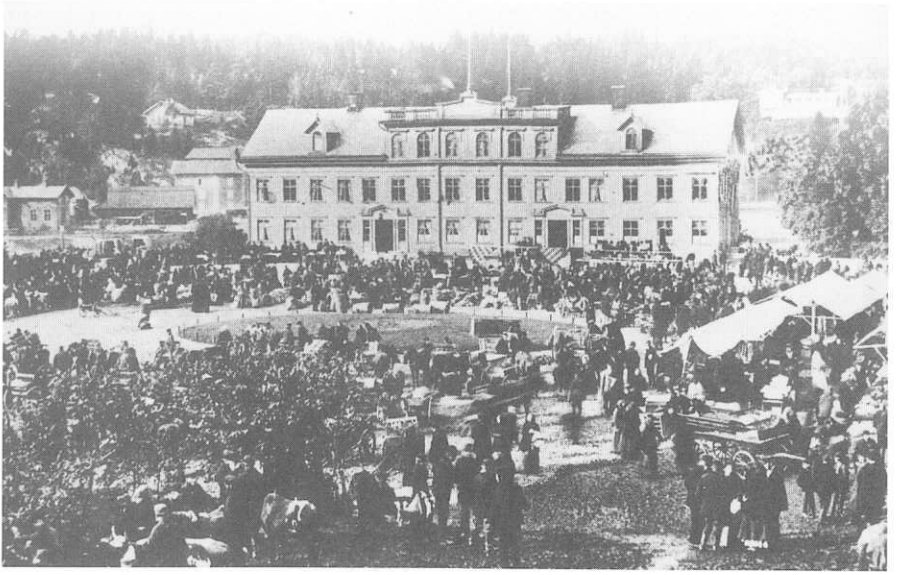
Trollhättan kring sekelskiftet 1900

av Bengt Lindbom

Trollhättan var år 1900 Sveriges största by med ca 6 000 invånare. Dessutom bodde ett par tusen blivande trollhättebor i Strömslund, ett välordnat samhälle, som hörde till Vassända-Naglum, och i Skoftebyn, litet mindre välordnat, som tillhörde Gärdhem. Redan 1892 hade en begäran framställts att Trollhättan skulle bli stad, men genom motstånd från Kanalbolaget dröjde det till 1916 innan det blev så. All mark i samhället ägdes av Kanalbolaget, som mycket motvilligt sålde tomter. De flesta hus stod på ofri grund.Kanalbolaget hade också den politiska makten genom röstningssystemet. Man kunde ha många röster beroende på inkomst. Dock fick ingen röstande ha fler än 5 000 röster enligt en ny lag. Eftersom större delen av samhället låg på ofri grund var det svårt att planera, det saknades vatten-och avloppsledningar, vatten hämtades från brunnar eller från kanalen, avloppet hamnade i diken eller avloppsgropar, som tömdes ibland. Många hade ju häst med stall – hushållsgrisar och höns förekom ofta och t o m kor. Ingen elektrisk gatubelysning fanns ännu. Inte underligt att epidemier med sjukdomar som tyfus och nervfeber förekom ofta, förorsakade av dåligt vatten och bristfällig hygien. Något sjukhus fanns inte men ett epidemisjukhus i en barack, som låg ungefär vid nuvarande Nohabrondellen. Dessutom inrättades en sjukstuga på Nydqvist & Holm 1905. Maria Alberts stiftelses sjukhus blev inte färdigt förrän 1912 med första etappen. Ingenjör Albert hade donerat grundplåten till sjukhuset till minne av sin hustru Maria, som avled i barnsäng. Doktor Alfred Andersson blev förste pro-

Trolhättans Carbid-fabrik på Önan.

Marknad på Carl-Johans torg framför Grand Hotel. "Kransekakan" kallades den runda planteringen framför hotellet. Byggnaderna på höjden på västra stranden, Skogstjärnan till vänster om hotellet och Strömsberg till höger finns kvar år 2000.

Fisktorget. I bakgrunden byggnader som tillhörde Gullöfors Bruk ("Stridsberg & Biörck")

vinsial-läkare år 1900 och andre blev doktor Axel Helleberg. I det nybyggda apotekshuset på Storgatan residerade apotekare Leth. Men det fanns knappast några verksamma mediciner på den tiden.

Man hade stor respekt för läkarna. När doktor Andersson var på sjukbesök i ett hus hittade han en livlös man och utbrast: Men gubben är ju död! Men då öppnade gubben ena ögat och sa: Nä, det är jag inte. Då sa frun: Tyst far, det vet doktorn bäst.

Om vi tar en promenad i samhället kan vi börja vid nuvarande Tårtan. Carl Johans torg som det ju fortfarande heter , kallades i regel Spån eller Spåntorget efter sågspånsfyllningar i groparna och var salutorget med livlig torghandel och där bl a Trollhätte marknad hölls. I dag kallas torget ju för "Tårtan" men tidigare fanns på Spån en plantering kallad "Kransekaka". Bron över kanalen kallades Karl XV:s bro och var en svängbro. Den låg söder om nuvarande klaffbron. Kanalen var mycket smalare än i dag och några kraftkanaler fanns inte. På andra sidan kanalen låg fisktorget, och nere i fallet nedanför brovaktstugan, som fortfarande finns kvar, låg Varmbadhuset. Vid Spåntorget låg Grand Hotel vid nuvarande klaffbron. Kanal- bolagets direktionsbyggnad, byggd 1897, kallad Schwans villa efter kanaldirektören, fanns där, och mittemot låg tingshuset, färdigt 1895, ritat av Adrian Peterson.

Storgatan var huvudgatan och den enda egentligen riktiga gatan fast den saknade gatubeläggning, och den var också genomfartleden norrut över Bergslagernas järnväg. Vid Storgatan låg alla affärer. Österlånggatan var en väg med djupa diken på båda sidor. Kungsgatan fanns ännu inte och inte heller Drottningtorget. Men utmed den blivande Kungsgatan låg Samskolan, som startade 1899, Syskolan, bankdirektör Fischerströms hus, Godtemplarhuset och Östra skolan (Odenskolan), utanför den andra bebyggelsen. Smala stigar ledde dit över bergknallar och vattensamlingar. Utmed nuvarande Drottninggatan gick Nydqvist & Holms järnväg, som också användes för persontransporter av anställda.

Bankdirektör Fischerströms hus. Östra skolan ("Odenskolan"), Östra skolans vaktmästarebostad och förrådsbyggnad samt Godtemplarhuset. I förgrunden på bilden syns det som senare skulle bli Drottningtorget.

Bild över Carl-Johans torg omkring år 1900: T.v. Grand hotells ekonomibyggnader, sedemera brandstation, smeden Leonard Petterssons hus kallad "Slottet", tingshuset under byggnad. Framför tingshuset skymtar skräddaren Olaus Svenssons (kallad "Phistolett") hus.

De flesta husen var trähus, år 1900 fanns bara fem stenhus, men efter sekelskiftet började det snabbt byggas en mängd stora bostadshus av sten.

De stora arbetsgivarna var Nydqvist & Holm, kallat Verkstan, som vid denna tid hade cirka 800 anställda, och ute i fallen, som brusade ohämmat, Gullöfors bruk, Stridsberg & Biörck, med cirka 500 anställda. Dessutom fanns Pappersmassefabriken, Pappersbruket, Oljeslageriet, Karbidfabriken och Tacksfabriken. Antenor Nydqvist d ä bodde på Villa Elfhög, färdig 1880, och Ernst Stridsberg på Villa Strömsvik, färdig 1895. Totala antalet fabriksarbetare i Trollhättan beräknas vara 2 000 vid denna tid. Arbetstiden var lång, på Verkstan från kl 7 på morgonen till 18.30, med en rast på en timme och en kvart. Men på lördagar slutade man redan kl 17! Semester och pension hade man knappast hört talas om. Men arbetarna slutade inte vid 65 år utan gick kvar så länge de orkade och kunde göra nytta.

Men vi ska inte vara negativa! Även om landvägsförbindelserna var usla hade Trollhättan både järnvägsförbindelse genom Bergslagernas järnvägar och ångbåtsförbindelse både till Göteborg och genom Göta Kanal till Stockholm.

Det fanns också telefon ansluten till rikstelefonnätet.

Trollhättan var en av Sveriges stora turistattraktioner, alla ville se fallen och slussarna. Både 1800 års slussar och 1844 års användes. Turistvägarna utmed älven, Kärlekens stig m fl, och vägarna upp till Kopparklinten var redan byggda

I boken "Vårt fädernesland i bilder 1900" står: De allbekanta Trollhättefallen, Sveriges mest berömda vattenfall, kunna ej beskrivas, utan måste ses för att kunna rätt uppskattas."

Vid ett tillfälle kom inte mindre än 13 ångbåtar med turister på samma gång och det anordnades extratåg till Trollhättan. Många utlänningar besökte Trollhättan.

Hotell Utsikten vid Helvetesfallen var världsberömt. Det goda laxfisket i älven drog hit många fiskeintresserade, särskilt engelsmän.Man var också tidigt miljömedveten och medveten om att man inte fick förstöra fallområdet och man ville t o m göra det till nationalpark.

Men nu hade den nya tiden kommit!

Elektriciteten hade gjort sitt intåg.

På Önan hade Gustaf de Laval en kraftstation, som levererade ström till ett elektriskt smältverk 1896, och Nydqvist och Holm hade också kraftverk för bl a elektrisk belysning i fabrikerna. De Laval levererade också ström till gatubelysning i Vänersborg. Det fördes juridiska processer om vem som ägde rätten till vattenkraften i fallen och Staten tilldömdes denna. 1905 övertog Kungliga Trollhätte kanal- och vattenverk med Wilhelm Hansen som chef alla Kanalbolagets egendomar och man började bygga Olidestationen, den första större kraftstationen i Sverige. Till denna hörde också kraftkanalen och alla avloppskanaler. Prins Oscars skola och prästgården fick rivas. Vid promenadvägen till kyrkan finns ju en sten som visar var de låg. Stridsberg & Biörck flyttade undan för undan till Knorren. En elektrisk järnväg fraktade de bortsprängda stenmassorna genom samhället till väldiga stentippar ungefär mittemot nuvarande kommunhuset och till västra sidan av älven, där stenen låg kvar i många år. Man beräknar att man bröt en miljon kubikmeter sten och liknande kvantiteter jord.

Trollhättan hade ju tidigare många gånger varit byggarbetsplats; vid bygget av Polhems kanalled i mitten av 1700-talet, vid bygget av 1800-års kanalled och slussar, och vid bygget av 1844 års slussar.

Men nu höll det på längre. Efter kraftstationsbygget byggde man ju de nya slussarna och den nya kanalleden som var färdiga 1916. Tidigare hade man använt indelta soldater som arbetskraft. Nu var det rallare, ofta mycket färgstarka typer. Många stannade kvar i Trollhättan efter bygget.

Bygget av fångdammen vid Strömkarlsbron var ett mäktigt skådespel, många trodde det var omöjligt att dämma upp fallen. Antalet rallare var som mest 1 600. Man kan förstå hur omvälvande det var för trollhätteborna med så mycket nytt folk i samhället.

Nu började också kommunen bygga. 1904 börjar man införa elektrisk gatubelysning med ström från den 1903 byggda Malgöns kraftstation, och 1907 är vattentornet färdigt och man börjar dra vattenledningar från vattenverket på Hjulkvarn. Man bygger också avloppsledningar. Gator och vägar rivs upp. Men allt blev inte färdigt med en gång. Många fastighetsägare oroade sig för kostnaderna för investeringar i el och vatten. Kanalbolaget har börjat sälja tomter och nu börjar det byggas stora hus, varav en hel del byggs av bostadsföreningar. Nu byggs Fridhem och Myran, Svea, Göta och Och-huset. Kungsgatan läggs ut och planteras med lindar 1911. Ernst Karlinder grundar "Trollhättan" Trollhättans tidning.
Förbränningsmotorn var uppfunnen och bilar började tillverkas, men inte i Trollhättan, förstås.

1903 börjar Maskinfabriken Scania att serietillverka en bil. Vid Kitty Hawk i USA flyger bröderna Wright för första gången samma år. Den nya tiden gör sig påmind i Trollhättan, när Kanalverkets nya bil, en 16 hästars limousin som har en toppfart av 45 km/tim, dyker upp 1906. Men det gick knappast att köra så fort på de vägar som fanns. 1909 fanns 12 automobiler i Älvsborgs län. Cyklar fanns också, då kallade velocipeder.

Göteborg fick sin första elektriska spårvagn.

Von Zeppelin byggde det första moderna luftskeppet.

Men lokomotiv behövdes. 1897 hade Nydqvist & Holm levererat sitt 500:e lok och det 600:e kom 1901 och det 700:e 1903.

Man hade annorlunda syn på miljöproblemen på den tiden, vilket kan illustreras av en artikel som inte handlar om Trollhättan men om New York. Där står:"Vid sekelskiftet åstadkom den hästdragna trafiken i New York 5 000 ton gödsel och 227 000 liter urin per dygn. Ett 40-tal hästar avled av överansträngning och olyckor varje dag. En hästfri stad beräknades spara 100 miljoner dollar per år." Och så här skrev tidskriften Scientific American för exakt 100 år sedan: "Förbättringen av stadsmiljön genom en allmän övergång till biltrafik kan knappast överskattas. Rena gator, dammfria och luktfria, med lätta fordon som på gummihjul rör sig snabbt och oljudsfritt över deras jämna yta, skulle eliminera en stor del av nervositeten, irritationen och stressen i modernt storstadsliv."

Det rådde fred ute i Europa men det fanns stora motsättningar mellan staterna som skulle leda till första världskriget. I Sydafrika pågick boerkriget mellan boerna, som var holländska immigranter och engelsmännen. Svenska frivilliga deltog på boernas sida. Rysk-japanska kriget 1904-1905 väckte stort uppseende. Unionen mellan Sverige och Norge upplöstes 1905 och läget var mycket spänt men lyckligtvis blev det en fredlig lösning.

De första Nobelprisen delades ut 1901, bland andra fick Wilhelm Conrad Röntgen sitt pris.

Det fanns en hel del tidningar att välja på, där man kunde läsa om detta. Det fanns Elfsborgs Läns Annonsblad, Trollhättans tidning, Trollhätte-Posten och från 1906 Karlinders Trollhättan.

Skarpskyttarna sysslade förutom med skytte också med idrott. 1904 kom Gymnastik- och idrottsklubben Olympia och 1906 bildades Trollhättans Idrottsförening, TIF. Den livaktiga nykterhetsrörelsen hade också gymnastikklubbar.

På fritiden kunde man höra på Musikkåren Harmonia, som leddes av Jarl Wennergren. Runt sekelskiftet var det Harmonia som med Jarl Wennergren i spetsen tågade runt i samhället och spelade revelj och tapto på förste söndan i maj. Föreningarna anordnade fester, teaterpjäser och basarer, dels i Arbetareföreningens lokaler och senare också i Sveasalen, som byggdes 1903 och var mycket större. Dit kom också föreläsare, resande teatersällskap, orkestrar och sångare. Det fanns läsestuga och bibliotek. Ibland kom också cirkusar på besök.

Åren runt 1900 var en vändpunkt. Trollhättan växte, man hade stora förhoppningar att Trollhättan skulle bli inte bara stad utan en storstad.

Visan är skriven 1945 av Erik Adamson ("Karl på Spångata"). Trollhättan hade 1945 övervägande metallindustri med manlig arbetskraft, under det att i Borås nästan endast fanns textilindustri med kvinnlig arbetskraft.

Bot mot manligt överskott.

av Erik Adamson

Det manliga överskottet är alltjämt stort och man har diskuterat något slags samverkan med Borås, som har kvinnligt överskott. För dagen föreligger en liten bekännelse från en Boråsflicka.

(melodi: Sandahls kanon eller "Skånska slott")

Jag har alltid varit en rättskaffens flicka,
som ärbart och sedligt har vetat mig skicka.

Min moder mig varna i ungdomens dar:
Gå aldrig ut ensam med okänder karl!

Jag aldrig till dansbanan gick eller baler,
men hemma jag spelte gitarr och koraler.

Min mamma hon sa: Du ska va på din kant,
så kommer det säkert en fästman galant.

Jag vänta och vänta och årena gingo
och mina väninnor de fästmänner fingo.

Allt vackrare tycktes mig karlarna bli,
men ingen till mig kom med sitt frieri.

När aldrig jag någonsin fick mig förlova,
så börja jag läsa i smyg Casanova,

Decameron, Balzac, Zola, Maupassant och
Fröken Julie med den härliga Jean!

Jag flyttat till Trollhättan nu för att finna,
en karl, som vill ha sig en fullmogen kvinna.

Jag hört ni har karlöverskott varje år,
jag väntar nu anbud, adress: »Sol och vår».

Faksimiltryck av "Nydqvist & Holms mekaniska werkstad 1847 - 1891"
Trollhättan den 18 augusti 1891.

NYDQVIST & HOLMS MEKANISKA VERKSTAD räknar f. n. en ålder af 44 år. Med ganska inskränkta tillgångar började anläggningen af densamma år 1847 af Herrar Lidström, Nydqvist & Holm och har den sedan under årens lopp utvecklat sig till hvad den nu är.

Platsen, der verkstaden är belägen, upptogs då nästan helt och hållet af ofantliga rös af sten, utsprängd från den förbigående kanalen och hvilken sten nu fick göra tjenst vid grundläggning och planering af den oländiga och kuperade marken. På senhösten sagda år var den första verkstadsbyggnaden (30×12,5 m/) med en vinkelutbyggnad (24×17,8 m/) färdig, i hvilken byggnad inrymdes förutom den egentliga verkstaden jemväl gjuteri, smedja, plåtslageri- och snickeriverkstad samt derjemte på läktaren ett mindre kontor med boningsrum, der egarne denna tid bodde.

Under år 1848, sedan drifkraften ordnats och en 10 hkr. turbin insatts, kunde beställningar mottagas, ehuru i mindre omfång, under anläggarnes gemensamma ledning. Tillverkningen bestod då hufvudsakligen af gjutgods och maskiner för qvarnar, sågar, grufdrift och fabriksanläggningar m. m. dylikt samt turbiner, hvilka fortfarit vara en specialité vid verkstaden.

Med någon tillökning af arbetspersonal och arbetsmaskiner bedrefs sålunda rörelsen till år 1850, då en af bolagsmännen, J. M. Lidström, gick ur tiden, ett offer för den detta år rådande koleraepidemien. De två återstående grundläggarne inlöste hans andel i verkstaden samt fortsatte rörelsen under firma »Nydqvist & Holm».

Behofvet af ett nytt gjuteri gjorde sig emellertid inom få år kännbart och 1856 uppfördes för detta ändamål en ny byggnad (24×14,8 m/) med en tillbyggnad (10,3×7,5 m/) för kontor och ritsal.

År 1864 tillbyggdes ett annex till verkstaden för gröfre arbetsmaskiner, såsom patronsvarfvar, jernhyfvel och ångmaskin för an-

vändning, då kanalen vintertiden understundom urtappades. Följande år flyttades smedja och plåtslageriverkstad till en härför nyuppförd byggnad (47,5×14,8 m/), hvarjemte en ny större turbin insattes, dit vattnet från kanalen leddes medels nedlagda jernrör. Derjemte utvidgades den s. k. Olidebassinen, och en lyftkran med 14,000 kilograms lyftkraft uppsattes.

År 1867 ökades ytterligare den år 1864 uppförda byggnaden med metallgjuteri, hvarjemte ny magasinsbyggnad i 2 à 3 våningar i fortsättning af smedjan mot kanalen uppfördes. Hit förlades modellverkstaden och materialförråden samt sedermera år 1872 kontorslokalen.

År 1871 utgör en vändpunkt i verkstadens historia. Den ene bolagsmannen, C. O. Holm, utträdde i anseende till sin tilltagande ålder ur firman, och A. Nydqvist blef sålunda ensam egare och innehafvare af affären.

Vid denna tidpunkt, då landets samfärdsmedel stodo i en löftesrik utveckling, och då genom svenska riksdagens beslut och enskilda jernvägsbolags bildande den ena kommunikationsleden lades bredvid den andra, egnades vid verkstaden särskild uppmärksamhet åt lokomotivtillverkning, som sedermera blef och fortfarande är verkstadens egentliga specialité. Med detta sträfvande måste naturligtvis verkstaden allt fortfarande växa ut. Sålunda uppfördes nu den stora uppsättnings- och plåtslageriverkstaden (70×24 m/) med nya verktygsmaskiner. Denna har numera öfvergått till uteslutande uppsättningsverkstad, sedan år 1890 nytt plåtslageri blef färdigt.

Samtidigt härmed uppfördes nytt gasverk, som under tiden förstorats, så att detsamma nu består af 5 retorter med motsvarande reningsapparat och gasklocka.

Härmed afstannade byggnadsverksamheten i 6 år, tills år 1878, då en tillbyggnad till smedjan uppfördes, inrymmande plåtugn.

År 1881 uppfördes bakom uppsättningsverkstaden en 13,6 m/ bred byggnad afsedd till måleriverkstad och rum för pröfning af ångpannor, hvilken byggnad år 1882 förlängdes för inrymmande af diverse verktygsmaskiner. Byggnadens totallängd utgör 43 m/

Till följd af ökade beställningar fortsattes byggnadsverksamheten, i det åren 1885 och 1886, då såväl gjuteri som snickeriverkstad visade sig otillräckliga, på nyinköpta tomtplatser nya byggnader för detta ändamål uppfördes, nemligen snickeriverkstad (41,5×11,8 m/), gjuteri (34×24 m/) med tillbyggnader, inrymmande kupol- och torkugnar, koksbod, samt en byggnad (17,8×9 m/), innehållande dels lerqvarn och dels ångmaskin för denna afdelnings drifvande samt blåsmaskin och pumpverk. Derjemte byggdes år 1885 särskildt turbinhus för drifvande af dynamomaskiner.

Förbindelsen mellan denna nya afdelning af verkstaden och den äldre sker medels jernvägsspår, som passera genom ett år 1886 uppfördt våghus, genom hvilket alla in- och utgående materialier föras.

Med fortgående utveckling kräfdes jemväl nya krafter å ritkontoret, hvarför samma år kontorslokalen förstorades till sitt nuvarande skick.

År 1887 uppfördes norr om gamla gjuteriet kolbodar samt en byggnad (19×8 m/), i undre våningen inrymmande filhuggeri och maskiner för slipning af Calandervalsar, under det att öfre våningen, som provisionelt användes såsom snickeriverkstad, enligt egarens afsigt framdeles skall inredas till matsal åt arbetspersonalen.

År 1888 började så uppförandet af det stora nya plåtslageriet (50×30 m/) med plåtugnar, ångpanna och ångmaskin. Detsamma är medels en jernbro och spår i förbindelse med uppsättningsverkstaden.

Som närmare och utförligare belysning, af huru jemte denna fortsatta byggnadsverksamhet på samma gång tillverkningarne ökades, må anföras följande:

År 1864 beställdes af Uddevalla—Wenersborg—Herrljunga jernväg det *första* lokomotivet, hvilket levererades påföljande år och som ännu användes i ordinarie trafik. Af detta verkstadens lokomotiv N:o 1 »Trollhättan» finnes å Pl. I en afbildning och äro detsammas hufvuddimensioner de följande:

Cylinderdiam.	279 m/m	Slaget	407 m/m
Drifhjulsdiam.	1295 »	Hjulbas, total	3237 »
Eldyta	40,6 m/2	Rostyta	0,56 m/2
Ångtryck	10 k/g	Spårvidd	1,219 m/

För samma jernväg beställdes och levererades under åren 1866 och 1867 ytterligare 4 st. fyrkopplade lokomotiv med tendrar och 3 st. sexkopplade tandlokomotiv, hvarefter den första beställningen för Statens jernvägar erhölls. År 1868 levererades af denna beställning 3 st., af hvilka äfven det första kallades »Trollhättan».

Med förhanden varande resurser fortgick lokomotivtillverkningen tills år 1872, då för densamma särskildt afsedda verkstäder kommo till stånd, hvarigenom den kunde ännu mera utveckla sig.

År 1874 levererade sålunda verkstaden sitt 50:de lokomotiv,
år 1878 » 100:de »
» 1884 » 200:de »
och » 1890 » 300:de »
samt för helt kort tid sedan lokomotiven med tillverkningsnummer 326—29.

Af det 300:de lokomotivet, levereradt till Svenska Statens jernvägar samt af dessas Litt. Kd, finnes å Pl. 2 en afbildning likasom ock å Pl. 3 en af N:o 326, ett sexkoppladt bogielokomotiv till Krylbo—Norbergs jernväg, samt af N:o 328, ett sexkoppladt snälltågs-tenderlokomotiv med bogie för Westkustbanan, å Pl. 4 äfven en sådan.

För dessa lokomotiv äro hufvuddimensionerna de följande:

N:o 300 (Pl. 2).

Cylinderdiam.	450 m/m	Slagets längd	560 m/m
Drifhjulsdiam.	1386 »	Hjulbas	3700 »
Eldyta	91,05 m/²	Rostyta	1,64 m/²
Ångtryck	10 k/g	Drifhjulstryck	36000 k/g
Kol	4500 »	Vatten	12100 »
Spårvidd	1,435 m/		

N:o 326—7 (Pl. 3).

Cylinderdiam.	430 m/m	Slagets längd	610 m/m
Drifhjulsdiam.	1270 »	Hjulbas, fast	3600 »
Hjulbas, total	5700 »	Eldyta	102,6 m/²
Rostyta	1,3 m/²	Ångtryck	10 k/g
Drifhjulstryck	36900 k/g	Vigt i tjenst	42900 »
Kol	1500 »	Vatten	4500 »
Spårvidd	1,435 m/		

N:o 328—9 (Pl. 4).

Cylinderdiam. . . .	410 m/m	Slagets längd	560 m/m
Drifhjulsdiam. . . .	1530 »	Hjulbas, fast	3600 »
Eldyta	93,2 m/2	» total	5750 »
Rostyta	1,3 »	Ångtryck	10 k/g
Drifhjulstryck	25500 k/g	Kol	2000 »
Vatten	9000 »	Vigt i tjenst	33500 »
Spårvidd	1,435 m/		

Af de levererade och f. n. under arbete varande samt beställda lokomotiven äro

108	st.	för	Svenska Statens jernvägar,	
210	»	»	» Enskilda	»
25	»	»	Norges Statsbanor,	
4	»	»	Danmarks	» och
4	»	»	» Enskilda jernvägar.	
351	st.,	fördelade	på följande spårvidder:	
269	st.	. . . . .		1,435 m/
11	»	. . . . .		1,219 »
2	»	. . . . .		1,093 »
16	»	. . . . .		1,067 »
2	»	. . . . .		1,000 »
48	»	. . . . .		0,890 »
1	»	. . . . .		0,802 »
2	»	. . . . .		0,762 »
351	st.			

Vid verkstaden finnes f. n. 87 st. olika lokomotivtyper, af hvilka det tyngsta väger 42,900 och det lättaste 5570 k/g i tjenst.

Årliga tillverkningsvärdet utgjorde:

1848	7,027	kronor.
1850	40,472	»
1855	73,298	»
1860	106,157	»
1865	163,106	»
1870	356,573	»
1875	815,016	»

1880 . . . . . 761,294 kronor.
1885 . . . . . 791,064 »
1890 . . . . . 1,047,731 »

Årliga tillverkningen af jerngjutgods utgjorde:

1850 . . . . . 82,769 k/g
1855 . . . . . 186,490 »
1860 . . . . . 128,322 »
1865 . . . . . 144,152 »
1870 . . . . . 202,074 »
1875 . . . . . 289,825 »
1880 . . . . . 247,037 »
1885 . . . . . 280,414 »
1890 . . . . . 587,849 »

Årliga tillverkningen af metallgjutgods utgjorde:

1850 . . . . . 647 k/g
1855 . . . . . 1,883 »
1860 . . . . . 1,086 »
1865 . . . . . 1,815 »
1870 . . . . . 5,569 »
1875 . . . . . 15,329 »
1880 . . . . . 14,910 »
1885 . . . . . 21,446 »
1890 . . . . . 26,010 »

Antalet arbetare, som haft stadigvarande arbete, utgjorde:

1860 . . . . . 52 st.
1870 . . . . . 83 »
1880 . . . . . 372 »
1891 . . . . . 600 »

af hvilka flere varit med sedan verkstadens anläggning.

Med afseende på de särskilda verktygsmaskinerna anse vi oss ej behöfva ingå i en närmare beskrifning, då desamma för samtlige besökande torde vara väl bekanta, men vilja dock rörande den i det nya plåtslageriet anordnade hydrauliska anläggningen meddela några detaljuppgifter, som måhända kunna vara af intresse.

Densamma är utförd enligt Twedells system, och alla maskinerna, med undantag af pump samt delar till accumulatorn, hvilka vi sjelfva tillverkat, levererade af honom.

Maskinerna utgöras af

1:o) 2 st. enkelverkande plungerpumpar, drifna med excenter från gemensam axel.

I ledningen från dessa till maskinerna är anordnad

2:o) En accumulator, belastad med 30,000 $^{k}/_{g}$ (utom sjelfva cylindern), hvilket motsvarar ett tryck i ledningarne af 100 $^{k}/_{g}$ per $^{cm}/^{2}$.

3:o) En stationär nitmaskin med 3,67 $^{m}/$ gap för nitning med tvenne olika tryck, neml. 30,000 $^{k}/_{g}$ för pann- och 15,000 $^{k}/_{g}$ för lättare nitning.

För denna nitmaskin är anordnad

4:o) En hydraulisk lyftkran med en lyftkraft af resp. 3000 och 10,000 $^{k}/_{g}$ förmedelst användandet af tvenne cylindrar af olika diameter. Alla rörelser såväl hissning, svängning som blockets rörelse i radiell riktning ske förmedelst hydrauliska cylindrar, som alla manövreras från nitarens plats.

5:o) En hydraulisk bockmaskin med 5 presscylindrar. Af dessa tjena 4 st., motsvarande tillsammans ett tryck af 32,700 $^{k}/_{g}$, att fastklämma plåten mot öfre presskokillen, under det att den femte med ett tryck af 100,000 $^{k}/_{g}$ verkställer sjelfva bockningen förmedelst den å pressbordet fastskrufvade kokillen.

Vid mötesdeltagarnes besök beräkna vi kunna visa pressning af ramplåtar till Statens jernvägars nya bogievagnar.

6:o) En rörlig hydraulisk nitmaskin med 457 $^{m}/_{m}$ gap och 30,000 $^{k}/_{g}$ tryck på nithufvudet. Densamma är genom en hydraulisk cylinder, som möjliggör maskinens beqväma höjande och sänkande, upphängd i svängkran.

Eldsläckningsväsendet inom verkstaden började med de åren 1885 och 1886 nyanlagda fabrikerna ordnas, så att i förbindelse med ångmaskinen för gjuteriafdelningens drifvande ett pumpverk med tillhörande rörledningar etc. och vattentorn anlades, det senare med en 21 $^{m}/$ högt belägen cistern, rymmande 26,200 liter. Rör-

ledningarne, hvilkas diameter variera upp till 150 m/m, hafva en längd af c:a 700 m/ med 15 st. brand- och 7 vattenposter. Lokalen, der maskineriet och pannan äro inrymda, är uppbygd af eldfast materiel och lemna i öfre våningen bostad för maskinist och 4 ordinarie brandvakter. Brandredskapen i öfrigt förvaras i eldfast rum i vattentornets bottenvåning.

Belysningen sker inom verkstadscomplexen utom genom förut omnämnde gasverket genom 5 st. dynamomaskiner, som drifva 24 st. båglampor om 1400 normalljus, 11 st. om dels 5- och dels 800 normalljus samt 120 st. glödlampor.

Transporten inom verkstaden underlättas genom jernvägsspår, hvilkas sammanlagda längd uppgår till c:a 1000 m/.

Sedan verkstaden blifvit, hvad den nu är, en lokomotivverkstad, erfordrades, då sammanbindningsspår saknades vid Bergslagernas jernvägar, nödvändigt en uppsättningsverkstad.

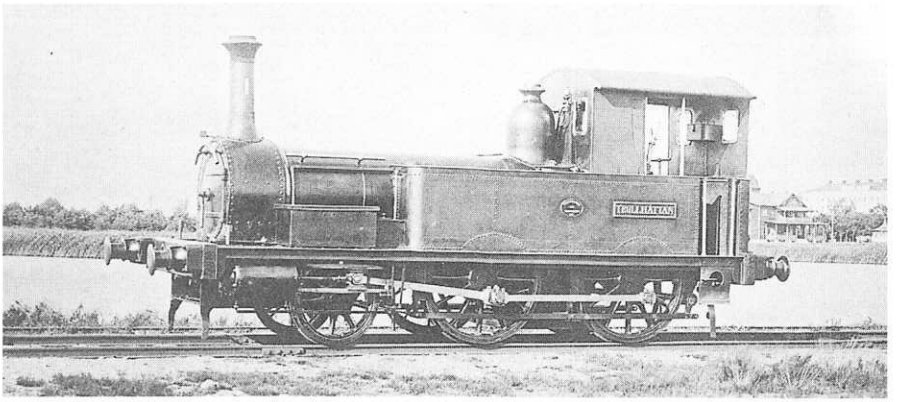
Efter förvärfvandet af tomt derstädes uppfördes en sådan, som genom vändskifva och vexelspår står i förbindelse med Bergslagernas jernvägar. Denna verkstad är försedd med en 14,000 kilograms takkran.

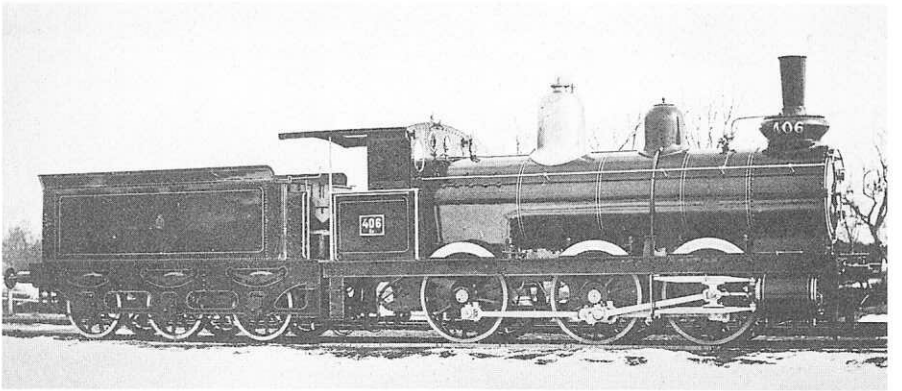
För att emellertid underlätta transporten nedifrån verkstaden till denna är meningen att, sedan concessionen beviljats, anlägga egen förbindningsjernväg af c:a 2500 meters längd.

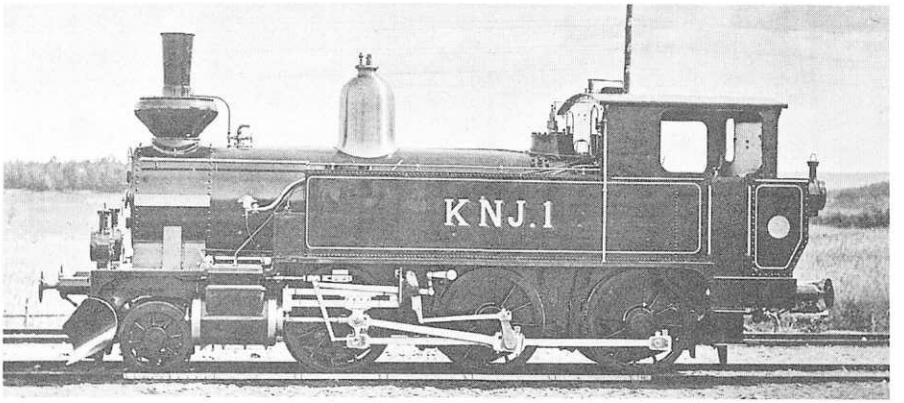
Vid verkstaden finnas tvenne sjuk- och begrafningskassor, hvilka uteslutande skötas och underhållas af arbetarne sjelfva, under det att egaren inrättat en pensionsfond, hvars kapital nu uppgår till 37,609,50 kronor, placerade på deposition i bankinrättning samt hvilka förvaltas tillsammans med af arbetarne valde förtroendemän.

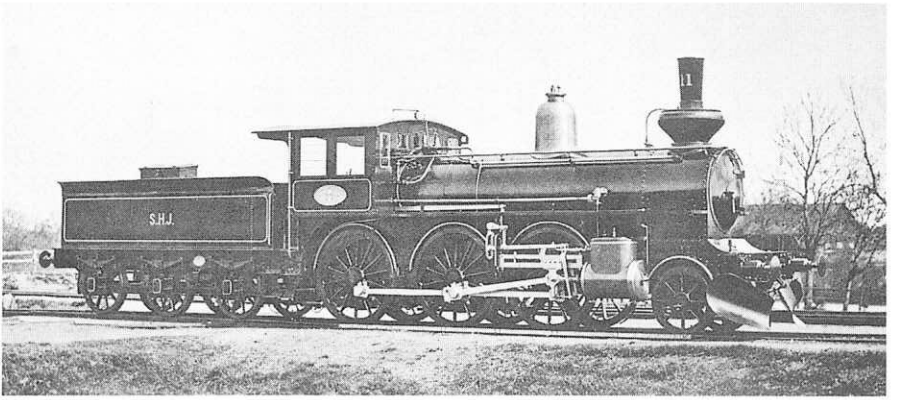
Sedan 1862 har dessutom arrenderats den Nya Trollhätte Kanalbolag tillhöriga strax norr om verkstaden belägna dockan med tillhörande område. I densamma äro under denna tid reparerade

739 st. segelfartyg och
169 » ångfartyg.

406

KNJ.1

Tider och priser förändras! 3 öre var lösnummerpriset för tidningen TROLLHÄTTAN, nr 1 den 9 maj 1906. I december år 2000 kostar Trollhättans Tidning kronor 10:–

Trollhättan

NYHETS- OCH ANNONSBLAD FÖR TROLLHÄTTAN JÄMTE NÄRLIGGANDE DELAR AF ELFSBORGS OCH SKARABORGS LÄN.

Prenumerationspris:

Till årets slut kr. 1: —.
1/2 år..... „ 1: —.
1/4 år..... „ 0: 60.

Lösnummerpris 3 öre.

Utgifningstid:

Onsdag och Lördag morgon.

Annonspris:

å 1:sta sidan 50 öre pr cm.
„ innersida 60 „ „ „
„ 4:de sidan 40 „ „ „

Å stående annons rabatt, enligt öfverenskommelse.

Förlofnings-, vigsel- och födelseannons kr. 1: —. Dödsannons kr. 2: - intill 4 cm.

Minsta annonspris kr. 0,40.

Människor och historia i gatunamn

av Bengt Lindbom

Gatunamnen påminner oss om Trollhättans his§toria och om de människor som levat där. Gammal som gatan brukar man säga. Våra gator är inte så gamla, de första gatunamnen kom 1864 och för hundra år sedan fanns kanske tio gator i samhället, ingen hade personnamn. I de nya stadsdelarna, Egna hem, Skoftebyn och Strömslund, användes kvartersnamnen in på 1940-50-talen, och först då fick gatorna namn.

När sedan staden växte och man letade efter personnamn, har det kommit med namn på rena sagofigurer som Anes väg och Starkodders väg. Vem Halvor är i namnet Halvorstorp och Halvors väg är väl ingen som vet, men namnet är känt redan 1560. Någon Tomas Kulle har aldrig funnits. Namnet syftar på den kulle i nuvarande kv Svarvaren, där ryttaren Tomas, omnämnd i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet, lär ha haft sin stuga.

I Trollhättan har många mer eller mindre kända män givit namn åt gator. Kvinnorna är färre, det finns bara två. Första gången namnet Trollhättan finns belagt är i samband med Trollhetta qvarn, som malde säd för Ekholms slott på Slottsön, som unionsdrottningen Margareta besökte några gånger i slutet av 1300-talet. Margareta var drottning över både Sverige, Norge och Danmark, och fastän hon ju inte var trollhättebo, fick hon Margaretavägen uppkallad efter sig. Numera finns bara Östra Margaretavägen kvar. Slottets stallar och ladugårdar på ömse sidor om älven har gett namnen Stallbacka och Ladugårdsbyn. Som gatunamn finns Ekholmsgatan och Ladugårdsvägen.

På Ekholms slott på Slottsön fanns en hövitsman, Lage Posse, som senare blev riksråd, därav Lage Possegatan. En annan hövitsman, Tord Skytte, gav namnet till Tord Skyttegatan. Slottet kallades i senare tid för Edsborg, som givit namnet åt vår idrottsplats.

Ramundsgatan är uppkallad efter Ramund Basse, en häradshövding i Väne härad, som ledde allmogens försvar mot danskarna i början av 1500-talet.

Sverige var i äldre tid ett väglöst land och man använde sig av vattendragen för att komma fram. I vattenfallen hade bönderna kvarnar och sågar, där man malde och sågade för husbehov.
Redan på Gustav Vasas tid, i mitten av 1500-talet, fanns planer på att skapa en vattenväg tvärs över Sverige. Öresund var ju danskt och danskarna tog tull för svenska fartyg. Men Sverige var dåligt utforskat, det fanns inga kartor. Därför skickade man ut lantmätare, kartografer, som ritade kartor över Trollhättetrakten och som därför fått ge namn åt tre gator i Trollhättan; Kiertil Claesson Felterus på 1600-talet för Felterusgatan, Wilhelm Kruse på 1700-talets första hälft för Wilhelm Krusegatan och Olof Gran på 1700-talets mitt för Olof Gransgatan.

Samhället Trollhättan började skapas genom slussbyggandet i mitten av 1700-talet.

Men de flesta människorna bodde på gårdar runt samhället. På Torsred gård bodde löjt-

nanten Peter Vilhelm Belfrage, därav Belfragegatan. Där bodde senare generalen Georg Carl von Döbeln, hjälten från Jutas i Finska kriget 1808, uppmärksammad i Runebergs Fänrik Ståls sägner. Därav von Döbelns väg. En annan som bodde på Torsred var riksdagsmannen Johan Dahllöf, han som 1857 byggde Strömsberg; Johan Dahllöfs gata. På det närbelägna Kirten bodde dragonen Sven Flinkenfält, hans namn finns i Flinkenfältsgatan.
Brinkens väg är uppkallad efter en bygdeskräddare Brink, som bodde i ett torp i trakten.

Ute på Forstena bodde fältmarskalken, greve Lennart Torstensson, ett av de stora namnen från 30-åriga kriget på 1630-40-talen. Han ägde också Håjums skattegård och andra gårdar i Väne härad; Lennart Torstenssonsgatan. En annan som deltog i 30-åriga kriget var översten Olof Silfverlood på gården Fristorp, huvudpersonen i dikten "I låga ryttartorpet, på höga Hunneberg", men också i Rumenius romaner; Silfverloodsgatan. Det finns också Forstenagatan och Fristorpsgatan efter dessa män.

Planerna för den första kanal- och slussleden förbi Trollhättefallen på mitten av 1700-talet utarbetades av vetenskapsmannen Christopher Polhem, som fått Polhemsgatan och Polhems sluss uppkallade efter sig och en minnessten vid kyrkan. Han hade som medhjälpare vetenskapsmannen Emanuel Swedenborg, som gett namnen Swedenborgsgatan och Swedenborgs Center. Byggandet av Polhems kanal med tre slussar påbörjades 1748, men fullbordades aldrig.
De övriga två slussarna är uppkallade efter slussbyggarna greve Claes Ekeblad och professor Pehr Elvius, som dessutom fått ge sina namn till Ekebladsgatan och Elviusgatan. De var medlemmar av direktionen för Trollhätte kanalbolag.
Tessingatan är uppkallad efter en annan direktionsmedlem, riksrådet Carl Gustaf Tessin.
Den som ledde själva arbetet med Polhems kanal och slussar var konstmästaren Gustaf Adolf Wiman; Wimansgatan.

Vid slussbyggandet dämde man upp och höjde vattenståndet i älven genom att bygga Kafledammen, namnet efter släkten Kafle, som hade kvarnar där och som ägde Nygård och Lilla Håjum och som fått ge sitt namn till Kaflegatan.
Ulfsparregatan är uppkallad efter släkten Ulfsparre, som också hade kvarnar i fallen.
På Kafledammen byggdes så småningom de Dicksonska sågarna, som låg strax väster om nuvande klaffbron. Sågarna ägdes av Firma James Dickson och Co från Göteborg. Därav Dicksonsgatan.
Chef för de Dicksonska sågarna under en tid var faktor Gustaf Jochnick, en betydande man i Trollhättan i början av 1800-talet, han ägde bl a ett 20-tal hus på "Trollhätte Strand". Jochnicksgatan är uppkallad efter honom.

En annan betydande man på slutet av 1700-talet var inspectoren Gilius Hillerström, som fått ge sitt namn åt Hillerströmsgatan. Han arrenderade både Stora och Lilla Håjum, på vars utmarker hela "Trollhätte Strand", d v s centrala Trollhättan, låg. Det var han som byggde "Nordkap", stans äldsta hus, vid Strandgatan. Han ägde bl a ett järnmanufakturverk, såg och kvarn samt bedrev gästgiveri.

Slottsbyggmästaren Daniel Thunberg gjorde den plan som låg till grund för 1800 års

kanal- och slussled. I slutet av 1700-talet började kanalbygget. En av initiativtagarna var brukspatronen Peter Bagge, som blev den förste direktören för Trollhätte Kanal- och Slussverk. Han bodde på Nygård. Ledare för kanalbygget var Erik Nordewall. Härav kommer Thunbergsgatan, Peter Baggegatan och Nordewallsgatan.

Men slussarna blev för små, 1832 var Göta kanal färdig med större slussar, och därför byggdes 1844 års slussar under ledning av överste Nils Ericson, som var övermekanicus, kanaldirektör, för Nya Trollhätte kanalbolag. Kanalbolaget ägde all mark i centrala Trollhättan. I 36 år styrde han som kommunalman i Trollhättan, byggde kyrka, ritade stadsplan mm. Han bodde på Nygård och sedan på Åker. Han fick Nils Ericsonsgatan och Nils Ericsonsgymnasiet uppkallade efter sig. Trollhätte-Gillet reste dessutom en sten över honom vid slussarna.
Han hade som medhjälpare Petter Wallström, som bodde på Hjulkvarn. Dennes son, Carl Wallström, efterträdde Ericson som kanaldirektör, och bodde på Åker.
Härav Wallströmsgatan.

Friherre C J A Skogman var medlem av kanalbolagsdirektionen och skrev verket om Nya Trollhätte Kanalbolag för åren 1838 - 1884. Därav Skogmansgatan.

Industrierna i Trollhättan var i början kvarnar och sågverk, men den mekaniska verkstadsindustrin kom med Nydqvist & Holm 1847. Antenor Nydqvist blev den som kom att leda företaget. Han bosatte sig 1880 på Elfhög. Patron Carl Olof Holm utträdde ur firman 1871 och blev kommunalman. Han var både ordförande, sekreterare och kassör i kommunalstämman och styrde således helt och hållet i Trollhättan. Han är dessutom Trollhättans störste donator.

Brukspatron Ernst Stridsberg flyttade sitt företag, Stridsberg & Biörck, från Torshälla och grundade Gullöfors bruk i fallen, sedan man rivit de gamla sågarna på området. Stridsberg byggde 1895 Villa Strömsvik väster om älven. Företaget flyttades senare till Knorren.

Gustaf de Laval var industriman och uppfinnare av bl a separatorn . Han etablerade sig på Önan på 1890-talet, byggde kraftverk och smälte metaller i elektriska smältugnar. Den metallurgiska industrin flyttade senare till Stallbacka.

Efter dessa herrar har vi Nydqvistgatan, Holmsgatan, Stridsbergsgatan,
De Lavalsgatan och även De Lavals park men även Elfhögsgatan och Strömsviksvägen och idrottsanläggningen Älvhögsborg.

Svante Grundberg som startade Grundbergs Mekaniska Verkstad har fått sitt namn i Grundbergsgatan.

Till Strömslund kom ingenjör Eduard Leopold Albert, där han köpte Strömsberg men även gårdarna omkring och skapade egnahemssamhället Strömslund, som växte upp sedan Kung Oscars bro blivit byggd 1889. Han var kommunalman och donator av Maria Alberts Stiftelses Sjukhus och har fått Albertsvägen uppkallad efter sig. I Strömsbergs park finns en sten rest till hans minne.
Maria Alberts park är uppkallad efter hans första hustru, Maria.

Disponenten för Pappersbruket på Önan, Leopold Landberg, som bodde på Högbo, har fått ge namn åt Landbergsliden.

När Trollhättan blev egen kommun och fick egen kyrka, blev Magnus Åberg den förste kyrkoherden 1860. Han var också kommunalman och ledare i nykterhetsrörelsen, sparbanken och arbetareföreningen. Han har fått Magnus Åbergsgatan och Magnus Åbergsgymnasiet uppkallade efter sig.
Doktor Carl Rinman var den förste läkaren i Trollhättan, han ansågs som en mycket duktig läkare, som omhuldade särskilt de fattiga i samhället. Hans namn finns i Rinmansgatan.

Nyligen har tillkommit ytterligare en gata med kvinnonamn; Gustava Melins gata. Gustava Melin var i över 40 år lärare vid Flickslöjdskolan och avgick med pension 1889.

En bolagssmed Gyllenhake hade sin smedja i kvarteret Svan i början av 1800-talet. Därav Gyllenhakes väg. I samma kvarter bodde på andra hälften av 1800-talet verkmästare Anders Magnus Olsson, allmänt kallad Mäster Olsson, som skötte alla kommunens anläggningsarbeten och var ledamot i kommunalnämnden, i sparbanksstyrelsen och i Arbetareföreningens styrelse.
Han var för övrigt min farmors far, och hans far var född 1784 på Slottsön, där vi började den här berättelsen. Härav namnet Mäster Olssonsgatan.

Niklas Hallsgatan är uppkallad efter sågaren Niklas Hall, som var den förste arbetarerepresentanten i sockennämnden och fattigvårdsstyrelsen.
Staafsgatan efter släkten Staaf, som ägde Stavered gård.

Modhs väg är uppkallad efter lantbrukaren Anders Adolf Modh på Ryrs gård.
Trädgårdsmästaren Johan Wilhelm Klarén var en av de första som byggde i Stavered. Därav Klarénsgatan.

Folkskolläraren Fredrik Renström i Strömslund har fått ge sitt namn till Renströmsgatan.
1900-talets början var en omvälvande tid för Trollhättan. Som VD för Nya Trollhätte Kanalbolag och 1909 chef för Kungl. Vattenfallsstyrelsen kom F Vilhelm Hansen, som planerade och byggde Olidestationen och 1916 års kanal- och slusslinje. Förutom med Vilhelm Hansengatan har han också hedrats med en minnessten.
På minnesstenen står: "Han skänkte landet kraft och ljus ur älvars vatten, för havens skepp han öppnat Mälaren och Vänern"

Lehmans backe är uppkallad efter en rallare från bygget av 1916 års kanal och slussar.

Utöver de redan nämnda finns också några parker med personnamn. Dahllöfs park är uppkallad efter fabriksidkaren O F Dahllöf, som arrenderade Dahllöfs mosse.

Anders Hanssons park efter kommunalpolitikern och riksdagsmannen Anders Hansson.

Betty Backs park efter Betty Back, som bodde i en stuga i kvarteret Jupiter, där hon sålde knäck. Stugan har flyttats från sin plats vid Österlånggatan och står nu på Forngården.
Trollhättan växer och de styrande kommer att ställas inför nya problem att finna namn på lämpliga personer som ska hedras med ett gatunamn. Kanske kan Trollhätte-Gillet hjälpa till?

Visan är hämtad från Röda Korsets Cabaret år 1929

Den moderna flickan

av Erik Adamson

(melodi: Jag kysser Eder hand, madame)

En nutidsflicka,
den naturligt chica,
hon måste vara mager som en sticka.
Mitt hull jag tullar
med kavelrullar
och sportar bort de sköna liljekullar.
Miss Garbo är mitt ideal
ty hon är flott och trött och smal.
Jag är uti vårt tidevarv
en prydnad för mitt kön.
Och charmen har jag fått i arv,
jag trivs i tidsmiljön.
Jag passar ej för rokokon
och kutter i bersån.
Jag kastar inga kärleksgarn
och vill ej ha nån man och barn.
Jag gillar mer att köra bil
och sluka mil på mil.

Emanciperad
och smått blaserad,
jag är nu som en herre ekiperad.
Monokel har jag
och nubben tar jag
och söker i allting att verka karl, jag.
För kärlek ger jag ej ett barr,
men älskar grogg och svart cigarr.
Jag är en verklig nutidstös
som gör mig skön med smink.
Jag är ej alls nåt amorös
och tål ej kärleksblink.
Jag älskar inte poesi
och månskenssvärmeri.
Går gärna ensam till min port,
och tycker om att spela kort.
Och för en cocktail är jag svag,
ja, sådant är mitt jag.

1.9.1929
E.A.

Visan är skriven 1945 av Erik Adamson ("Karl på Spångata"). På Nalen i Stockholm anordnades jitterbugstävlingar, där Trollhättans Swingpjattar fick hedrande placeringar, vilket givetvis uppmärksammades av tidningspressen.

Trollhättepjatten

av Erik Adamson

Att vi hävdar oss i konkurrensen står klart
sedan våra pjattar varit i Stockholm och gjort
s. k. succés. (melodi: Långt i helsike hän)

Jag har blivit bekant
för jag är elegant
jag har själv komponerat den dressen.
Jitterbug är mitt liv
varje pjatts tidsfördriv
Och se Trollhättan det är adressen

Uti Stockholm jag var
och succén den var klar
och man skrev om mig spaltvis i pressen.
När jag kom till Stureplan
stannade hela stan
och man sa: Trollhättan är adressen.

Intervjuad jag blev
alla tidningar skrev
och jag fick mitt porträtt i Expressen
Och i Se fick jag gå
som en serie då
och dom skrev: Trollhättan är adressen

Mössan min den är grön
och kavajen är skön
och min byxa sej gör i noblessen.
När jag svängde mitt tjack
så att byxorna sprack
sa man: Trollhättan är nog adressen.

Lennnart Nejman
Jitterbugare och glädjespridare
i 1940-talets Trollhättan.

Håret mitt aldrig klipps
och jag har ju en slips
som åt buggen ger själva finessen
Med sin rigg har man snärj
men så sätter man färg
uppå Trollhättan, som är adressen.

Faksimiltryck

Visa

TRYCKT I ÅR FÖR

TROLLHÄTTE-GILLETS VÅRGILLE

DEN 1 APRIL 1939. *Melodi: »Hej tomtegubbar».*

Hej troll'tepojkar klara strupen,
kläm i och sjung i vår visa.
Hej troll'tepojkar klara strupen,
kläm i och sjung i vår visa.
Vi görskoj ha,
ja även krytt,
när vi nu samlas igen på nytt.
Hej troll'tepojkar klara strupen,
kläm i och sjung i vår visa.

Hej brukspatroner uppå väggen,
Ni bistert ner på oss blickar.
Hej brukspatroner uppå väggen,
Ni bistert ner på oss blickar.
Dock glättigt lag,
på slutad id,
ger kraft och glädje i livets strid.
Hej brukspatroner uppå väggen,
Ni bistert ner på oss blickar.

Hej strannas barn av alla åldrar
såväl ni höga som låga.
Hej strannas barn av alla åldrar
såväl ni höga som låga.
Om »Tordyveln» och »Ingas Karl»
vi sjunga visor i edert val.
Hej strannas barn av alla åldrar
såväl ni höga som låga.

Hej Johan Emil vår patronus
nu må Du tonen väl hålla.
Hej Johan Emil vår patronus
nu må Du tonen väl hålla.
när sta'ns budget,
Du kramat hårt,
så kosta på Dig en munter låt.
Hej Johan Emil vår patronus
nu må Du tonen väl hålla.

Hej målare och ingeniörer,
kläm i och sjung i vår visa.
Hej svarvare och direktörer
kläm i och sjung i vår visa.
Ty »Julius»
står högt i tak,
i troll'tepojkarnas fästgemak.
Hej målare och ingeniörer,
kläm i och sjung i vår visa.

Hej Calle Sme' och Spångats-Erik
nu må Ni takten väl hålla.
Hej Calle Sme' och Spångats-Erik
nu må Ni takten väl hålla.
Tag Er en sväng
i stilla vals
med arm om Prinslinas väna hals.
Hej Calle Sme' och Spångats-Erik
nu må Ni takten väl hålla.

Hej kolingar och originaler
vi eder gärna vill minnas.
Hej kolingar och originaler
vi eder gärna vill minnas.
en »Ingeskit»,
en »Petter Gris»,
ja även »Jeppen» på sätt och vis.
Hej kolingar och originaler
vi eder gärna vill minnas.

Hej troll'tepojkar här i salen
kläm i och sjung för vårt gille.
Hej troll'tepojkar här i salen
kläm i och sjung för vårt gille.
på samma mark
vi trampat har
i barndomsfröjdernas glada dar.
Hej troll'tepojkar här i salen
kläm i och sjung för vårt gille.

Hej Trollhättan vi sist dig hylla
från Stavremosse till Skoften.
Hej Trollhättan vi sist dig hylla
från Stavremosse till Skoften.
fast dina fall
nu ha gått torrt,
vi finna allting här ganska gott.
Hej Trollhättan vi sist dig hylla
från Stavremosse till Skoften.

Trollhättan den 27 mars 1939.

ARVID.

"Hej brukspatroner uppå väggen" syftar på de tavlor av patronerna Ernst Stridsberg, Antenor Nydqvist och Carl-Olof Holm, som finns på Trollhätte-Gillet.
"Johan Emil" var Gillets förste patron, Emil Rhodin, sedermera drätseldirektör i Trollhättan.
"Calle Sme" var Carl Frendberg, redaktör och Gilles-patron.
"Spångats-Erik" var Gillets initiativtagare och en av dess grundare Erik Adamson "Karl på Spångata". Under många år var han Gilles-Skrivare. Han var inköpschef på Stridsberg & Biörck.
"Tordyveln, Ingas Karl, Julius, Prinselina, Petter Gris och Jeppen" var några av Trollhättans original.
Sign. "Arvid", som skrivit visan var en av Gillets grundare, Kamrer Arvid Carlsson.

Trollhättans läsebibliotek

Av Werner Johnsson

– Ett hundraårsminne 1959 –

Biblioteksverksamheten i Trollhättan kan 1959 fira 100-årsjubileum. Det var på hösten 1859, som initiativ togs till upprättande av ett lånebibliotek i den nybildade Trollhättans församling. Under växlande former och namn har det fortsatt genom de hundra åren fram till nutidens stadsbibliotek.

Böcker var förr mycket sällsynta, även sedan de genom boktryckarekonstens uppfinning förbilligats. Det var mest lärda män och förmöget folk, som skaffade sig sådana. I gamla bouppteckningar förekommer någon enstaka gång även rubriken böcker, och då rör det sig oftast blott om en bibel och några postillor.

På 1830-talet hade man börjat inrätta sockenbibliotek på privat initiativ här och var i landet. Oftast var det prästerskapet, som gick i spetsen för dessa folkbildningssträvanden. Först med folkskolestadgan av år 1842 skapades dock förutsättning för att alla skulle kunna läsa böcker. I denna stadgades, att i varje församling skulle finnas skola, uppmanades prästerskapet att även "uppmuntra" till inrättande och begagnande av sockenbibliotek samt föreslå därtill tjänliga böcker. Vid flera riksdagar under 1850-talet motionerades om anslag från staten till sådana bibliotek men detta avslogs med motivering, att det var en sak för kommunerna och det privata intresset.

I Trollhättan med dess fattiga, icke läskunniga sågarbefolkning var böcker skäligen sällsynta. Ett undantag bör kanske räddas från glömskan. En av de mera framstående trollhätteborna i början av 1800-talet, Gustav Jochnick, faktor vid sågarna och "ägare av många hus på Trollhättan", hade en boksamling, som var så betydande, att vid auktionen efter hans död 1828 en bokkatalog trycktes, som utsändes till "läsesällskapen" i Göteborg, Vänersborg och Uddevalla och till enskilda, och auktionen på böckerna tog mer än en dag i anspråk.

I.O.G.T. har rest en sten på platsen, där Prins Oscars skola låg. Kraftkanalen, som syns bakom stenen sprängdes först när Olidekraftstationen byggdes och då fick även skolan rivas

I Prins Oscars skola låg Trollhättans första bibliotekslokal.

"Baksidan" av Prins Oscars Skola, foto från nordväst.

Trollhättans första skola inrättades 1818, då Götiska Förbundet där invigde sin "fattigfriskola på Trollhättan". Från 1824 fortsattes denna under namn av Prins Oscars skola. Efter folkskolestadgans tillkomst fick den tjänstgöra som folkskola. Trollhättan hörde vid denna tid till Tunhems församling, och det var alltså denna som skulle ordna med sockenbibliotek.

Trollhättan blev egen församling i slutet av 1850-talet.

Bland mycket annat inrättades då här också ett lånebibliotek. Detta skedde på initiativ av de två män, som man möter i de flesta sammanhang, när det gäller Trollhättan vid 1800-talets mitt, Nils Ericson och Carl Olof Holm. I detta fall var det nog mest den senare, som får tillskrivas äran av att ha åstadkommit ett läsebibliotek i Trollhättan.

Patron Carl Olof Holm är väl mest känd som en av grundarna av Nydqvist & Holms verkstad, men han gjorde också en förnämlig insats i Trollhättans kommunala liv. Från 1859, kanske tidigare, till 1878 var han ordförande i sockennämnden, senare kommunalnämnden, dåtidens drätselkammare. Men han var också dess sekreterare – han har skrivit så gott som alla protokoll under denna tid – och även, som han säger "lönlös kassaförvaltare" till 1868. Samhället sköttes från Nydqvist & Holms kontor och kommunens inkomster och utgifter bokfördes i verkstadens kassaböcker. En av de första posterna rörde faktiskt Trollhättans Läsebibliotek.

Under sommaren 1859 hade gjorts en insamling för åstadkommande av ett lånebibliotek. Nya Trollhätte Kanalbolag tecknade 200 rdr, Nils Ericson 100, Dickson & Co ett icke angivet belopp, Wikström & Wilson, innehavare av de Wikströmska sågarna på Malgön, 65 rdr, Nydqvist & Holm 50 rdr. Genom materialförvaltaren vid Kanalbolaget

I huset t. h. på bilden, Storgatan 32, hade biblioteket en del år sina lokaler.

Nils Ericson, en betydande person för bibliotekets tillkomst.

Patron Carl Olof Holm som var bibliotekets initiativtagare.

Johan Engblom, Trollhättans förste bibliotekarie.

Knut Strand insamlades 390 rdr från 25 personer inom samhället t. ex. Dr Rinman 25, Carl Setterberg 10, Jonas Edlund vid Verkstaden 10, handlanden Johan Peterson 25, O. F. Dahllöf 10 osv. Offerviljan var som alltid då för tiden inom samhället mycket stor.

Sammanlagt hade man fått ihop inemot 1.000 rdr, vilket måste anses storartat med tanke på den tidens penningvärde. Den 30 aug. 1859 antecknade Holm i verkstadens räkenskaper, att Trollhättans Läsebiblioteks pengar, 465 rdr, insatts hos firman mot 6% ränta. Bankrörelsen hade ännu inte kommit i gång i vårt land utan man placerade sitt sparkapital hos enskilda mot skälig ränta.

Halva den insamlade summan användes omedelbart för inköp av böcker. Det tycks ha varit Holm, som skött om även den saken. De första böckerna utgjordes av 24 årgångar av Läsning för folket, som bands hos A. P. Bohlin i Vänersborg. Först 1863 fanns det någon bokbindare i Trollhättan. Läsning för folket var en tidskrift, som utgavs av Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, och började utkomma 1834. I september och oktober 1859 köptes ytterligare böcker för 200 rdr. Bland dessa kan nämnas Münchhausens resor och numera okända litterära alster som Oscar och skogvaktaren, Ebba Folkunge, Lifvet i Höga Norden. En Zuavs minnen m. fl. Även facklitteratur inköptes. Historia representerades t. ex. av Starbäcks berättelser ur svenska historien, naturvetenskaperna av Lifvet i naturen och Johnstons Chemie osv. Böckerna inköptes från Klemmings antikvariat och från Bonniers och Gumperts boklådor, som existerade redan då. Ett större bokskåp inköptes, utlåningsjournal för 10 rdr och 24 öre, etiketter och reversaler m.m. anskaffades. Det var tydligen ordning och reda på utlåningen, men så var der ju också Holm som höll i trådarna.

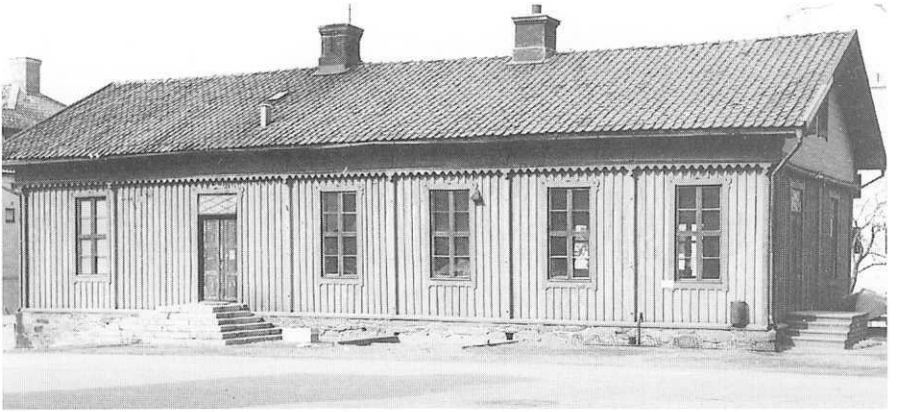
I början av 1861 hade bokbeståndet blivit så stort, att man lät trycka en katalog i 200 exemplar. Den skulle det vara mycket intressant att få ta del av, om den finns kvar i några gamla samlingar. Biblioteket inrymdes i Prins Oscars skola, belägen strax norr om kyrkan, som då för övrigt just var under uppförande. Här förhyrdes från 1 oktober 1859 ett

utrymme för 20 rdr om året, i vilket belopp även ved ingick. Skolhuset ägdes då av Kanalbolaget, men det skänktes till kommunen 1861. Lokalen hyrdes därefter av kommunen, men då denna anslog 20 rdr per år till läsebiblioteket, bodde det i realiteten hyresfritt. 1865 flyttade biblioteket till den nyuppfödda gosskolan, "träskolan", i kvarteret Jupiter.

Någon styrelse tycks icke ha funnits utan det hela sköttes tydligen helt av Holm. Ekonomiskt var ställningen mycket god, ty 1862 hade läsebiblioteket 500 rdr innestående hos Nydqvist & Holm.

Trollhättans första bibliotekarie blev skolläraren Johan Engblom. Ett par ord om honom kan kanske vara på sin plats eftersom han väl nu hunnit bli ganska bortglömd. Han var född i Floby 1833 och genomgick seminarium i Skara. Efter konditioner på flera håll, kom han till Trollhättan som biträdande lärare 1856. Då ordinarie läraren pastor P. G. Lundblad hade avlidit i kolera 1857, blev Engblom ensam lärare och ordinarie 1860. Han gjorde goda insatser på flera områden i dåtidens Trollhättan. Han var en av pionjärerna för skarpskytterörelsen, kassör i Trollhättans Sparbank, organist i kyrkan m.m. Vidare förde han alltid en mer eller mindre befogad opposition på kommunalstämmorna. Det var för övrigt han som vid Arbetarföreningens 25-årsjubileum 1892 gav uppslag till de aftonkurser, som sedan utvecklade sig till Lägre tekniska aftonskolan, varur Trollhättans yrkesskolor framgått.

Boklånen var icke avgiftsfria. Det kostade 10 öre per månad att få låna. Antagligen fick man då låna flera böcker och biblioteket hölls väl öppet ett par gånger i månaden. Av dessa 10 öre erhöll bibliotekarien 5 öre som arvode för sitt arbete med biblioteket. Den andra femöringen gick till omkostnader och nyanskaffning. Men dessutom fanns det understödjande personer. Flera av samhällets toppar betalade ett årligt bidrag t. ex. Nydqvist & Holm 10 rdr, dr Rinman 1, handlande Johan Peterson 10, förvaltare Samuel Andersson 5, garvare Johan Blomqvist 6, värdshusvärden B. F. Hellström 4, materialförvaltare Knut Strand 4, handlanden Wilhelm Hallberg 6 rdr osv.

I träskolan, hörnet Skolgatan/Storgatan, kvarteret Jupiter, hade biblioteket ett vindsrum för boksamlingarna.

I det gamla tingshuset var stadsbiblioteket inrymt. Foto från 1954.

1860 betalades 816 10-öringar av 107 låntagare, varför Engbloms arvode blev 40 rdr 80 öre.

Följande åren sjönk utlåningssiffrorna något men höll sig omkring 600 10-öringar per år under 1860-talet. Det var alltså en relativt god lånefrekvens.

Tillsyningsmannen över skolväsendet i Väne härad, rektor G. S. Hultström i Vänersborg, nämner i sin rapport för år 1866 även biblioteket. Han meddelar där, att "sockenbibliotek finns, omfattande 500 nummer, som ökas årligen. Böckerna förvaras i ett bokskåp och tre bokhyllor".

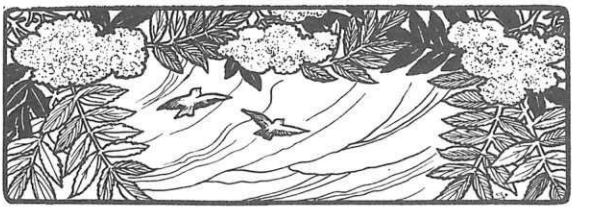
Längre fram övergick biblioteksverksamheten till Trollhättans Arbetareförening, och i början av 1900-talet tog kommunen hand om lånebiblioteket. Främst genom brukspatron Ernst Stridsbergs tillskyndan inrättades Trollhättans Läsestuga i Schinklerska huset vid Storgatan, ur vilken Trollhättans Folkbibliotek och Stadsbiblioteket sedan vuxit fram.

Läs mera om i artikeln nämnda hus och personer i "Stranna"! Götiska Förbundets första skola i Trollhättan, "Stranna nr 6" sid. 148; Nils Ericson bok nr 3 sid. 129; Carl Olof Holm 3- 161; Tingshuset 2-1; Carl Rinman 5-118 och 6-151.

EDUARD LEOPOLD ALBERT *(1846 - 1924) var en tysk ingenjör, som per båt år 1880 passerade Trollhättan. Han fann trakten mycket vacker och då Strömsberg på västra stranden var till salu så köpte Albert huset med tillhörande markområde. Han blev även ägare till gården Kirten. För Trollhättan kom E.L. Albert att betyda mycket. Han organiserade Sveriges äldsta egnahemsområde Strömslund, byggde "Albertska träbron", var konsult vid byggandet av Kung Oscarsbron, donerade pengar och markområden, startade kretsföreningen av Svenska Turistföreningen i Trollhättan, byggde turistvägar, initiativtagare till Marie Alberts Sjukhus m.m. I "Stranna" har tidigare publicerats artiklar av/eller som handlar om E. L. Albert, nr 4 sid 65 och 125.*

Faksimiltryck ur: Svenska Turistföreningens Årsskrift år 1905.

TROLLHÄTTAN.

DE NYA ANLÄGGNINGARNA NEDANFÖR KOPPARKLINTEN OCH TROLLHÄTTAN SÅSOM NATIONALPARK.

AF

E. L. ALBERT.

Sedan lång tid tillbaka har Trollhättan varit en af södra Sveriges mest besökta turistorter; in- och utländska skalder ha strängat sin lyra för att besjunga dess skönhet.

Till år 1889 var dock endast östra stranden af Göta älf tillgänglig för resande. Först efter tillkomsten af den ståtliga Kung Oscarsbron blef det möjligt att komma öfver den vilda strömmen till området väster om älfven. På östra sidan hade Trollhätte kanalbolag anlagt vackra promenadvägar, men på västra stranden kunde de enskilda jordägarna icke åstadkomma annat än primitiva gångstigar. Detta var anledningen till att, under Svenska Turistföreningens beskydd, en kretsförening bildades med ändamål att göra vårt vackra Troll-

hättan, och särskildt partiet väster om älfven, mera tillgängligt för vänner af en storartad natur.

Kretsföreningen blef välvilligt bemött af allmänheten, och tack vare såväl enskildas uppoffring som Trollhättans kommuns och Svenska Turistföreningens frikostiga bidrag

TROLLHÄTTAN. KOPPARKLINTEN. Fot. af E. L. Albert

fick kretsföreningen medel i hand till utförande af de nödvändigaste arbetena på västra stranden. Till en början måste man nöja sig med iordningställandet af förutvarande promenadvägar, anordnandet af hviloplatser och dylikt. Men många år dröjde det dock icke, innan en af Svenska Turistföreningens mest nitiska styrelseledamöter kom till Troll-

hättan för att taga reda på förhållandena och granska framställda nya arbetsförslag.

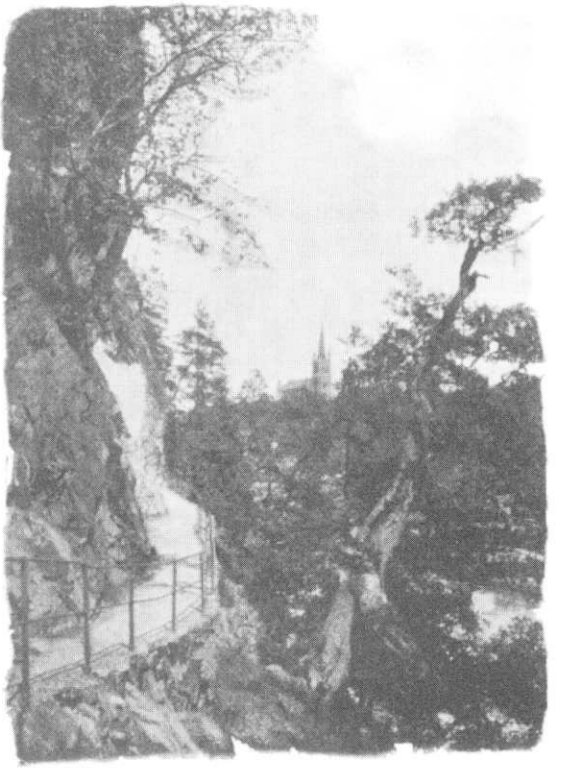
Dessa gällde förnämligast realiserandet af kretsföreningens föresats att bereda tillträde till den dominerande »Kopparklinten» genom en ny väg, som skulle anläggas i den mot strömmen vettande bergväggen. Nästan uteslutande på Sv. Turistföreningens bekostnad har sedermera projektet blifvit i alla hufvudsakliga delar förverkligadt. Ännu i slutet af detta år (1904) pågå dock kompletteringsarbeten: den upptagna promenadvägens utsträckande till platsen intill eller rättare under Kung Oscars bro. Från och med 1905 års turistsäsong kommer denna väg tvifvelsutan att utgöra en af Trollhättans största attraktioner.

Går man från Trollhättan öfver nyssnämnda bro, så bjuder en, kretsföreningen tillhörig, enkel men ganska tilltalande och i glada färger målad kiosk på både läskedrycker och vykort. Såväl det ena som i synnerhet det andra har ju också på senare tider blifvit en nödvändighetsartikel för allt hvad turister heter.

Efter ett besök i vår kiosk gå vi emellertid vidare. Från densamma leder en trappa ned till en gångväg öfver bergras till »Näckens lust», ett namn, som af kretsföreningen gifvits åt denna plats.

Därifrån vandra vi samma väg tillbaka och komma efter passerandet at den högt öfver oss hängande Kung Oscars bro till »laxfisket». Vid detta laxfiske äger det märkvärdiga förhållande rum, att laxen icke vill låta fånga sig där. Ett nyligen längre ned i älfven midtför Kopparklinten anlagdt fiske gör det nämligen nästan omöjligt för den annars snart sagdt alla hinder öfvervinnande laxen att komma upp genom Helvetesfallen. Men kan fisket icke bjuda på lax, så är det i allt fall för turisten i sanning värdt ett besök. Rentaf öfverväldigande är här intrycket af det till ett enda fall sammanträngda vattnet, som från en höjd af omkring 10 fot med oerhörd fart och kraft störtar ned och kastas upp igen. Enhvar, som tillsammans med mig från den enkla träbron njutit af sceneriet, har

instämt däri, att af de olika utsiktspunkterna, från hvilka Trollhättefallen kunna iakttagas, ingen kan täfla med den här ifrågavarande. Omgifningen är väl icke alldeles så pittoresk som på flera andra ställen: Tröskelns pappersbruk och Önans fabriker ligga midtemot och hafva i afsevärd

TROLLHÄTTAN. KOPPARKLINTEN. Fot. af E. L. Albert.

grad förstört den idyll, som, enligt hvad gamla träsnitt utvisa, fordom varit förknippad med platsen. För ett vattenfall är dock *vattnet* hufvudsaken!

Vi fortsätta på den nya vägen vid själfva stranden, hvarest den rena, vattenmättade luften äfven under sommardagar fläktar afkylande. Under gamla granar och förbi

vördnadsbjudande ekveteraner! Vi slå oss ned i skuggan af en eller annan af dessa jättar för att höra, huru Hojums varps lugnvatten leker med sönderrifven strand, bryta åter upp och närma oss sakta den i Stora Hojumsbassängen inskjutna »Trolludden». Vårt öga är fäst på vattenmassan,

TROLLHÄTTAN. KOPPARKLINTEN. Fot. af E. L. Albert.

som ännu njuter en välförtjänt hvila. Knappt har den dock hunnit något lugna sig, förrän den störtar sig utför Helvetesfallet.

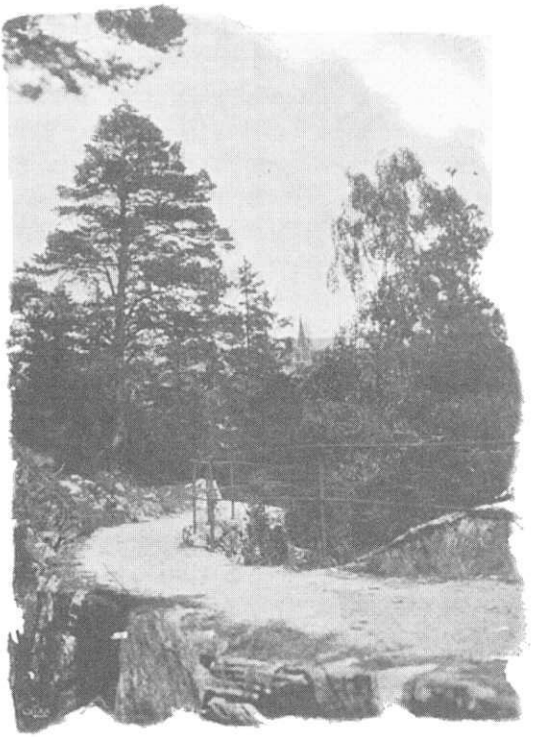
Vi låta vattnet ila fram i svindlande fart och rusta oss till uppstigning på den redan färdiga, så utomordentligt vackra Kopparklintsvägen.

Den som var här för två år sedan, då »Trollklinten» var promenadens slutpunkt, kände sig för visso besviken, då han icke kunde fortsätta, och tänkte nog som så: »Ja, här är det slut med vägen, att komma vidare är omöjligt!» Och dock har det »omöjliga» blifvit en verklighet. Men med ganska betydande svårigheter var väganläggningen förenad. Så måste arbetarna hållas i starka linor, då det gällde att rensa bergväggen högt öfver vägen från allt löst ruckel och från framskjutande sten, som hotade falla ned. Och för att man icke genom bortsprängning skulle förstöra den så måleriska bergväggen, som just i sin söndersplittring är så skön och ger åt omgifningen dess pittoreska karaktär, fann man sig nödsakad att säkerställa de hotande klintarna genom fast cementverk. På flera ställen var det nödvändigt att rentaf nedifrån uppmura vägen och fästa den med järnkrampor vid bergväggen. Men ansträngningarna hafva krönts med framgång, ity att en »farled» kommit till stånd, som i säregen skönhet tryggt kan täfla med många rivaler i utlandet. Ett fast järnstaket ger den resande, äfven om han skulle ha anlag för svindel, känslan af fullkomlig säkerhet, då han längs bergväggen, stundom under framskjutande stenkolosser, alltjämt sträfvar uppför.

Genom väderbitna ekar och stormknäckta granar skimrar det bländhvita skummet från den brusande forsen där nere, och längst bort framskymtar Trollhättans i götisk stil uppförda vackra lilla kyrka! Med denna hänryckande vy framför oss komma vi till förbindelseleden mellan nedre och öfre vägen: den i bergväggen helt och hållet insprängda och cementgjutna uppgångstrappan, som för till de olika hvilopunkterna på öfre platån. Jag afstår från försöket att måla de förtjusande taflor, som från platserna i fråga te sig för ens blickar. Äfven en penna långt mera van än min skulle måhända blott delvis lyckas.

Vi fortsätta emellertid nu, till dess vi komma till Kopparklintens högsta topp, hvarest en utskjutande järnbalkong och med järnräcken försedda altaner erbjuda säkra hvilopunkter. Utan fara för lifvet kan man här njuta af

naturens storslagenhet. Här ger oss Göta älf en sista afskedshälsning, när hon, trött af striden med Trollhättans bergväggar, återigen blir en vanlig trafikled för ångbåtar och segelfartyg. Långsamt slingrar sig älfvens glittrande silfverband mellan de med mörka granar beklädda strän-

TROLLHÄTTAN. KOPPARKLINTEN. Fot. af E. L. Albert.

derna, tills det för ögat försvinner i fjärran vid Bohusläns blånande kullar!

* * *

Vänner af Trollhättans naturskönhet hafva med en viss oro gjort sig den frågan, huru det kommer att gå, när planerna på tillgodogörandet af vattenfallen varda förverk-

ligade.* En bestämd garanti mot onödig vandalisering torde väl få anses ligga däri, att det numera är staten, som i väsentlig mån har saken i sin hand. Men statens rätt sträcker sig icke längre än till vattnet och östra strandområdet. Hur blir det då med vår vackra västra strand? Denna äges af privatpersoner, som, frändömda vattenrätten, naturligtvis komma att realisera sina fastigheter på för sig fördelaktigaste sätt utan hänsyn till Turistföreningens och naturvännernas ideala önskningar. Har så skett, lär nog en vacker dag den besökandes steg hejdas af det stränga: »Förbjuden väg!» Vi försätta oss i tanken till en ej synnerligen aflägsen framtid. Bakom staketet reser sig en tornprydd villa. På en höfligt framställd fråga, om det är tillåtet att gå till Kopparklinten, får vandraren till svar ett lakoniskt: »Privategendom!» Farväl då, du vackra Kopparklint, med dina slingrande vägar och den härliga utsikt du erbjudit!

För några år sedan ifrågasattes, att kronan skulle förvärfva hela Trollhätteområdet och förvandla detta »naturminnesmärke» till en nationalpark för att på det sättet gömma juvelen åt kommande generationer. Frågan föll af statsfinansiella skäl. Det gällde ju att inköpa *både* strand *och* vatten; och vattenkraften var redan då en dyrbar handelsvara.

Förhållandena hafva sedan dess väsentligen förändrats. Kronan är, såsom nyss antyddes, ägare till allt vattnet i Göta älf och den dyrbaraste stranden, den östra. Frågan har alltså reducerats betydligt: det handlar numera endast om inköp af västra strandens jordområde.

Ville riksdagen offra några hundra tusen kronor för detta i nationellt-estetiskt hänseende så behjärtansvärda ändamål, så skulle därmed det nu lefvande släktet förvärfva sig efterkommandes djupa tacksamhet. Till och med de »praktiska» amerikanarna hafva lagt ned ofantliga summor på inköp af fem stora nationalparker, af hvilka den stolta

* H. Conventz. Om skydd åt det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskildt i Sverige. Ymer. Tidskrift utgifven af Svenska sällskapet för antropologi och geografi. Stockholm 1904. H. 1. P. 17 sq. Fig. 1—3.

»Yellowstone national park» äger en areal af 8,671 kv.-km. Staden Köln har anslagit $2^1/_2$ million mark för en allmänhetens park. Belgien, Danmark och andra länder hafva förvärfvat stora arealer såsom nationalegendom! Skulle då icke svenska folket, ledt af liknande bevekelsegrunder, finna skäligt att offra ett för rikets finanser föga betydande belopp för tillfredsställelsen att för all framtid äga och bevara vårt förtjusande Trollhättan — det förnämsta i sitt slag i Sverige!

När Göta kanal på 1700-talet projekterades lyckades borgmästaren i Luleå, Olof Unaeus, förmå riksdagen att skjuta på planerna om att anlägga en kanal mellan Roxen och Söderköping. Genom att låta strömfarare från Västerbotten undervisa ortsbefolkningen kring Motala ström i hur man tar sig fram i forsande vatten skulle kanalen nämligen göras överflödig.

Forsfärder förekom även i Göta älv. Trollhättans Weckoblad skrev den 14 december 1878 om följande "djerva ångbåtsfärd":

"Då ångfartyget TROLLHÄTTAN fördt av kapten A. Skärberg på resa till Göteborg i onsdags afton anlände till Åkerström, befanns inloppet till slussen spärradt af en tjock ismassa. Efter att förgäfves hafva sökt bryta sig igenom isen, beslöt kaptenen Skärberg gå utför fallet som ock med lotsen Manne Olssons hjelp lyckligen verkställdes. Inget ångfartyg lär förut hafva gått nedför fallet med undantag af ångfartyget NECKEN, fördt af kapten Clase, som för några år sedan, då slussen var sönder, äfven han biträdd af den erfarne lotsen Manne Olsson, utförde samma vågstycke".

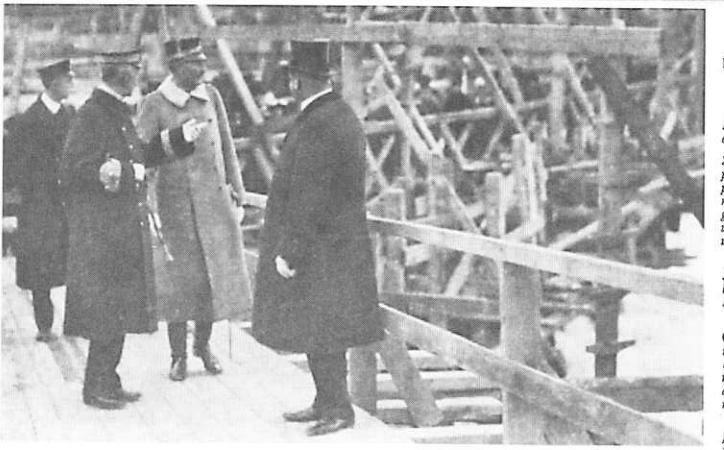
Ångbåten TROLLHÄTTAN byggdes 1895 på Nydqvist & Holms mekaniska verkstad och gick under i en stormig oktobernatt på Vänern år 1881. (Läs mera härom i "Stranna" nr 4 sid. 33-37)

Faksimiltryck ur tidningen HVAR 8 DAG, den 5 november 1916.

DEN KUNGLIGA INVIGNINGEN I TROLLHÄTTAN

PÅ VÄG TILL TROLLHÄTTAN:

I LILLA EDET:

1. Det kungliga extratåget ankommer till Lilla Edet.

2. Konungen, åtföljd af prinsessan Ingeborg och prins Vilhelm samt närmast bakom, landshöfdingen, frih. Lagerbring och vattenfallsdirektören, öfverste Hansen, lämna stationen.

3. De kungliga personerna bese regleringsdammen vid Lilla Edet under öfverste Hansens ledarskap.

OMSLAGSVIGNETTEN *visar en vacker bild af Polhems sluss i Trollhättan, en enkel minnesgärd åt den främste föregångsmannen till det nu fullbordade storverket.*

Med fullt erkännande åt Trollhättans egna fotografer har H. 8. D. dock vid detta tillfälle begagnat K. Vattenfallsstyrelsens inbjudan till redaktionen genom att sända sin egen skicklige fotograf i Stockholm att enbart för vår tidning taga en serie bilder. Därigenom kan H. 8. D. bjuda bilder som äro olika alla andra tidningars.

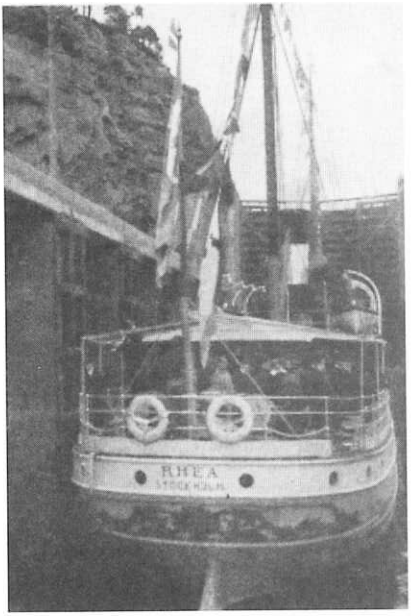
VID STRÖMS SLUSSAR: *Disponenten Hellström, chef för Inlands nya pappersfabriks a.-b., hälsar de kungliga vid Ström.*

DEN NYA TROLLHÄTTEKANALEN.

När den 25 oktober detta år ett nytt steg togs mot förvandlandet af Sveriges största insjö till i kommunikationshänseende en vik af världshafvet, innebar detta endast ett fullföljande af en handelspolitisk tanke, som såvidt känt först uttryckts af den myndige Linköpingsbiskopen Hans Brask: en vattenväg från Götaälfvens mynning fram genom Vänern och Vättern vore medlet att frigöra Sverige

Ång. "Rhea" med de kungliga och inbjudna passerar nya slussen vid Ström.

I nedersta slussen vid Trollhättan.

SLUSSARNE VID ÅKERSJÖ. *T. v. "Rea" i den nya slussen, t. h. "Ceres" i den gamla slussen.*

från beroendet af Danmark i Öresund och af de Wendiska städerna (Lübeck och Hansan) i Östersjön. Både Gustaf Riksbyggmästaren och hans söner ägnade tanken sina varma sympatier och Carl IX påbjöd år 1604 anläggningen vid Lilla Edet af den första slussen: i början af 1607 synes den ha varit färdig att tagas i bruk. Det var likaledes på Carls initiativ den af honom uppkallade Karls graf mellan Vänern vid Vassbottnen och Göta älfs lopp nedanför dess öfversta fall vardt påbörjad.

Tekniken hade emellertid ännu icke uppnått en ståndpunkt, som tillät det stora verkets utförande,

INVIGNINGSPLATSEN VID ÅKERSJÖ, *tagen då konungen håller invigningstalet.*

"RHEA" PÅ VÄG TILL TROLLHÄTTE STAD EFTER INVIGNINGEN.

och hvad värre var, Sverige saknade ännu tekniker. Behofvet vardt ock mindre kännbart, sedan först tyskarnes välde på Östersjön brutits och därefter Sverige kommit i besittning af Öresunds ostkust. Besvärande var det dock alltjämt för handeln att nödgas begagna sig af landtransport förbi fallen, och när Sverige i Christopher Polhem fick sin förste ingeniör, hörde kanalanläggningen genom Sverige från Norrköping till Göteborg till de uppdrag, som anförtroddes honom. Som så mycket annat under Carl XII:s tid stannade det emellertid vid ansatser, på hvilka skottet vid Fredrikshall obevekligt gjorde ända. När frågan vid 1700-talets midt återupptogs, kom en olyckshändelse i vägen för arbetets fullbordan och det var först den 14 augusti 1800, som den första sammanhängande vattenvägen mellan Vänern och Västerhafvet kunde öppnas för trafik, efter att — som det å minnestaflan heter — "i mer än 200 år" ha varit "föremål för Svea konungars omsorg".

Det var egentligen först efter denna första Trollhättekanals öppnande, som man riktigt blef på det klara med en dylik vattenvägs betydelse. Den banade vägen för Baltzar von Platens storverk, Göta kanal, som genom sina större mått i sin ordning återverkade på Trollhättekanalen. Från sitt ursprungliga djup på 6 à 7 fot på slusströskeln blef den nu ombyggd till 10 fots djup. Den ombyggda kanalen var färdig att högtidligen öppnas den 5 juni 1844. Ett årtionde senare började i Sverige järnvägsbyggandets æra. Det kunde nu synas, som om de konstgjorda vattenvägarnes tid var

STADSFULLMÄKTIGES ORDFÖRANDE, KYRKOHERDE STENSTRÖM, HÄLSAR KONUNGEN.

förbi, hälst i vårt land, där dessa under långa delar af året tack vare isbeläggning äro oframkomliga. Erfarenheten lade emellertid i dagen, att såicke var förhållandet. Det visade sig snart, att olika godslag föredrogo olika transportsätt. Trots järnvägarne ökades de på kanalen transporterade godsmängderna så godt som årligen och en vacker dag stod det klart, att en ombyggnad åter var af nöden. Efter halftannat årtionde afförberedande arbeten anslog riksdagen 1910 de nödiga medlen för kanalens fördjupande till 4 meter eller 13½ fot d. v. s. dubbla det ursprungliga djupet. Slussar och andra konstbyggnader hafva emellertid utförts för fartyg med 5 meters djupgående. Utan alltför stora kostnader kan alltså Vänern inom kort bli tillgänglig för äfven mycket stora fartyg. Ty att en ytterligare fördjupning inom en icke alltför aflägsen framtid föreståt, är det ingen, som betviflar.

GENERALDIREKTÖR F. V. HANSEN.

chef för K. Vattenfallsstyrelsen, f. d. öfverste vid V. o. V-byggnadskåren, planläggare och högste ledare af det nu så lyckligt afslutade stora kanalarbetet vid Trollhättan. Foto efter den af civilingenjör J. Lindh utförda porträttbysten som i dagarne öfverlämnats till Vattenstyrelsen af nuvarande och f d. styrelseledamöter samt är afsedd att pryda styrelsens sessionsrum i Trollhättan.

I två olika afseenden torde den nya Trollhättekanalen ha utöfvat ett inflytande, som sträcker sig öfver dess omedelbara räckvidd. För det första föranledde beslutet om dess utbyggande Inlandsbanans afslutning vid Vänern i stället för dess utsträckning till Västerhafvet. Hela det öfre Sveriges västhälft har här fått sin närmaste utfartsväg. För det andra har denna kanalbyggnad otvifvelaktigt betydelse också som pioniär för andra. Svensk ingeniörkonst har ådagalagt att den icke blott mäktar de tekniska problem, som äro förenade med ett arbete af detta slag, utan äfven att den förstår att kalkylera tillförlitligt. Trots delvis ogynnsamma terrängförhållanden, alla krigstidens svårigheter och prisförhöjningar har arbetet — såsom verkets chef icke utan berättigad självkänsla framhöll — kunnat slutföras i hufvudsak enligt uppgjord plan och för en kostnad, som endast föga öfverstiger den 8½ år tidigare beräknade. Sådant ingifver förtroende, och det lider knappast något tvifvel, att äfven denna nya Trollhättekanal endast är första ledet i ett helt nytt vattenledssystem i vårt land.

Invigningen af Trollhätte kanal försiggick den 25 okt. under de högtidligaste former, bedrad med konungens höga närvaro. rönande den lifligaste anslutning af befolkningen i de af den nya farleden berörda och gynnade trakterna, samt af hela den svenska pressen hälsad som en för Sveriges samfärdselväsen utomordentligt betydelsefull och för hela landet lyckosam tilldragelse.

Konungen, åtföljd af härtigen af Södermanland och härtigparet af Västergötland, anlände invigningsdagens morgon till Göteborg med extratåg, med hvilket följde äfven en till högtidligheten inbjuden stor och lysande samling gäster, bland hvilka märktes statsråden von Sydow, Wennersten och Broström som representanter för regeringen, cheferna för flertalet centrala ämbetsverk samt för öfrigt ett stort antal af vårt lands på olika områden mest bemärkta män.

Efter en timmes uppehåll i Göteborg, hvarunder konungen kvardröjde i sin vagn, fortsatte det kungliga extratåget, åtföljdt af ännu ett extratåg med gäster från Göteborg, Göta elf-dalen uppåt. Färden gick genom solbelysta nejder utmed floden förbi de här belägna, för dagen rikt flaggsmyckade stora industriella verken, skeppsvarfven och många små blomstrande samhällena fram till Lilla Edet, slutpunkten för järnvägsresan. Från stationen, där landshöfdingen i Elfsborgs län K. S. Husberg tillika med kommunalnämndens medlemmar voro till mötes, begaf sig konungen, varmt hyllad af de tillströmmande stora folkskarorna, och åtföljd af de kungliga personerna samt öfriga fästdeltagare öfver slussbryggan till Ström och mottogs här af landshöfdingen i Göteborgs och Bohus län friherre G. Lagerbring samt representanter för Hjärtums och Västerlanda socknar.

Vid Ström lågo väntande Svea bolagets kustångare "Rhea" samt kanalbåtarne "Ceres" och "Trollhätte Kanal", hvilka nu samtidigt gledo in i den första af den nybyggda ledens sex stora slussar. Sedan slussningen efter icke fullt tio minuter var fullbordad, försiggick embarkeringen. Ledsagad af de öfriga ångarne gick "Rhea", on bord på hvilken konungen och de öfriga kungliga personerna befunno sig, vidare uppför elfven, utefter hvars stränder stora människoskaror samlats, samt hälsades, då den med sakta fart nalkades första slusströskeln vid Trollhättan, med kunglig salut från berget. Under regementsmusikens toner gled "Rhea" som det första stora fartyget in i den öppnade slussen samt fortsatte sedan, alltjämt åtföljd af de båda kanalbåtarne, genom de båda återstående slussarne. Vid passerandet landsteg konungen och skref på bergväggen sitt namn, afsedt att senare inhuggas i graniten.

Invigningshögtidligheten försiggick strax ofvanför öfversta slusströskeln vid Åkersjö, där för ändamålet en estrad rests under en med kunglig krona kröntbaldakin. På den omgifvande platsen hade en del verkningsfulla dekorativa anordningar vidtagits, hvilka tillika med mängden af vajande blågula dukar gåfvo ökad glans åt det högtidliga skådespelet, ytterligare förstärkt genom anblicken af de samlade stora fäststämda folkskarorna.

Från landstigningsplatsen begaf sig konungen, åtföljd af härtigen af Södermanland och härtigparet af Västergötland jämte uppvaktningar till den kungliga extraden, till hvilken därefter vattenfallsstyrelsens chef öfverste F. V. Hansen framträdde och, efter att i stora drag hafva tecknat kanalverkets historia, å vattenfallsstyrelsens vägnar anhöll, att konungen täcktes förklara den nya förbindelseleden öppnad och invigd.

Konungen tog därefter till orda, med stark och klangfull stämma uttalande sin glädje öfver att inviga den ombyggda och delvis nyutförda trafikled, som förbinder västerhafvet med Sveriges största insjö. Efter att vidare hafva berört betydelsen af den utvidgade samfärdsleden uttalade konungen sitt tack till alla dem, som bidragit till fullbordandet af verket, i främsta rummet Sveriges riksdag, som beviljat medel till detsamma, samt därjämte till alla, såväl chefer, ingeniörer och arbetare, som deltagit i dess utförande.

Sedan konungen därefter förklarat den nya farleden öppnad för trafik, utbringade öfverste Hansen ett fyrfaldigt lefve för konungen, åtföljdt af fanfarer och kungssången, hvarefter ordens- och medaljutdelning ägde rum. Sedan till sist öfverste Hansen mottagit utnämning till generaldirektör för vattenfallsstyrelsen var invigningshögtidligheten till ända. Man embarkerade åter på ångarne och färden gick nu vidare till Trollhättan, där konungen vid tilläggsplatsen uppvaktades af stadsfullmäktige med dess ordförande i spetsen, samt vidare kanalvägen upp åt genom den nybyggda slussen vid Brinkebergskulle till Vänersborg där likaledes uppvaktning af stadsfullmäktige ägde rum. Från Vänersborg gick färden med extratåg tillbaka till Trollhättan, där konungen och de öfriga kungliga personerna deltogo i den af vattenfallsstyrelsen gifna middagen.

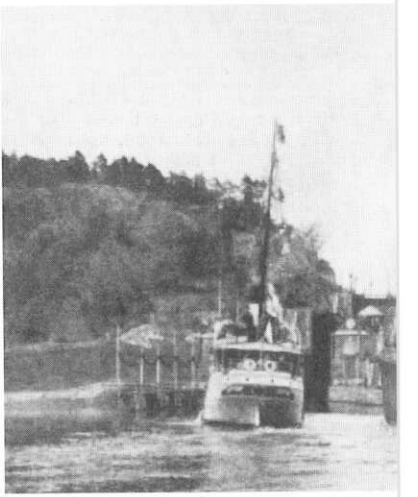

MINNESMEDALJ TILL INVIGNINGEN.

EN MÄRKESDAG I SVERIGES FR

1. VY ÖFVER TROLLHÄTTE NYA SLUSSA
2 KONUNGEN JÄMTE ÖFV
3. ANKOMSTEN TILL TROLLHÄTTE SLUS
"Ingeborg", den förste s
4. VATTENFALLSDIREKTÖREN, ÖFVERST
ning af den riksgagnelige gärning öfverste Hansen
dagen till generaldirektör. 5. K

Samtliga fotografier från invigningshögtidligheterna

IGA UTVECKLINGS HISTORIA.

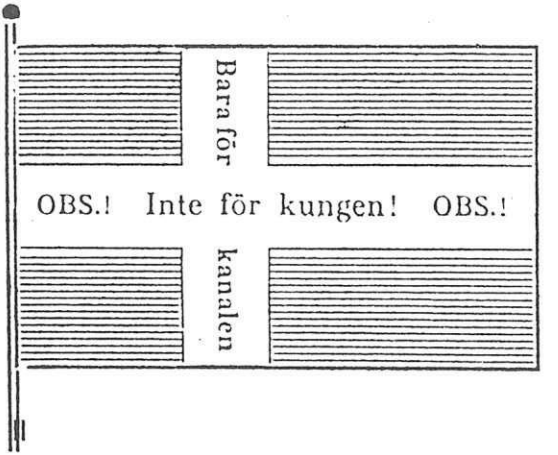
ias ångarne "Rhea", Ceres" o. "Trollhätte Kanal".
EN, *åser slussning vid Ström.*
"Rhea" med de kungliga, därefter Thuleångaren
i passerade slussarne
×) HÅLLER HÖGTIDSTALET. *Med anled-*
kanalarbete slutfört, utnämndes han å invignings-
LLER INVIGNINGSTALET.

gs egen, speciellt utsände, fotograf i Stockholm.

Invigningen av 1916-års Trollhättekanal uppmärksammades även av Hasse Z. (Hans Zetterström 1877-1946) i tidningen Söndags-Nisse (nr 43, 29 okt. 1916). Artikeln om "trollhättarna" och "Trollhättan --- en mindre stad i Norrland" återges här i faksimil. I artikeln nämns "Jörgen", som var psed. för Figaro-redaktören Georg Lundström.

★

Det är heller inte lätt att vara kung. Varken i Belgien, Serbien, Grekland, Montenegro eller Sverige. Bon Soir som följer med allting berättar i Allehanda att Trollhättan, en mindre stad i Norrland, ska ha en kanalinvigning med konungen som gäst, varvid stadsfullmäktige beslutat att flaggor skola hissas *men inte för kungen* utan för kanalen. För att trollhättarna inte ska ta miste föreslås härmed vördsamt att flaggorna förses med inskription, så här:

På det viset förstår även kungen en del och kan rätta sig därefter

Jörgen utgav på sin tid en utmärkt bok vid namn *Det passar sig inte.* Den finns ännu i bokhandeln och innehåller en hel del råd och regler för umgänge gentlemen emellan. Stadsfullmäktige i Trollhättan **böra rekvidera den boken i tillräckligt antal. Minst 2 ex. åt varje man**

★ *Hasse Z.*

Även signaturen Bäsk (Redaktör Ernst Karlinder) skrev i tidningen Trollhättan om kanalinvigningen. Här ett faksimiltryck av delar av artiklarna.

BETRAKTELSER.

» Hittills har Trollhättan varit världsberömt för *skönheten*. Efter måndagen den 16 oktober 1916 är det desslikes lika berömt för *dumheten*. En mindre ärofull berömmelse.

Ty en erbarmlig dumhet, eller som landets radikalaste tidning dagen efter uttryckte det: »en erbarmlig futtighet» var våra socialdemokratiska ledarpampars påhitt att vägra anslaget till invigning»högtidligheterna. Jag säger *ledarpampar*, ty de övriga fjorton är ju i det hela en beskedlig samling, som i de flesta fall inte bry sig om att reflektera alls, utan säger ja och amen till partiradets förslag. Det vill säga, så har varit fallet förut. *Nu* måtte det väl bli ändring, ty efter hela den här skandalen borde till och med aposteln »Lukas» inse nödvändigheten av att tänka själv.

•

BETRAKTELSER.

Nu är det över. Och staden återkommer sina normala gångor efter kanalinvigningen.

Hamnen verkade i onsdags större sjöstad, icke blott på grund av det pågående sjölaget å stadshuset, där folk från alla kanter krälade som i myrstacken, utan fastmer på grund av mängden av stora, flaggprydda ångare, som förtöjt längs kajerna. »Rhea» var en hög, ljus skönhet i vit baldräkt, men »Ingeborg» verkade höftbred, kraftig och vittfamnande dalkulla i svart kjol med röda ränder.

När vi så kommo upp till Holmens slussar, började surret av de tre getingarne från grannstaden i norr, vilka elegant och snabbt gjorde vad de kunde för att förvrida huvudena på människoskarorna.

Till min stora glädje konstaterade jag att vännen Calle Frendberg gått ut för att hälsa på kungen. Åtminstone var Calle den förste som H. M:t hälsade på å Trollhätte mark, en artighetsbetygelse, som Calle — jag vill i sanningens intresse säga det — besvarade med en utpräglad hovmannabugning och hatten i hand, alldeles som det skulle vara.

Tack, Calle, jag kunde väl tro att du inte är så arg, som du låter!

•

När så middagen var äten, kaffet drucket och cigarren slut, drogo sig de kungliga åter till stationen jämte sina cirka 150 följeslagare och togo kosan åter till Stockholm.

Det sista jag såg var hr Lars Lukas Lundén, den store socialdemokratiske stadsfullmäktigen och trafikdirektören, som stod och bockade farväl till kungen, så nästippen upprepade gånger tangerade skenorna till spår numro ett. Och kungen var minst vid Lagårdsbyn innan Lars återtog sin perpendikulära utgångsställning.

"Calle Smé" var signaturen för tidningen Ny Tids lokalredaktör, Carl Frendberg. Han hade tidigare arbetat som smed på Nydqvist & Holm. År 1947 var Carl Frendberg gillespatron i Trollhätte-Gillet.
"Lars Lukas" kallade sig järnvägstjänstemannen Gustaf Lundén i diverse tidningsskriverier.
År 1916 blev Gustaf Lundén invald i stadsfullmäktige för socialdemokraterna och han var politiskt verksam i fullmäktige under 23 år. Lundén blev känd som en debattglad talare med åsikter om det mesta och han kanske inte alltid vägde sina ord på "guldvåg". Om mycket av hans politiska insatser borde lämnas till glömskan så har han för Trollhättan gjort mycket genom att vara med och grunda Trollhättans Fornminnesförening och genom sin forskning om Trollhättans historia, som resulterade i tre böcker "Trollhättan genom tiderna", "Tunhems gäll" samt "Det forna Vassända-Naglum och Brätte stad".
"Stadens riksdagsman", A. L. Johansson (s), var mannen som föreslog, att flaggningen skulle ske för kanalen och ej kungen. Om Ernst Karlinder kan Du läsa i "Stranna" nr 4 sid. 185 vad red. Oskar Malmrot tyckte om honom.

Ur Trollhätterevyn
Lyckans Gulascher 1917

FANKENS SÅNG

av Erik Adamson

Jag känns väl igen fast jag skiftar gestalt
i vitt skilda masker jag finns överallt.
Jag lockar och frestar vem jag träffar på
och folk mina tjänster, så gärna vill gå.
Men mest i mitt våld är Trollhättan ändå.
Den stan den är min, den är min, den är min,
ja, den stan är min, den är min,
den är min!

Jag smyger omkring här i er sköna stad
och oftast jag hålls uppå maktens estrad.
Jag osynlig finns bland de trettiosex
och spelar dem spratt som sen aldrig kan täcks.
Beständigt min hand över Trollhättan sträcks.
Den stan den är min, den är min, den är min,
ja, den stan den är min, den är min,
den är min!

Ni minns väl skandalen med flaggningen här ---
man sa det var sossar som gjorde så där.
Men skyll ej på dem --- det var fan som dem ba,
och genom mitt lock fick dem att tjänsten ta.
Skandalen sen kom och jag skratta ha! Ha!
Den stan den är min, den är min, den är min,
ja, den stan den är min, den är min,
den är min!!!

E.A. 1917

Ur Claes Joh. Ljungströms bok "Wäne härad samt staden Wenersborg" återges här i faksimil kapitlet "Verk och Inrättningar". Boken är tryckt år 1884 d.v.s. två år efter författarens död och bokens pris var en krona.

Verk och Inrättningar.

Bland sådane inom Wäne härad, då man undantager Trollhättans Mekaniska Verkstad, intager Wargö Fabrik första rummet. Denne är anlagd på den i Rånnumsfallen varande ön, som af ålder har namnet *Wargö,* och hvilken med ytterligare något egovälde utmed elfstranden utgör 1/8 mtl.

I början af innevarande århundrade var här ett bränneri, som qvarstod ännu 1840, då den för sin praktiska blick kände Öfversten m. m. Nils Ericson arrenderade ön och derstädes anlade det ännu dervarande *Cementverket,* hvilket likväl blott erfordrade några få hästars drifkraft, som erhölls genom en liten ränna från Nybro och bildade allenast två fots fall. Öfverste Ericson blef sedermera egare af Wargö, och flera förslag kommo å bane för platsens användande till industriella ändamål. Men det, som kom till stånd, var ett *Träsliperi,* som 1868 anlades af nämnde Öfverstes söner Kaptenerne Werner och John Ericson samt Löjtnanten Carl Ericson, och företaget bedrefs under några år med särdeles fördel. Drifkraft erhölls genom anläggandet af en kanal från Nybro. År 1872 utvidgades verket af samma söner John, Werner och Carl, och blef då derstädes ett *pappersbruk.* Der insattes blott en pappersmachin, som dock snart nog befanns för liten, hvadan år 1876, sedan två år förut eller 1874 hela verket öfvergått till ett bolag benämndt "Wargöns Aktiebolag", ytterligare tillsattes en machin af 110 tums bredd, och hvilken då var den största och bredaste sådan i Sverige. I sammanhang med utvidgandet af pappersbruket fullbordades den af Herrarne Ericson redan påbörjade kanalanläggningen mellan Hufvudnäsöfallet och Nybro, hvarigenom äfven detta fall kom Wargö fabrik till godo och lemnas härigenom samt genom det förutvarande fallet från Nybro till fabriken en effektiv kraft af 600 hästar. — År 1881 anlades en *tredje fabrik* för tillverkning på kemisk väg af trämassa, eller så kallad Cellulosa, och har dermed vunnits ett oberoende, som högst få dylika verk ega.

Wargö Fabrik är icke allenast ett af de största pappersbruk i Sverige, utan har äfven ett det både vackraste och fördelaktigaste läge nedanom de vattenfall, som Göta Elf gör strax efter sitt utlopp ur Wenern. Den har invid sig egen hamn och kan hafva, under den tid segelleden är öppen, daglig ångbåtskommunikation med Göteborg, såsom den ock har endast tio minuters väg till Rånnums station å jernvägen Uddevalla—Wenersborg—Herrljunga.

Verket sysselsätter en arbetsstyrka af vanligen 200 personer, och här tillverkas årligen i medeltal 20,000 centner mekanisk trämassa och 12,000 centner kemisk sådan, af hvilka samt af andra ämnen frambringas 50,000 centner papper per år.

Det af Öfverste Ericson anlagda Cementverket tillhör äfven samma Aktiebolag och lemnar c:a 100,000 kbft Cement årligen.

Önans Trämassefabrik vid Trollhättan, som anlades 1856 af Rosendahls bolag, eges nu af Korndals aktiebolag. Med 26 slipmaskiner och en arbetsstyrka af 200 man tillverkas årligen 300,000 ctr trämassa. Till fabrikernas drifvande användes 2,450 hästkrafter, fördelade på 15 turbiner.

Trollhätte Oljeslageri, beläget på numera af Nya Trollhätte Kanalbolags aktieegare inköpt mark, eges af aktiebolag. Anlades 1860 och öfvergick till bolag 1864. Vid verket, som består af 6 st. hydrauliska pressar samt krossqvarnar och nödiga biapparater, pressas uteslutande linfrö. Årliga förbrukningen uppgår till 12,800 tunnor. Häraf erhålles 153,350 kannor linolja, hvaraf ungefär en tredjedel vid verket beredes till fernissa och 22,750 ctr kakor, hvilka dels förmalas till mjöl och dels försändas.

För verkets drifvande användes en vattenkraft af 35 hästkrafter och en arbetsstyrka af 24 man.

Trollhätte Skeppsdocka eges af Nya Trollhätte Kanalbolags aktieegare. Dockan arrenderades sedan 1862 af Nydqvist & Holm, under hvilken arrendeperiod varit för undergående af större och mindre reparationer i dockan intagne 825 segel- och 263 ångfartyg.

Trollhätte Mek. Verkstad och Gjuteri, belägen på af Nya Trollhätte Kanalbolags aktieegare inköpt mark, eges af A. Nydqvist. Firma Nydqvist & Holm.

Verkstaden, som anlades 1847 af Lidström, Nydqvist och Holm, hufvudsakligen för tillverkning af gjutgods och maskinerier för qvarnar, sågar och fabriker samt motorer för såväl vatten som ånga, har under årens lopp undergått flere förändringar och utvidgningar.

I synnerhet under de sista 15 åren har tillverkningen ökats i följd af den år 1865 började fabrikation af lokomotiver, hvaraf nu 200 äro levererade. Arbetareantalet har under de sednaste åren varit omkring 400 man och för arbetsmaskinernas drifvande användes en vattenkraft af omkr. 80 hästkr.

Tillverkningsvärdet var år 1849 kr. 41,592 och gick småningom upp till 788,927 kr. år 1883.

Trollhätte Pappersbruk, som eges af aktiebolag, anlades 1864 och tillverkar årligen omkring 15,000 ctr papper. 1883 anlades af samma bolag sliperi för beredande af trämassa på mekanisk väg för en årlig tillverkning af c:a 12,000 ctr. För pappersbrukets och sliperiets drifvande användes en vattenkraft af 235 hästkrafter och 45 arbetare.

År 1819 föddes Brita Lena Andersson i Hambrö Lid utanför Kungsbacka. Hon kallades för Kungsbackagumman och var en mycket framgångsrik "klok gumma" när det gällde att hjälpa människor med div. krämpor. Förutom i Kungsbacka öppnade hon även praktik i Göteborg samt var också ett slags "verksläkare" på Nydqvist & Holm i Trollhättan. När hon lämnade jordelivet var hon nära 90 år gammal.
(Källa: Sällsamheter i Halland av Mats Bramstång, tryckt 1977. Är det någon läsare, som vet mera om Brita Lena Anderssons arbete på Nydqvist & Holm, v.g. kontakta Trollhätte-Gillet).

Faksimiltryck ur

N:o 15.

Göthe-borgs Wecko-Lista.

Lördagen, den 14. April 1750.

Samt andre för Publico nyttige Efterrättelser.

Tanckar öfwer Trollhätte Slussars bygnad.

WIDm Främling, som här förr ett märkligt prof anſåg,
Hwad grymma foſter oß naturen ſtundom lemnar,
När til Guds lof och pris han med ſin ſtor-wärck ämnar
At ſkräma wåre ſinn, och wäcka up wår hog.
Kom ſe ett faſligt fall af wattn konſtigt dämpat,
Och på naturens makt af konſten öfwat wold;
Ett under blir af gagns helt underligen lämpat,
Och folk förtiena bröd, där förr tyckts bo för troll.
Betänck ett under än, faſt det dig torde ſkräma!
At nu anſenlig wärk i Swerge föras ut;
At Patriotiſk frägd hindt egennyttan täma,
Och kommit haſtig winſt at litet weta hut.
De Landets trogne Männ, ſom på ſig taga driſtat,
Troß alle hinder-hjul, ett ſå anſenligt wärck,
Med rätta Runor lärt, ſin namn til minnes, riſta;
Och haſwa ernådt ett dem wärdigt ögne-märk!

M.

Anna-Lisa Berglund har skrivit dikten med "nutida" bokstäver:

TANKAR ÖFWER TROLLHÄTTE SLUSSARS BYGNAD

Kom Främling, som här förr ett märkligt prof anså̊g,
hwad grymma foster oss naturen stundom lemnar,
När till Guds lof och pris han med sin stor-wärck ämnar
At skräma wåre sinn, och wäcka up wår hog.
Kom se ett fasligt fall af wattn konstigt dämpat,
Och på naturens makt af konsten öfwat wold;
Ett under blir af gagns helt underligen lämpat,
Och folk förtiena bröd, där förr tyckts bo för troll.
Betänck ett under än, fast det dig torde skräma!
At nu ansenlig wärk i Swerge föras ut;
At Patriotisk frägd hindt egennyttan täma,
Och kommit hastig winst at litet weta hut.
De landets trogne Männ, som på sig taga dristat,
Trotz alle hinder-hjul, ett så ansenligt wärck,
Med rätta Runor lärt, sin namn til minnes, rista;
Och hafwa ernådt ett dem wärdigt ögne-märk!

Gustaf Schönberg var redaktör vid tidningen Trollhättan 1896 – 98. Han publicerade ett stort antal dikter, som på sin tid var mycket populära och diktböckerna såldes i stora upplagor bl.a. per postorder av Åhlén & Holm.

Lydias grotta låg vid Stallbackakanalen, mitt emot norra delen av Stallbackaön ("Wredes/Wredens" ö). Lydia var dotter till häradsskrivaren Anders Johansson på Stallbacka gård. Hon ville gifta sig med Carl Wallström (1831 – 1904), men han var inte fin nog ansåg Lydias far, utan hon fick gifta sig med den man, som fadern utsett. Carl Wallström blev sedermera civilingenjör och slussmekanus d.v.s. kanaldirektör vid Nya Trollhätte kanalbolag..

En annan dikt med Trollhätteanknytning av Gustaf Schönberg ("Gösta") finns återgiven i "Stranna" nr 2 sid. 32. ("En lustresa till Trollhättan").

N:o 5827. **Gösta's**
Samlade Visor och Poem.
I Samlingen.
Med författarens porträtt.
Hela boken är tryckt i två färger.
Omslagsteckning i flera färger af
Hilding Nyman.
Pris 1 krona.

Denna samling innehåller 72 af den gemytlige poetens allra roligaste visor. *En bok för folket. 15,000 ex. såldes på ett år.*

N:o 5828. **Gösta's**
Samlade Visor och Poem.
II Samlingen.
Hela boken är tryckt i två färger.
Omslagsteckning i flera färger af
Brita Ellström.
Pris 1 krona.

Denna samling innehåller företrädesvis
nyare visor och poem
af den alltid lika glade poeten. I öfrigt samma vackra utstyrsel som första samlingen.

Reklamen för Göstas visor är hämtad från en Åhlén & Holms-katalog år 1909. Förlaget hade en bokavdelning med "Böcker för folket" vilka var "goda, underhållande, lättlästa och fint utstyrda böcker, som på grund av kolossala upplagor kunna tillhandahållas allmänheten till billigt pris".

Lydias grotta

av Gustaf Schönberg ("Gösta")

Om uppefter stranden af elfven den blå
En sommarvarm dag promenera man skulle,
Så ser man till höger en skuggrik berså
Högt uppe på toppen af grönskande kulle,
Där älskande fritt kunna känslorna blotta —
Den platsen, den kallas för Lydias grotta.

Den grottan begagnas att sitta uti
Af folk, som i ensamhet älska att drömma,
Och stundom så kommer ett helt kotteri
Och slå sig till ro i dess fridfulla gömma —
Och Anders och Anna och August och Lotta
De ha sina möten i Lydias grotta.

Utrymme har grottan som godt räcker till
För halftjog personer med sittplats tillika,
Och där får man lefva precis som man vill
Och skämta och sjunga och skoja och skrika
Ja tända sin pipa och röka och spotta
Är äfven tillåtet i Lydias grotta.

Och utsikt har grottan och den som är skön,
Frikostigt naturen har sörjt för den gåfvan:
Först har man kanalen, så Stallbackaön,
Så älfven, så skogen, så himlen där ofvan —
Och båtar i mängd af kanalledens flotta
Passera revy framför Lydias grotta.

I bland får däruppe familjer man se
Bland skylande häckar som dofta och grönska —
Man äter gemensamt sin lilla supé
Och mår så förträffligt man gärna kan önska
Och barnen de leka och gräfva och skotta
Och rota i sanden i Lydias grotta.

Där uppe i går några vänner och jag
Tillbrakte en stund med att skämta och glamma,
Och när uti grottan vi bröto vårt lag,
En hyllning vi enades bringa densamma —
Vi skyndade alla att hufvudet blotta
Och höjde ett lefve för Lydias grotta.

Industrierna på

av Jan C

Två damer beundrar utsikten av fallen mittemot de Lavals fabriker. Jämför man damernas plats med kartor så står de vid Neckens lust.

Nr 1. Gullöfors Bruk. År 1876 köpte ing. Ernst Stridsberg de tre Wikströmska sågarna på Malgön och år 1878 skedde de första plåtvalsningarna. Men då tillverkningen av sågblad fortfarande låg kvar i Torshälla så fortsatte utbyggnaden i Trollhättan. År 1879 flyttades Torshällafabrikens maskiner, de anställda och deras familjer i två hyrda ångbåtar till Trollhättan. Nu fortsatte byggandet med stångvalsverk, martinungn, verkstad för riktning av sågbladen, smedja mm. Till slut hade Malgön och Spikön fyllts med byggnader. En tvist med staten om äganderätt till vattenkraft och även rätten till Malgön och Spikön hade gjort att Stridsberg redan år 1892 köpt ett landområde vid Källstorp, Knorren. 1901 flyttades Martinugnen till detta område och år 1912 var hela verksamheten flyttad till Knorren och staten ägde genom en vattenrättsdom 1901 öarna Gullön, Toppön, Getskäret, Spikön, Malgön och all vattenrätt i älven. Ernst Stridsberg fick för all framtid rätt till gratis kraft om 1500 hkr.

Nr 2. Gustav de Lavals fabriker. År 1857 började Rosendahl bygga på Önan ett träsliperi för tillverkning av papper. 1858 började verksamheten och man började leverera trämassa till pappersbruket i Mölndal. Efter olika ägarförhållanden övertog Gustav de Laval byggnaderna 1896 och omändrade och byggde nytt. På bilden var byggnad nr 2 med det stora utskovet, en gång ett träsliperi som också blev de Lavals första

kraftstation därifrån kraft levererades till smältverket där zink framtogs med varierande framgång.

Nr 3. Byggnad tillhörig zinksmältverket. Gjuteriet.

Nr 4. Trollhättans Carbidfabrik. På gaveln mot norr fanns en skylt där det stod Trollhättans Carbidfabrik. Karbiden användes för tillverkning av acetylen. Acetylengas användes bl.a som bränsle till uppvärmning och belysning, såväl för industrin, järnvägarna och för privat bruk. Det var endast Carbidfabriken som en tid kunde löna sig. Den lades ned 1912.

Nr 5. Bostadshus, som byggdes då bomullsspinneriet anlades.

Nr 6. Zinkverkets skorsten.

Nr 7. Trappa mellan Zinksmältverket och kontorsbyggnaden, som en gång var bomullsspinneri.

Nr. 8. Bostad och kontor. Vattenfall använde huset in på 1930-talet som bostad och det revs då

algön och Önan

Dahlberg

man skulle börja bygga Hojumsdammen. Huset byggdes år 1840 och var då ett bomullsspinneri.

Nr 9. Lagerbyggnad som en gång tillhörde Träsliperiet, men användes också av de Laval för detta ändamål.

Nr 10. de Lavals stora kraftstation som byggdes 1896. Här fanns en gång Öjebro kvarn.

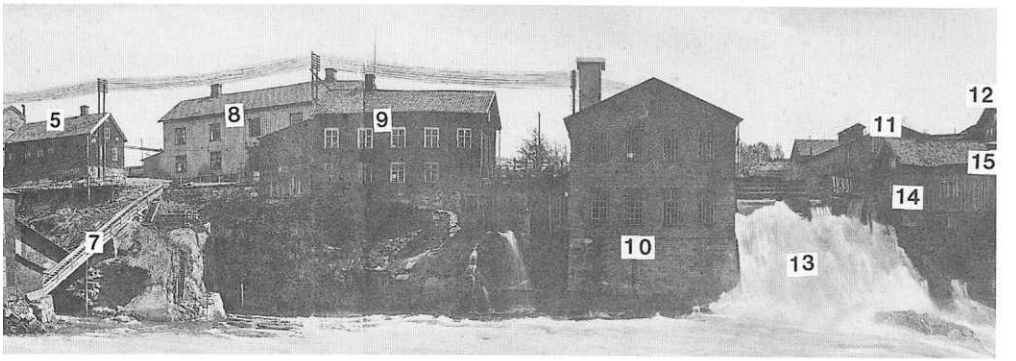
Nr 11. Lång hall till Pappersbruket. Här stod en pappersmaskin.

Nr 12. Byggnad parallell med nr 11. Maskinbyggnad.

Nr 13. Tröskelfallet.

Nr 14. Kvarnbyggnaden efter Tröskelns kvarn. I slutet av 1600-talet och en bit in på 1700-talet fanns här en mjölkvarn som kallades Måns Larssons kvarn eller Åke Soops kvarn eller Lunnekvarnen efter Lundens gård.

Nr 15. Träsliperiet till Trollhättans Pappersbruk. Här har pappersbrukets träsliperi sammanbyggts med den gamla kvarnbyggnaden till Tröskelns kvarn. Träsliperiet började byggas år 1888 och togs i drift året efter. Den första trämassan levererades till det egna pappersbruket vid Silverbäcken vars utlopp gick till Olidehålan. Men man ansåg att det borde vara ett helt pappersbruk med allt samlat vid Tröskeln då Silverbäcken var avstängd en del av året. Silverbäcken fick sitt vatten från kanalen men kanalen

tömdes varje vintersäsong för det årliga underhållet och Silverbäcken stod utan vattenförsörjning.

År 1892 blev det ett fullständigt pappersbruk då det inköptes en begagnad pappersmaskin. Pappersbruket vid Silverbäcken lades ned år 1901 och pappersbruket här vid Tröskelfallet övertog hela driften. År 1906 köpte staten genom det som kom att kallas "Tröskelavtalet" ett område av pappersbruket och all vattenrätt. Staten skulle också för all framtid och utan ersättning leverera 550 hkr årligen. Nydqvist & Holm köpte samtliga aktier i Trollhättans Pappersbruk AB 1916 och blev ägare till dessa 550 hkr som var av ett stort ekonomiskt värde. Driften vid pappersbruket lades ned detta år då maskinerna var helt nedslitna. År 1921 övergick hela området i Vattenfallsstyrelsens ägande och 1922 revs byggnaderna.

Gustav de Laval lade ned Carbidfabriken år 1912 och all verksamhet på Önan försvann år 1916, då Vattenfallsstyrelsen ville fritt kunna använda mark och vatten runt Önan.

Som källor har använts Trollhätte-Gillets skrifter samt eget material.

Gustaf de Laval och Trollhättan

av Bengt Lindbom

Gustaf de Laval är en av Sveriges största och mest mångsidiga uppfinnare. Han föddes 1845 i Dalarna och tillhörde en från Frankrike 1622 inflyttad militärsläkt, adlad i Sverige 1646. Han studerade i Stockholm på det som senare blev Tekniska Högskolan och därefter i Uppsala, där han doktorerade 1872. 1895 gifte han sig med Isabel Amalia Grundal.

Han ägnade sig åt uppfinnarverksamhet och hans uppfinningar utmärkte sig för en säregen genialitet och mångsidighet och var ofta långt före sin tid. Han gjorde hundratals uppfinningar och hade inte mindre än 92 svenska patent. Många företag bildades för utnyttjande av hans uppfinningar. Han konstruerade och fick patent på mjölkseparatorn, och 1883 bildades AB Separator, en svensk, världsomspännande storindustri, som senare blev Alfa Laval AB. Han konstruerade en ångturbin, som gav upphov till AB de Lavals Ångturbin. Han startade en fabrik för elektriska glödlampor och en mängd andra företag, som byggde på hans uppfinningar.

Gustaf de Laval 1896.

Redan under studietiden hade han utsett Trollhättan som ett av sina blivande verksamhetsfält och han hade stora planer. 1869, vid 24 års ålder, skriver han i sin dagbok: "Vad läget för en blivande kemisk och mekanisk industri beträffar synes för mig Trollhättan och i allmänhet Göta älv synnerligen gynnsamt. I nödfall kan man där erhålla för billigt pris engelska stenkol samt för övrigt andra råmaterialier, såsom salt för sodaberedning, bomullsfrö, annat oljefrö för tvål- och såpfabrikation, att ej nämna den numera så beaktansvärda cocosoljan, varjämte man där har en outtömlig krafttillgång för rampris och särdeles lätt kommunikation med hela Vänerns vattensystem och genom Göta Kanal med Vättern och sjöarna i Östergötland och vidare Östersjön, från vilket vidsträckta område outtömliga kvantiteter torv kan tillgodogöras, varjämte en mängd andra naturaprodukter såsom järnmalm, svavelkis, zinkblende, trävaror mm skulle kunna inbringa väldiga summor och bringa liv i en numera avsomnad industri. Vid en större framtida utveckling av denna fabriksort vore naturligtvis lämpligt att draga från densamma en järnväg direkt på Uddevalla eller

någon annan passande, där i trakten liggande hamn, att upprensa Göta älv samt vidga de nedanför belägna slussarna så att större fartyg måtte kunna direkt avlasta och inlasta vid fabrikernas magasin".

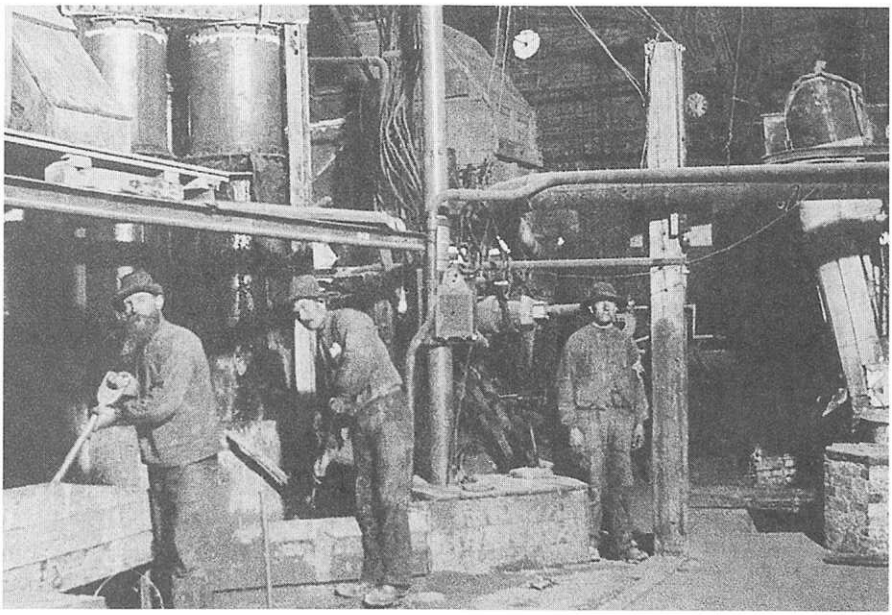
Han talar också om att man vid Halleberg och Hunneberg skulle kunna utvinna fotogen, asfalt och asfalttjära ur den bitumösa skiffern.

Men han har också tankar riktade åt annat håll. "Helt säkert kommer Norrland och speciellt Lappland att bli ett Californien för Sverige, som blott väntar på sin man". Han tänker sig masugnar i Lule älv, och Älvkarleby som centrum för förädling av naturprodukter från Dalarna, Gästrikland och Uppland.

Han har framtidsvyer, och 1870 skriver han: "Inom kort flyger man väl snabbt som fågeln genom rymden och redan ilar människans budskap snabbt som tanken runt jorden. Och likväl! Vilket namnlöst elände och uselhet härskar ej ännu på många ställen oinskränkt".

1872 besöker han Trollhättan och i sin dagbok funderar han över hur han skulle kunna köpa in mark och placera fabriker vid järnvägsspår utefter fallen.

På 1880-talet profeterar många om den sagolika möjligheten att göra vattenfallen användbara som producenter av elektrisk ström även för avlägsna orter, och Trollhättan utpekas som industrins högborg i framtiden.

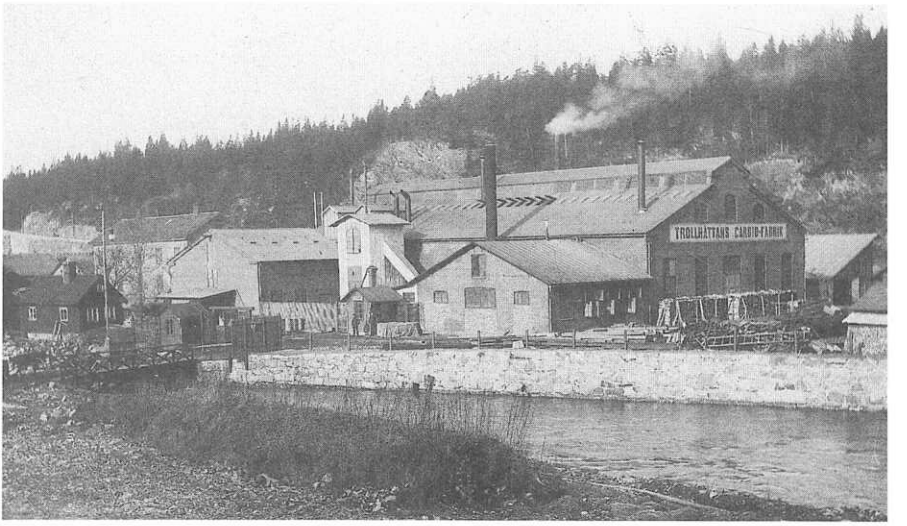
Zinksmältugnen, "koket", vid Önan i Trollhättan omkring 1901, fotograferad av Pontus Liljefors.

"Lyckas de Lavals kalkyler blir det en revolution inom järnindustrin och i synnerhet inom Sveriges industriella handel", ansåg man.
Förtroendet för de Laval var mycket stort men även varnande röster höjdes i pressen.

1896 bildades AB de Lavals Elektriska Smältugn, som då blev Sveriges största industriaktiebolag. Produktionen skulle bygga på de Lavals uppfinning för kontinuerlig framställning av smidbart järn direkt ur malmen i en elektrisk ugn med smälta elektroder. Även andra metaller, såsom zink och bly, skulle framställas på motsvarande sätt, varjämte bolaget skulle idka framställning av kalciumkarbid.
Verksamheten var stort planerad. Vattenfall förvärvades i Trollhättan och i Norrbotten för betydande summor.
På Önan uppfördes anläggningar med kraftverk, elektriska ugnar, krossverk mm. Vägar anlades och tunnlar påbörjades vid trollhättefallen.

Redan 1893 hade experimentanläggningar påbörjats på Önan och markförvärv gjorts. Man övertog bl a Trämassefabrikens lokaler och Tröskelfallet, som man delade med Trollhättans Pappersbruk.

Elektroteknikern Ernst Danielsson utarbetade på de Lavals uppdrag år 1895 planer för tillgodogörande av Trollhättans vattenkraft genom kraftverk väster om älven.. 1896 gjorde ingenjör C O Korsgren flera förslag och samma år förvärvade de Laval Gullöfallet från grosshandlare Joh. Johansson i firman Johansson & Carlander i Göteborg för 702 000 kr. Efter olika egendomsförvärv, bl a från Eduard Albert, ägde bolaget Göta Älvs västra strand från Strömsbergs kvarn till älvens lugnvatten nedanför fallen. Tanken var att bygga en kraftstation nedanför Helvetesfallen och dra dit vatten genom en tunnel genom

Trollhättans Carbid-fabrik omkring 1900. I förgrunden Polhems kanal och "Öjebrona".

Kopparklinten från de övre fallen. Även järnväg och vägar skulle dras till kraftstationen.

Efter några år hade företaget flera kraftstationer på Önan och överskott på kraft, som levererades bl a till Vänersborg, som således fick elektrisk gatubelysning före Trollhättan.

Bostadsfrågan för de anställda löstes genom grundandet av Arvidstorps arbetarekoloni i anslutning till det av ingenjör Eduard Albert grundade Strömslund.

Gustaf de Laval stod nu enligt egen mening i den ställning han hade drömt om redan som fattig student, och nu ägde han tillräckliga resurser.

1896 bildades också Trollhättans Elektriska Kraft AB, som kom att ta över det samma år bildade AB de Lavals Elektriska Smältugns tillgångar.

Men metoderna för elektrisk smältning visade sig inte vara så färdiga som de Laval tänkt men användes i Trollhättan för framställning av zink. Zinkframställning enligt de Lavals metoder bedrevs också i Sala och vid Hafslund i Norge. Fastän de framställda kvantiteterna av zink inte var små, kan man knappast anse att tillverkningen kom över experimentstadiet, eftersom de Laval hela tiden ändrade sina metoder. Hans "stackugn" var dock den första användbara elektriska ljusbågsugnen för zinkframställning och användes senare i modifierad form av Elektrotermiska AB. Hans "cyklonugn" var ett djärvt försök att gå en annan väg.

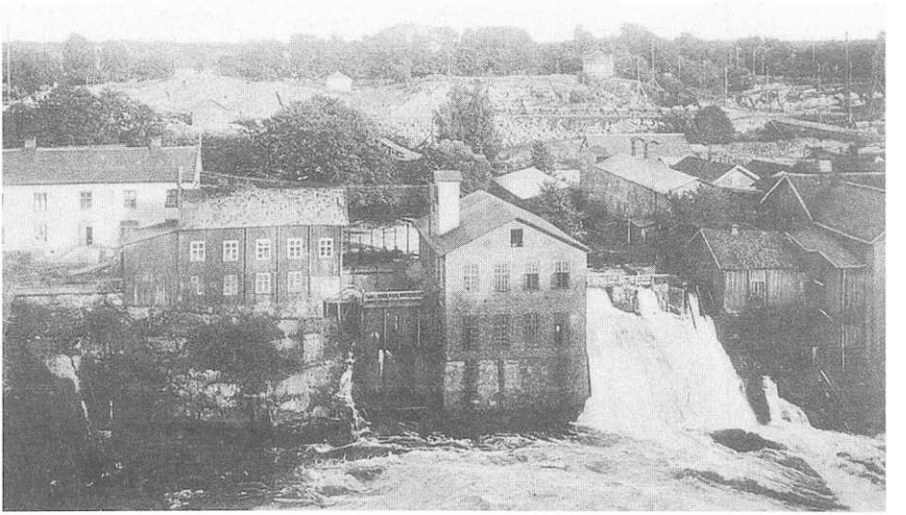
Dessutom drev de Laval i Trollhättan en fabrik för framställning av karbid, som i början hade god avsättning och exporterades bl a till Tyskland. Karbiden användes för framställning av acetylen för belysning. Men 1900 sjönk priset på karbid så att den inte längre lönade sig att producera. Acetylenlamporna konkurrerades ut av den elektriska belysningen. Tillverkningen nedlades 1902. Zinktillverkningen däremot fortsatte fram till 1912. Önanindustrin hade 1901 72 anställda.

Gustaf de Laval bodde aldrig i Trollhättan. Men hans stab av medarbetare blev en stor tillgång i Trollhättans kultur- och sällskapsliv och deltog i fester och basarer. Chefskemisten, dr Pontus Liljefors, som för övrigt var bror till konstnären Bruno Liljefors, bildade i slutet av 1901 Trollhättans Manskör, vars ledare och dirigent han var. Kören bestod av goda sångare och kända förmågor inom olika yrken i samhället.
Några av medarbetarna stannade kvar i staden, bl a ingenjör O Åqvist, som senare blev chef för Stridsberg & Biörck.

Men problemen hopade sig.

H E Ahrenberg hade 1895 i riksdagens andra kammare motionerat om att Staten skulle förvärva vattenkraften i Trollhättan och vid en eventuell utbyggnad undanta omgivningarna, som skulle bli nationalpark.

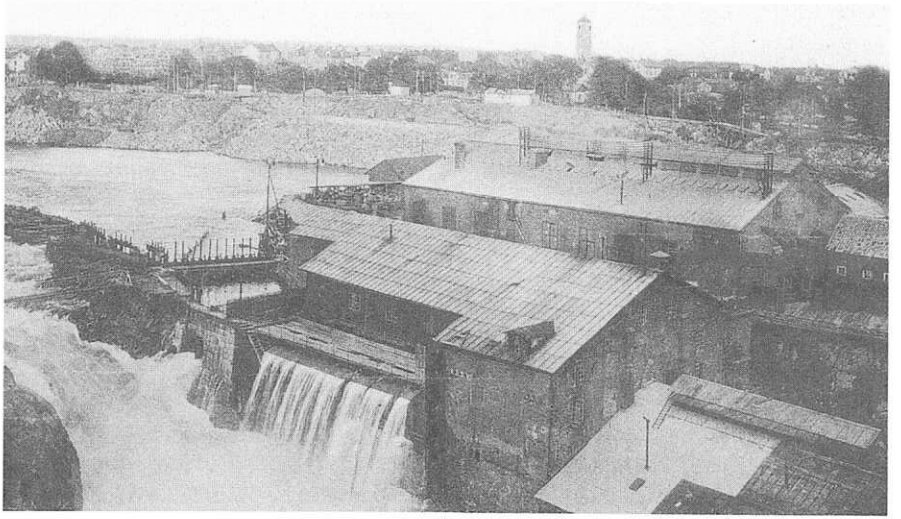
Regeringen hade redan tidigare tillsatt en s k vattenfallskommitté, och denna hade kraftigt betonat vikten av fosterländskt-etiska synpunkter vid utnyttjande av sådana vattenfall, "vilka genom allmänt känd naturskönhet och fördelaktigt läge kunna anses äga en särskild betydelse för höjande av den fosterländska känslan".

Den södra kraftstationen, Tröskelfallet, pappersbruket. Den vita byggnaden till vänster användes som kontor och bostad.

Vad som finns kvar av Önan år 2001.

Den norra kraftstationen och fabrikerna omkring 1910. I bakgrunden Trollhättans vattentorn, färdigt 1907. Längst upp till vänster syns Grand Hotel och därunder varmbadhuset.

Svenska Turistföreningen ansåg att trollhättefallen räknades till de främsta av Sveriges naturskönheter och var för den övriga världen mer kända än någon annan svensk sevärdhet och verkade mer än något annat lockande på den utländska turistströmmen. Man var rädd att det härliga skogbeväxta berglandet på älvens västra strand, där man låtit bygga promenadvägar och utsiktsplatser, skulle vandaliseras.

1897 uppdrog AB de Lavals Elektriska Smältugn åt civilingenjör J G Richert att upprätta förslag till kraftuttag på västra stranden. Det blev två förslag; enligt det ena skulle man bygga en regleringsdamm vid Strömsbergs kvarn (vid västra fästet av nuvarande Strömkarlsbron) med en tilloppskanal för vattnet genom tunnlar ända ned till Flottbergsströmmen nedanför Helvetesfallen, där en kraftstation på 30 000 hkr skulle byggas. Enligt det andra förslaget skulle vattenintaget förläggas med en damm nedanför Toppöfallet. Man var mest intresserad av det första förslaget, men i slutet av året lämnade man in båda förslagen som separata mål till häradsrätten.

Svenska staten väckte 1898 en domstolprocess mot AB de Lavals Elektriska Smältugn och Trollhättans Elektriska Kraft AB om vattenrätten i Trollhättan med åberopande av kronans rätt till kungsådran. Gustaf de Laval verkar inte ha ägnat detta så stort intresse och hade ingen jurist, som bevakade processen. Han sade att han inte ville ha bråk och trassel utan ville leva i frid med sina medmänniskor. Därför hade han i god tro låtit sitt företag göra de stora markförvärven och byggt anläggningar i Trollhättan. Som den stora patriot han var tröstade han sig med: "Bara Sverige vinner".

Häradsrätten tillerkände 1898 Staten vattenrätten i trollhättefallen och äganderätten till

Gullön och Toppön. Kapten F V Hansen blev samma år verkställande direktör för Nya Trollhätte Kanalbolag. Hansen träffade 1899 ägarna till Trollhättans Elektriska Kraft AB, Ernst Stridsberg, Eduard L Albert m fl för att söka finna en kompromiss, som skulle trygga tillgången till en del av vattenkraften åt dessa.
Gustaf de Laval hade ansökt att "invid trollhätteströmmens västra strand få anlägga tunnlar och dammar för tillgodogörande av där befintlig vattenkraft". Ansökningarna var nu vilande.

1901 gav Högsta Domstolen Staten äganderätten till så gott som allt vatten i Trollhätte strömmar. Men enskilda personer och bolag ägde varje bit av stränderna. En uppgörelse mellan Kronan och markägarna var därför nödvändig. 1904 års riksdag beslöt att Staten skulle inköpa Trollhätte Kanalbolags hela rörelse och egendom. Vidare inköptes de enskilda ägarnas markområden, och man gjorde en uppgörelse med Stridsberg & Biörck, som flyttade till Knorren. Även de Lavals anläggningar och markområden, som var mycket betydande, inköptes. Sedan var Staten ensam ägare av såväl marken som vattnet och kunde nu utan risk för kommande processer ta itu med anläggningen av den stora elektriska kraftstation, Olidestationen, som skulle bli landets första elektriska kraftstation av betydelse.

För de Laval var motgången i processen katastrofal, trots att han fick ersättning för sina anläggningar och dessutom ett markområde på Stallbackaområdet, där Elektrotermiska AB uppfördes 1912. Men företaget på Önan upphörde inte i och med att vattenrättsprocessen var avgjord utan fortsatte som ägare av de Lavals patent på järn-, zink- och karbidframställning till 1912.

Det blev alltså inget av de Lavals storstilade planerna på att bygga kraftverk på västra stranden. Kvar finns nedanför Landbergsliden en sprängd tillfartsväg, som går från Oskarsbron och vidare söderut och slutar där en tunnel skulle gå ned till den projekterade kraftstationen.
Önan är ju dränkt av Vattenfalls stora regleringsdamm, men husgrunderna finns ännu kvar.

Gustaf de Laval var en idealist av renaste vatten och arbetade inte enbart för personlig vinning. Hans mål var Sveriges välfärd. Han hade en stark tro att vara kallad att uträtta stora ting och hoppades bli "en ny Jonas Alströmer, en man som skapar arbete åt många och kan sätta liv i Sveriges tynande industri". Han var med och grundade inte mindre än 37 företag, som byggde på hans uppfinningar. Men många av de företag han var med och startade byggde på ännu inte färdiga uppfinningar, som inte gav någon avkastning. Under tiden 1900 till sin död 1913 förde han en hård kamp för att få lönsamhet i sina företag. Ibland var han Sveriges rikaste man, ibland var han utfattig.

Vid hans död den 2 februari 1913 ägnade svensk och utländsk press honom en sista hyllning för hans insatser som sin samtids främste i Sverige arbetande ingenjör.

Källor: T Althin: Gustaf de Laval 1845 – 1913, utgiven 1943
Vattenfallsstyrelsen: Trollhättan. Dess kanal och Kraftverk, 1916

Dikten är hämtad ur ett texthäfte vid Barnkonserterna i Trollhättan, våren 1915. Ernst Karlinder (Sign. "Bäsk"), som har skrivit och tonsatt sången, var ursprungligen skolföreståndare, men är mest känd som en stridsglad redaktör och ägare av tidningen Trollhättan.

Trollhättebygden

Hembygdsmarsch tillägnad Trollhättans scoutkår.
Text och melodi av E. Karlinder.
Med kolorerade scioptikonbilder från Annie Walléns fotografiatelje.

Jag känner en bygd invid dånande fall
vars rykte all världen famnat.
Där sagan förtäljer från klippig hall
om trollen, som bygden namnat.
Om Strömkarl 'n, som dyster i skummig sal
av strömmarne gyllende skatter mal.
Hur jätten, som dväljes i vågors svall
besegrad i bojor hamnat.

Jag känner ett folk vid den brusande flod
med anor i det förflutna.
Då trotsiga kämpar i envig stod
likt murar i klippan gjutna.
Än samlas till kamp man i högvälvd hall
att hamra sitt bröd utur hård metall,
än svingas som fordom med frejdat mod
var slägga i händer knutna.

Jag hälsar dig, bygd, vid din skummande strand.
din grönskande prakt och fägring!
Jag hälsar dig, ström, med ditt silverneband
som giver åt kraften stegring!
Jag hälsar dig, folk, som vid skumflodens sång
lugnt strider din strid liksom fädren en gång.
Jag hälsar de flammande hyttornas brand,
din gyllene framtidshägring.

Den Swenske kämpen Starkather och hans kolsäck.

Dryckenskap är galenskap. »Rus är ej så godt, som folket talar; När ölet är inne, är vettet ute: Ej sämre vägkost man förer med på resan, än dryckenskap mycken: Ty, mindre ju vet mannen till sig, alltsom han dricker.»

HAWA-MAL.

Det var en gång i Danmark för länge, länge sedan, som en stor och mägtig konung regerade fredsäll och lycklig i långa år. Landet kände djup sorg då konungen dog, emedan han i allt varit dem en god konung och huld fader.

Konungasonen, Ingel var hans namn, en rask och tapper ung herre, uppsteg på thronen efter sin fader, och var han synnerligen båld att skåda, denne glänsande unge konung; folket jublade öfver sin nyss utkorade herrskare, och hoppades samma ära och heder af konungasonen, som det haft af hans store fader. Ingel, som likväl icke hade något krig att utföra, ledsnade snart på sina *krigiska lekar*, och slog sig på att ruckla, spela, dobbla och samlade i sitt hof allehanda slags fruntimmer, som skulle muntra honom, dricka och sjunga med honom; men som detta var ett sysslolöst och på längden glädjelöst lif, och ingenting förderfvar så fort menniskan som brist på nyttig sysselsättning, så såg folket med ånger och stora bekymmer hvartåt det lutade: rikets och den unge konungens undergång.

"Ej bättre börda man bär på vägen, än mycken vishet; bättre hon är, än guld på okänd ort; hjelp hon är i nöden." Så säger Hawa-mal, de gamles vishetsbok. På samma tid som konung Ingel i Danmark förde denna skörlefnad, regerade konung Halfdan i Sverige, och till hans hof kom den namnkunnige och vidt beryktade *Alu-dräng*, eller kämpen från Ale härad, hvars rätta namn var *Starkather* *) som bodde vid Öfra-Eds forsfall (Trollhättan). Han var den allrastarkaste kämpen på sin tid, och hade varit upptagen i Upsala-konungarnes Alriks och Eriks hof och hos många utländske furstar; med ett ord, öfverallt vida berömd. Han var alltid segersäll, och de strider, han vunnit, voro lika många, som hårstråna i hans långa skägg. Han var ock en vida berömd konungaskald i många hof och bestraffade ofta med sånger och hårda, träffande ord allt svek, eller flärd och dåraktighet, så hos konungarne som deras män, skonandes ingen, som for det rätta, sanna och hjeltemodiga förbi. Då han en gång, så berättar den gamla krönikan, blef inbjuden till konung Halfdan och der till tals kom, huru illa och oförståndigt den unge Ingel i Danmark regerade, huru han fallit i frosseri och öfverflöd, förbittrades gamle Starkather högeligen öfver denne unge furste, som skulle falla ifrån sin store faders fotspår och tog så Alu-dräng en stor kolsäck på nacken och lunkade af till Danmark, svarandes dem, som frågade honom något om detta besynnerliga företag: »*Jag vill åstad att härda kung Ingel, som blifvit förslöad.*»

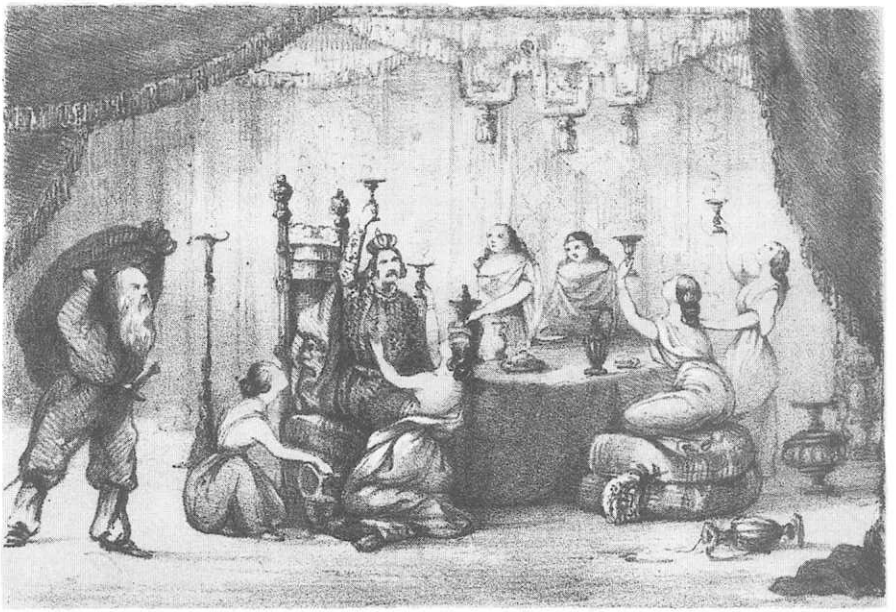
Nu kom Starkather midt upp i all glädjen. Man drack och sjöng den unge konungens lof, och de fala qvinnorna smickrade honom; men kungen hade ändå ledsamt. Starkather märktes af ingen förrän han slog sin stora kolsäck i golfvet midt ibland dem så, att sotet rök kring väggarna.

*) Bör ej förblandas med den i Bråwallaslaget namnkunnige Starkodder.

Nu fingo qvinnorna fötter under sig, och Starkather tog till orda: "Godt är vinna af andra lof och bifall," *men bäst af eget samvete.* Konungen, som af naturen var en ädel man, var också rättvis, och annars kunde han ej vara ädel; när han fick höra den berömde Starkather sjunga ut sina hjertans tankar, så klarnade det så småningom för hans ögon. Den gamle Svenske kämpen, som märkte, att yxan fallit till roten, stannade qvar i Ingels hof hela året, och hur han sjöng sina fornsånger om de hänsofne Göthers ärofulla tider, hugfulla bragder, tro och vishet, så lemnade han slutligen det gamla Danmark, och, vid sitt afsked derifrån, konungen till förstånd och kraft åt sitt folk åter, hvarefter Ingel regerade som en hjelte med mandom och ära, faderligt och rättvist i långa tider.

Starkather for sedan till sitt igen, rikligen belönad med klenoder och tacksamhet; men ingen är felfri här i verlden, icke en gång den stränge och ärlige svenske kämpen, se här hur det gick:

I trakten af Trollhättan bodde en afkomling efter den beryktade jätteslägten på *Bolmsö*, *Hergrim*, med sin unga och vackra hustru; Starkather fattade behag för den unga qvinnan, och det var en vanlig sak på den tiden att röfva qvinnor såsom annat gods. Det kom till en fäktning kämparne emellan, och Hergrims hustru åskådade skälfvande denna strid, som slutades så, att Hergrim "bet i gräset," ty Starkather fäktade då med åtta händer på en gång (som krönikan säger) hvarmed torde förstås ett förblommeradt uttryck af Starkathers stora öfverlägsenhet i stridssättet. Hergrims maka, hvilken nu skulle blifva segrarens byte, rusade fram och fattade sin dödade makes svärd, med hvilket hon, förr än Starkather kunde hindra det, stack sig under sitt hjerta och dog. Så dugtiga voro många qvinnor den tiden i Norden.

Det säges, att Starkather sörjde mycket öfver denna sin olycksfulla seger, och tålde derefter hårda ord af både man och qvinna; men, sade han, då han i sorg och ånger reste minnesstenen efter de fallne, liksom sökte han för sig sjelf efter döden någon tröst eller mildring i *»domen öfver död man»*: ”För detta fel, som säges om mången, skall ingen honom lasta; från *visa* till *dårar* gör menniskobarn den mägtiga kärleken.”

I Starkathers bygd träffar man en stor upprest sten, som af folket kallas *»Sta-sten»* det betyder: Starkathers sten, och säges vara en minnesvård, upprest i forntiden öfver den mäktigaste kämpen i Norden. Denna saga, som hvilar på historisk grund, berättas nu trovärdeligen, och har berättaren hört sägas, att för ej så länge sedan är *Sta-stenen* påträffad.

GIDEON.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Historia och Historier om "STRANNA"
häftena 7:1 – 7:6 åren 1999 – 2001

Sida

Erik Adamson ("Karl på Spångata")

9 Jubileumsvisa
14 Skattrövarna
94 Den dåliga nativiteten
120 Grisen och polisen
128 Bot mot manligt överskott
143 Den moderna flickan
144 Trollhättepjatten
170 Fankens sång

E.L. Albert

152 Trollhättan

Arvid Carlsson

145 Visa vid Trollhätte-Gillets vårgille 1939

L.M.Engström

119 Utdrag ur boken "Landshövdingen Greve Josias Sparre"

Carl Frendberg

3 Typer, historier och anekdoter

Gideon

186 Den svenske kämpen Starkather och hans kolsäck

11 **Lars-Eric Hansson**
Radiumfabriken på Önan

Werner Johnsson

15 Antonssonska träbron
46 Slottsön och Ekholms slott
47 Olaus Magnus och andra om Trollhättan
50 Naglums Kungsgård
146 Trollhättans läsebibliotek

Ernst Karlinder ("Bäsk")

169 Div. om kanalinvigningen 1916

Sida

185 Trollhättebygden

Bengt Lindbom

25 När hände vad i Trollhättan
122 Trollhättan kring sekelskiftet 1900
139 Människor och historia i gatunamn
178 Gustaf de Laval och Trollhättan

Claes Joh. Ljungström

171 Utdrag ur boken "Wäne härad och staden Wenersborg" om Verk och Inrättningar

Gustaf Schönberg ("Gösta")

175 Lydias grotta

Fredrik Sjöblom

97 Maria Alberts stiftelses sjukhus

Ove Svensson

33 Carl Eldhs STRÖMKARLEN - en studie kring symbolen, myten och motivet

Erik Wengström ("Per Silja")

44 Visa vid Trollhätte-Gillets Marknadsgille 1939
59 Partigossen

Hans Zetterström ("Hasse Z.")

168 Faksimiltryck ur Söndags-Nisse om kanalinvigningen i Trollhättan år 1916

Diverse

14 Olof Peter Andersson
50 Ur vägledning för emigranter
51 "Trollhättehistoria", Bertil Lawson berättar
52 Trollhättans Brännvinsbolags prislista 1924
60 Reinh. M-g. Nya Trollhätte-Visan
62 Ur reklambroschyr 1933 om Svenska Tacksfabriken
63 Ur reklambroschyr 1933 om Elektrokemiska produkter
64 Ur reklambroschyr 1933 om Stridsberg & Biörck
65 Faksimiltryck ur "Från Stockholm till Göteborg"
75 Ur "Fådda grejer". Om "tysk ingenjörskonst gav ryskt konsthantverk " (Eduard Albert)
77 AB Stridsberg & Biörck/Gullöfors Bruk 1868 – 1918
95 Sign. A L-m. Skillingtryck om Trollhättan
129 Faksimiltryck av "Nydqvist & Holms mekaniska verkstad 1847 – 1891"

Sida

160 "Forsfärder"
161 Den kungliga invigningen av slussar och kanal i Trollhättan 1916.. (Ur Hvar 8:e dag)
172 Brita Lena Andersson
173 Tankar över Trollhätte slussars byggnad

Rättelse

160 Ångbåten Trollhättan byggdes år 1868

Med detta nummer av "Stranna får Du innehållsförteckning till häftena 7:1 – 7:6. Häftena kan om så önskas bindas till en bok. Lämplig pärm (läderim. med guldtryck) kan beställas hos Gillesbroder Georg Lindkvist, telefon 0520 – 41 12 15.

Trollhätte – Gillet kommer även att ha ett antal inbundna "Stranna" till försäljning. Av tidigare utgivna "Stranna" finns fortfarande ett antal kvar. "Stranna" nr 1 är dock slutsåld.

Vill Du köpa inbundna böcker kontaktar Du Gillesbroder Erik Bohm, telefon 0520 – 145 59.

Du kan också ringa till Trollhätte-Gillet, telefon 0520 – 345 16, dock endast onsdagar mellan kl. 18.00 - 21.00 under oktober till april.